

KOROŠKI

svžinar

GLASILO RAVENSKIH ŽELEZARJEV

Leto XVIII.

Ravne na Koroškem, 27. aprila 1968

Št. 2

Živel
1. maj

Cvetna
pot

Maks Dolinšek

TRI DOLINE V KOROŠKI ZGODOVINI

PRIHOD SLOVANOV V VZHODNE ALPE IN NJIHOVO ŽIVLJENJE V DOBI NASELITVE

O prebivalcih, ki so živeli v naših krajih pred Slovani, nam je že arheolog Pahič močno odgnil zaveso, ki zakriva našo starejšo zgodovino, saj iz teh časov nimamo dosti ali celo nič virov. Vsekakor pa Huni, ki so imeli na svojem uničevalnem pohodu mimo Emone v sev. Italijo odprto pot, ob kateri niso naleteli na odpor ali oviro, najbrž zaradi svojega nomadskega življenja naših krajev niso prizadeli niti obiskali.

Po propadu zahodnorimskega cesarstva so se v Noriku (tudi v Vzhodnih Alpah) čeprav redko naselili Ostrogoti. Vendar pa je v teh krajih živelo še vedno izključno romansko in romanizirano prebivalstvo. Tedaj je bila v teh predelih vojaška organizacija v popolnem razsulu, romanska kultura pa je bila še vedno prisotna.

S prihodom Langobardov v Italijo v drugi polovici 6. stoletja se je v širšem območju Vzhodnih Alp zopet zamenjalo prebivalstvo. Glavni politični faktorji teh krajev so postali alpski Slovani.

Naselbin, kakor nam je znano, v naši najbližji okolici iz rimske in poznejše dobe ni dosti ugotovljenih. Poznamo le Colatio in naš »Zagrad«, ki pa po mnenju arheologa Jara Šašla najbrž nista bili edini. Če bi tako selišče tu tudi obstajalo, bi bilo ob času poselitve tega ozemlja po Slovanih gotovo uničeno. Slovani namreč ob prihodu naselij niso prevzemali direktno. Navadno so postavljali svoja nova naselja na ugodnem mestu v bližini. O naselitvi Slovencev v naših krajih pisanih virov ni. Nekateri podatki pa le dajo medlo slutiti, da so se preko našega območja Slovenci že zgodaj selili tja do skrajnih zahodnih meja slovanske naselitve (med leti 580 in 625 so zasedli že Virunum — Gospo sveto — in Aguntum — blizu današnjega Lienza v zahodnem delu Koroške).

Slovenske množice so vdrle na Koroško — v Norik — preko vpadnih vrat na vzhodu, stisnjenih med Pohorjem in Kozjakom ter Pohorjem in Peco, ter kaj hitro zasedle še preko drugih vpadnih smeri pokrajino do izvira Drave. Po M. Kosu so alpski Slovani poselili obsežno ozemlje v šestih različnih naselitvenih tokovih, v glavnem od vzhoda proti zahodu. Koroški tok je naselil predvsem južni del dežele, naselbinska jedra so bila močna predvsem v Podjuni, na Gosposvetskem polju z okolico, na gričevju nad Vrbskim jezerom ter v predelih gornje Koroške. Pri naseljevanju v tem prostoru so se Slovani držali že iz antike močnejše obdelanega področja. Posluževali so se smeri stare rimske ceste: Colatio — smer Kotlje, Dobja vas, Farna vas, Poljana, Holmec, zgornje Libuče, Bistrica — na nekdanjo Juenno (Globasnica). Ta tok ob naselitvi lahko smatramo za enega najmočnejših. Poleg glavne smeri tega koroškega toka so Slovenci uporabljali tudi ono, ki je vodila po Dravski dolini, je pa manj pomembna. Tudi smer v Laboško dolino je manjšega pomena. Slo-

venci so jo zelo redko poselili, saj je na njenem območju mnogo manj slovenskih imen kakor jugozahodno od nje, tj. v naši dolini. Iz skromnih virov lahko razberemo, da so se alpski Slovani preko omejenega najvažnejšega vhoda (tj. mislinjske-obdravske-podjunske cone) naselili na Koroškem že konec 6. in v začetku 7. stoletja.

Del slovanskih priseljencev v Vzhodne Alpe (najzahodnejši del) je po trditvi Grafenauerja tudi zahodnoslovanskega porekla. Slovenski jezik se je po njegovem mnenju razvil iz spoja južnoslovanskega pradijalekta z zahodnoslovanskim pradijalektom. V gorskem svetu, od Savinjske doline navzgor, še danes ljudje izgovarjajo kakor zahodni Slovani soglasniško skupino »dl« tam, kjer je bila pri južnih Slovanih skrajna v goli »l«. Na Koroškem so se do danes ohranile v ljudski govoric oblike, kakor: »modl'ti«, »padle«, jedla, vidla itd. Na gornjem Koroškem je slovanska naselitev vsekakor starejša od nemško-bavarske, ker so se Slovani začeli naseljevati v te predele že pred letom 568. Saj bi se pri naseljevanju po zamudni poti preko vseh Vzhodnih Alp Slovenci ne mogli srečati z Bavarci že v tem času tako globoko v notranjosti Alp — v zgornji Dravski dolini.

Če teh dežel ne bi bili zasedli Slovani, bi jih prav gotovo pred njihovim prihodom že zasedli Bavarci.

Dežela, ki so jo naselili Slovenci v najzgodnejši dobi naselitve, ni bila brez prebivalstva. Karta predzgodovinskih in rimskih najdišč naselbin in poti kaže močno zgodnjo naselitev. Taka proga od najgostejše naseljenega področja (Po Meliku, Grafenauerju: trikot Beljak—Št. Vid—Poljana) je usmerjena preko našega območja v Mislinjsko dolino. Zato lahko trdimo, da je bila Mežiška dolina poseljena že tudi v preslovanski dobi.

V bližnji Poljani je dokazanih precej slovanskih naselbin. Te so se navadno držale robov ravnin, podnožij gora, gričev in holmov. V Podjuni je na holmih nad izredno močno gozdnato dolino stalo nekaj gradišč. Tako je dokazano tudi na vzhodnem robu Podjune pod Peco (Šašel) pri kmetu Gradišniku na Lokovici vsaj za obdobje slovanske naselitve gradišče, ki je služilo svojemu namenu menda že Ilirom. Ob severnem robu na zahodnem delu Podjune je polno krajev z imeni, ki kažejo na kontinuiteto zelo starih naselbin, in to celo do hallstatske in bronaste dobe nazaj. Južno od Podjune, globoko v gore, slovanska kolonizacija ni prodrla. Močnejše so se Slovenci, kakor smo že videli, naselili v močvirne doline, ki so bile za živinorejo še primerne. V gozdnat svet pa bolj poredko, v glavnem šele od 9. stol. dalje.

Vzroke, ki so silili Slovence k osvajanju novih ozemelj, moramo iskati le v načinu njihovega življenja in spremembah, ki so jih doživljali v tem obdobju. Le osamljeni, redki podatki nam omogočajo osvetliti načine gospodarstva Slovanov v času preseljevanja in v novi domovini. Gospodarstvo

je v glavnem temeljilo na poljedelstvu in je bilo vezano na živinorejo. O tem nam pričajo mnogi sodobni pisci, razne arheološke najdbe, pa tudi skupno besedišče (imena raznih vrst žita, poljedelskega orodja in poljskih del), ki kaže, kaj so Slovani v gospodarstvu in drugod poznali že prej, preden so se ob svojih selitvah razdelili in tako tudi sčasoma izgubili medsebojne stike.

Mnogi pisci, ki so prišli za časa naselitve s Slovani v stik, poročajo v svojih spisih, da so Slovani živeli v napol v zemljo izkopanih kočah po seliščih, ki so bila raztresena in običajno niso bila velika. Način obdelovanja zemlje se je namreč v tisti dobi zelo razlikoval od današnjega. Bil je zelo neizdaten. V tistih časih so Slovani poznali v glavnem tri načine obdelovanja zemlje. Med temi je bil v prvi dobi naselitve najbolj v navadi požigalniški način. Za poljedelstvo so tedaj potrebovali do trikrat več površin in pri tem svet za obdelovanje stalno menjavali. Pri tem načinu je bilo treba najprej izkrčiti nizki gozd (visokega tedaj Slovani še niso znali krčiti), kar je zahtevalo mnogo pridnih rok. To »hosto« so nato požgali, zemljišče pa prekopali z motikami. Na tako pripravljeni površini so sedaj lahko sejali kvečjemu dve do tri leta, pozneje so jo kakšni dve leti prepustili pašniku, nato pa so jo ponovno pustili zarasti. Ta gozd so po 20—30 letih znova izkrčili in krožni tok se je pričel znova. Ta način obdelovanja je zahteval, da je zemljo skupno obdelovalo večje število ljudi (rod, zadruga). Posamezna »mala družina« je lahko obdelala le 1,5 do 2 ha zemlje. Pridelek s tega zemljišča pa ni zadoščal za prehrano niti trem ljudem. Zato je pomenila živinoreja pa tudi lov bistveno dopolnilo poljedelskemu gospodarstvu. Na odprtem polju brez gozda so obdelovali zemljo s kopaštvom, ki je omogočalo obdelavo do enkrat večje površine zemlje. Zaradi pomanjkanja gnoja (pepela) se je zemlja hitro izčrpala, zato je morala za nekaj obdelovalnih obdobjev počivati. Najkasneje pred sredo prvega tisočletja se je pri vseh Slovanih (torej še v stari domovini) začelo razvijati že orno poljedelstvo, ki se je razvilo iz kopaštva na odprtem zemljišču. Tedaj se je iz drevesa razvilo leseno ralo, ki je zemljo rezalo in rahljalo (ni obračalo zemlje kakor plug). Širša uporaba rala pa se je uveljavila šele v 7. in 8. stoletju. Izhodišče za uvajanje naprednejšega ornega poljedelstva v novi domovini je vsekakor način obdelovanja zemlje, ki so ga Slovenci prinesli ob naselitvi s seboj. Prav verjetno pa je, da so ta razvoj v poljedelstvu pospešili tudi staroselci, ki so poznali že v 1. st. našega štetja plug na kolesih. Direktno ga Slovenci niso prevzeli, pač pa so svoje ralo po zgledu tega pluga izpopolnili z železnim ravnikom na rilcu.

Pri obdelovanju z ralom je v tem obdobju odigralo govedo (predvsem od Romanov v Noriku sprejeto dolgorogo govedo) kot vprežna živina precejšnjo vlogo. Pri tem so po mnenju Grafenauerja upo-

rabljali naši predniki že tudi nekatere vrste konj. Zaradi tega so sedaj vsaj že od 7. st. lahko zaradi boljšega obdelovanja zemlje njive bolj ustalili.

Ob tem načinu obdelave zemlje je sedaj poljedelec obdelal tudi do petkrat večje zemljišče kakor prej na kopaški način. Sedaj je sama zemlja lahko prehranila obdelovalca in njegove svojce.

Ves ta napredek je omogočil tudi stalno naselitev. V prejšnjem obdobju so namreč predvsem stalna le »gradišča«, utrjena zatočišča prebivalstva za nevarne čase.

Poljedelstvo je postajalo vse bolj pomembno. Sedaj je bilo precej važnejša gospodarska panoga kakor živinoreja, ki je imela ob priseljevanju v nove dežele kot gibljivo premoženje večjo veljavo.

Oba načina obdelovanja zemlje sta polagoma odpravljala nujnost obdelovanja zemlje z večjim številom ljudi (rodovi, velike zadrage). Kljub vsemu pa sta zemlja, še bolj pa pašnik in gozd, ostala še vedno last vaške občine. V prejšnjem, sorazmerno zaostalem načinu obdelovanja zemlje tiči tudi eden od vzrokov in teženj naših prednikov po iskanju novih, za poljedelstvo uporabnih površin.

Slovani so živeli celo v dobi priseljevanja v alpske dežele v rodovni ureditvi. Ni jim vladal en sam človek, ampak so živeli v »demokraciji« — kakor pravi Prokopij. Vse posle so opravljali skupno. Imeli so menda mnogo poglavarjev, ki pa so bili med seboj redko složni. Življenja posameznika ni ščitila odločba plemenskih ali ljudskih skupščin, temveč grožnja s krvnim maščevanjem njihovih sorodnikov. Ti odnosi lepo kažejo na svobodo in enakost vseh članov in na oblike rodovno-plemenske družbe.

Med vojnami ob času naselitve, ki so trajale kakih 100 let, pa je ta organizacija izgubljala svoje oblike vse bolj in bolj. Med temi vojnami in pohodi je začel rasti nov, vplivnejši in bogatejši družbeni sloj, ki je bil močno zainteresiran za plenilne pohode proti sosedom. Zato lahko razumemo njihove težnje po organizaciji večjih plemenskih zvez, ki so se jim postavili na čelo. Nekateri med njimi so si lastili celo pravico dednosti. Nastopale so že razne starešinske dinastije.

Pojav suženjstva nastopi pri alpskih Slovanih šele po njihovi naselitvi v Vzhodnih Alpah. Pod vplivom sosedov se je razširilo tudi tu ter dobilo bolj ustaljene oblike. To pa so bili že začetki razpadanja rodovnih oblik skupnosti.

Kakor drugod na današnjem slovenskem ozemlju je ob prihodu Slovanov tudi pri nas prišlo do obsežne zamenjave krajevnih imen. Največ je ohranjenih na našem območju predromanskih in od staroselcev prevzetih imen rek (Drava, Glina) in imen pokrajin (Laboška dolina, Rož). Iz romanske dobe so se ohranili tudi nekateri sedeži starih škofij (Virunum, Teurnia), ki so postali v obdobju pokristjanjevanja alpskih Slovanov zopet žarišča cerkvene organizacije. Izvršila se je namreč obsežna zamenjava prebivalstva. Romanski sledovi so v Vzhodnih Alpah zelo šibki. Tu Vlahov (preostalo romansko prebivalstvo) med alpskimi Slovani nikdar ni bilo dosti. Romani in romanizirano prebivalstvo je pred slovenskim prodiranjem iz Norika zbežalo

proti zahodu. Beg pa je morda povzročil tudi ostrejši nastop, kar dokazujejo ožganine nekdanjih romanskih meščanskih naselbin, ki niso propadale same od sebe, ampak so bile zrušene. Po vsem tem lahko sklepamo, da Slovani niso bili tako »krotki golobje«, kakor jih je pred nekako pol stoletja prikazovalo naše zgodovino pisje. Del Vlahov pa je prav gotovo pričakal Slovane in močno vplival na razvoj njihove plemenske ureditve v razredno družbo. Ob preseljevanju je bila slovenska vojska, kakršne so poznali sodobni pisci, obča plemenska ljudska vojska z velikim številom borcev (napadov so se udeleževale tudi žene in otroci), v glavnem pehota. Bila je opremljena s skromnim orožjem. V boju z bolj izvežbanimi sosedi so se zatekali tudi k vojaškim zvijačam.

O verovanju Slovanov piše Prokopij, da so oboževali naravne sile in da so častili razna rečna in druga božanstva, vile itd.

S seboj so prinesli že tudi večino pridobivanja kovin in kovaštva. Znali so že izdelovati lepe tkanine in lončarske izdelke.

Pri naseljevanju Slovanov v alpskem prostoru ne smemo zapostavljati tudi političnega momenta. Nasilnim in neljubim sosedom — Obrom — so se Slovani umikali iz smeri obrskih vojaško-roparskih pohodov v odročnejše, bolj gorate predele, ki so se končavali v raznih slepih gorskih dolinicah. Razna krajevna imena v vzhodnem delu Koroške pa vseeno pričajo o prisotnosti teh neljubih gostov — Obrov. (Vovbre — Heunenbur, Vaniče — Fanning, od ban idr.).

Za alpske Slovane mine za dalj časa obrska nevarnost v dobi, ko se je mlada slovenska kneževina v Karantaniji pod svojim knezom Valukom združila z zahodnoslovenskimi plemeni na Češkem in Moravskem v mogočno zvezo pod Samovim vodstvom. Slovenci so se tedaj v Karantaniji za stalno rešili Obrov.

Tudi proti zahodu so bili tedaj alpski Slovenci v premoči. Karantanci so premagali Bavarce med leti 626 in 629 blizu starega Agunta (pri Lienzu ob zgornji Dravi) in si tako utrdili svojo mejo v zgornji Dravski dolini. Tudi naskok frankovskega kralja Dagoberta leta 631 na Samovo državo se je izjalovil. O Langobardih, ki so bili zavarovani s svojim »limesom«, ki je omejeval slovensko naselitev proti zahodu, tedaj ni nič slišati. Vemo pa, da je bila Ziljska dolina od leta 611 do 744 del langobardskega kraljestva.

Slovenska kneževina Karantanija je nastala prav tako v boju proti zahodnim germanskim sosedom, predvsem proti Langobardom in Bavarcem. Tudi zanjo pomeni vključitev v Samovo plemensko zvezo napredek, ker je pospešila notranji razvoj slovenskih plemen, osvobodila Slovane obrskega gospodarstva, postavila jez njihovega pritisku in zavrla osvajalne pohode zahodnih germanskih plemen in vladarjev. Tako imajo odslej Slovani do razpada Samove države pred Franki mir. Po razpadu te državne tvorbe so ostali naši kraji še nadalje v okviru svobodne kneževine Karantanije. O njej ne vemo dosti, prav gotovo pa je bila neodvisna od obrske oblasti in v notranjosti svobodna državna tvorba. Je pa edina večja celota, ki je preživela Samovo smrt. Bila je še nadaljnja štiri stoletja najvažnejša pokrajinska enota na slovenskem ozemlju. V tem času je preživljala najrazličnejše oblike. Po uporih Ljudvita Posavskega je postala sprva frankovska grofija, konec 10. stol. pa vojvodina vzhodnofrankovske, pozneje nemške države. Do razkroja na vrsto manjših pokrajin v 12. stol. je združevala v svojih mejah veliko število Slovencev. Za slovensko zgodovino v zgodnjem srednjem veku je prav gotovo najpomembnejša dežela in za Slovence osrednjega pomena.

Najpoznejše v začetku 8. stol. napisana

Politična razdelitev slovenskih pokrajin v 9. stol. (Iz: M. Kos, Zgodovina Slovencev, Lj. 1955)

ravenska Kosmografija omenja pri naštevanju sosedov Italije prvič tudi Karantanijo (Carontanos), tj. tisto deželo, ki so jo do tedaj Norik imenovali. Glede izvora imena pokrajinske označbe »Karantania« so avstrijski jezikoslovci in zgodovinarji različnih mnenj. Trdijo, da je označba Carantum oziroma Caranta predromanskega izvora. Glede samega porekla pa so njihova mnenja močno deljena. Eni trdijo, da je keltskega, po mnenju drugih pa ilirskega porekla — izpeljanka iz ilirskega caranto (kamen, skala). Zato je Egger mnenja, da se ime nanaša na hrib, grič, ki je služil že zelo zgodaj in tudi pozneje v 5. in 6. stoletju prebivalstvu Virunuma (Št. Vida) kot zatočišče — gradišče. Prav gotovo so si zato tudi novi priseljenci v 7. stol. izbrali to mesto za akropolo svojemu knezu, ga utrdili in tako položili temelje poznejšemu krnskemu gradu. To ime se je prvotno nanašalo le na območje krnskega gradu, pozneje pa pomeni sploh vse Slovence. Poimenovanje je neločljivo zvezano s knezom, ki je tu stanoval. Že v 7. stol. se je pri Slovencih oblikovala razredna družba, v kateri so se stapljala plemena v novo celoto pod skupnim knezom.

Zaradi pokoritve alpskih Slovanov po Germanih pa je razvoj v primerjavi z drugimi južnimi Slovani potekal v precej drugačno smer. Ta moment moramo smatrati tudi za osnovo in izhodišče pri oblikovanju Karantancev, posebnega slovanskega ljudstva. Ko so alpski Slovani zasedli na zahodu ozemlje, ki se je nekako omejevalo do črte: od izvira Drave do Grossglocknerja, kjer je dosegla Visoke Ture, nato Nizke Ture, se vila preko Dachsteina, prešla na Totengebirge in od tod po reki Trauni do Donave, so postali neposredni mejaši germanskih Bavarcev. Prišli so tako v stik s svojimi najhujšimi nasprotniki, ki so v poznejši dobi priseljevanja proti jugovzhodu izvajali na Karantance odločilen politični pritisk in iz katerih je izšlo tudi poznejše nemško avstrijsko prebivalstvo.

OBDOBJE OD RAZPADA SAMOVE DRŽAVE DO USODNEGA PORAZA LJUDEVITA POSAVSKEGA

Po razpadu Samove plemenske zveze živi Karantanija še nadalje kot svobodna slovanska kneževina tja do leta 745. Pritisk Obrov in sosedov se je na Karantance v tem obdobju povečal. Nadlegovali in stiskali so jih kar s treh strani. Le Bavarci, ki so bili tedaj ravno tako v precepu med Obri in Franki na zahodu, so si želeli s Karantanci miru in zavezništva. Odilo, bavorski knez, je zato prekinil dobo starega nasprotja med Karantanci in Bavarci. Toda poraz karantanskih zaveznikov in njih samih (ob reki Lech so bili premagani od Frankov) je povečal nevarnost z vzhoda. Zato se je karantanski knez Borut obrnil za pomoč k svojim protiobrskim zaveznikom Bavarcem, ki so jim Franki kljub porazu pustili še precejšnjo samostojnost. V letu 743 so jim prišli na pomoč. Po porazu Obrov pa so jih podvrgli podložništvu kraljev (frankovskih) in odvedli s seboj talce na Bavarsko. Kakor vemo, sta bila to Gorazd, Borutov sin, in Hotimir, sin njegovega brata. Za oba je prosil, naj se vzgajata v »krščanski šegi in napravita za kristjana«. Vsekakor zato, da so si zagotovili njihovo zvestobo. Po virih so torej Karantanci izgubili svojo samostojnost nekako okrog leta 745.

Ta dogodek pomeni v zgodovini karantanskih Slovencev važno prelomnico, ki pa se časovno razteza tja do prve tretjine 9. stol. Z izgubo politične neodvisnosti in rahlo vključitvijo v frankovsko državo so bili zdaj Karantanci pritegnjeni v krog zahodnega krščanstva in kulture in tako tudi znatneje izpostavljeni vplivom njihovega gospostva in fevdalizma. Navznotraj je Karantanija še nadalje, kljub temu da je vključena v okvir frankovske države, samostojna. Do začetka 9. stol. so vladali Karantancem še vedno domači knezi. Ljudstvo si jih je samo izbralo, nato jih je po-

trdil frankovski kralj — zatem pa jim je ljudstvo izročilo oblast.

Prvi oprijemljiv primer, da se je Karantanija le rahlo vključila v frankovsko državo, kaže sporočilo o nastopu obeh Borutovih naslednikov Gorazda in Hotimira: »Ko pa je umrl Borut, so Bavarci na zapoved Frankov Gorazda... poslali nazaj k istim Slovanom, ki so prosili zanj in ga napravili za kneza...«, prav tako Hotimira: »In ko so ga sprejeli, so mu ista ljudstva dala knežjo oblast.« O svojem knezu torej odloča tudi karantansko ljudstvo. A to le do konca 8. stol. Pozneje je ta obred (opisan v 11. stol.) vodil že deželni zbor velikašev.

Viri na tem ozemlju — vzhodno od Bavarske — ne poznajo nobenega frankovskega zemljiškega gospoda. Bilo je notranje samostojno še do leta 817 — tik pred uporom Ljudevita Posavskega. Nastajanja velike zemljiške posesti nikakor ne moremo smatrati v tem obdobju za nasilen poseg iz tujine, temveč kot pospešen domači družbeni razvoj. Te razmere pa so se močno spremenile po ponesrečenem uporju Ljudevita Posavskega, ki je najbolj prizadel Karantance. Vsa uprava je sedaj prešla v roke frankovskih grofov, ki so na karantanskem ozemlju ustvarjali velika zemljiška gospostva, kar je povzročilo tudi naglo razširjanje podložniških odnosov. S tem je bil prekinjen slovenski organski razvoj v fevdalizem, obenem pa pomeni ta akt tudi obglavljenje slovenske družbe. Karantanski Slovenci so od tistih dob dalje v veliki večini le ljudstvo podložnikov.

Pri ustoličevanju koroških vojvod so vse do začetka 15. stol. (zadnji se je dal po starinskem običaju ustoličiti vojvoda Ernest Železni) imeli posebno vlogo kosezi — sloj kmečkega prebivalstva, ki pa je bil svoboden. Ti kosezi so prvotna ožja vojaška družina kneza (kakor družiniki pri slovenskih narodih v vzhodni Evropi), ki si je zavaroval z njimi svojo oblast in jih uporabljal za svoje varstvo in vodenje svoje zemljiške posesti.

Najstarejši opis o izvolitvi in umestitvi koroškega vojvode se nam je ohranil kot vrinek v dveh rokopisih nemške pravne knjige »Švabsko zrcalo«, ki je bila napisana v drugi polovici 13. stoletja. Naši zgodovinarji domnevajo, da je ta opis obreda blizu tistemu, po katerem so v dobi svobodne Karantanije volili in umeščali karantanske kneze.

Druga oblika pa je značilna za obdobje do začetka 15. stoletja in je rezultat prvotnega obreda ob predaji oblasti karantanskemu knezu v svobodni Karantaniji z raznimi sestavnimi deli in vložki oblik poklonitve v tedanji fevdalni Evropi, je pa še vedno obravnavan s prvotnim načinom, saj izroča oblast novemu vojvodi član fevdalnega vladajočega plemstva — kosez.

Koseze poznamo na Slovenskem kot posebno socialno skupino med kmečkim prebivalstvom do srede 16. stoletja. Velika večina je bila razvrščena v širokem okolišju krnskega gradu, sedežu koroških vojvod, pa tudi po Podjuni in drugod. Še danes je na sedanjem in nekdanjem slovenskem ozemlju mnogo krajev s krajevno označbo Koseze ali Edlingen. Martin Wutte je odkril te »Edlinge« po vsem slovenskem ozemlju: od Šmohorja do Celja in tja do Ilirske Bistrice (samo na Koroškem 400).

Ob Sumcu navzgor

Do 13. stoletja so zavzemali poseben sloj. Imeli so lastno sodstvo, vojaške obveznosti in so bili z vojvodo izredno ozko povezani. Od fevdalcev so se razlikovali v tem, da niso imeli podložnikov in ne zemljiških gospostev, od podložnikov pa, ker niso bili v ta gospostva vključeni.

O izvoru teh kosezov je bilo med avstrijskimi in slovenskimi zgodovinarji mnogo prerekanj in raznih mnenj (Hauptmannova — hrvatska teorija idr.). Da pa se je ta družbeni razred ohranil še po letu 823 (po porazu Ljudevita Posavskega) in z njimi vred tudi običaj ustoličevanja, je iskati vzroke v tem, da je bil fevdalizem vnesen v Karantanijo že v dozoreli obliki od zunaj in so vso družbo kot novo višjo plast prekrili frankovski fevdalci. Zaradi izredno močnega vključevanja svobodnih kmetov v hlapčevske vezi se nikakor niso mogli odreči vsaki pomoči kosezov, družnikov karantanskega kneza in drugih prvakov (ki niso sodelovali v uporu) in jim pustili stare pravice. Z njimi se je ohranil tudi obred ustoličevanja.

Med leti 748 in 751 je brčkone Borut umrl. Na prošnjo Karantancev so Bavarci Gorazda, ki je postal medtem kristjan, poslali nazaj v Karantanijo. Že Borut je bil pristaš uvajanja krščanstva v deželo, še bolj pa se je misijonska akcija v Karantaniji razvijala med vlado Gorazda. V tem času je bila v Karantaniji zgrajena prva cerkev, in to v krnskem gradu. Leta 752 mu je sledil Hotimir, ki je v deželo pripeljal tudi meniha Majorana. Takoj za tem nam je znano, da je karantanski knez plačeval Salzburgu davek — ne le sam, temveč vse prebivalstvo v znak cerkvene podreditve. Salzburški škof Virgil (po rodu Irec), ki ga je Hotimir povabil v deželo zaradi negotovega položaja cerkve v njej, je poslal na misijonsko delo v Karantanijo kot pokrajinskega škofa Modesta in vrsto menihov. Modest si je izbral za svojo cerkveno prestolnico Gospo sveto. V cerkvi še danes predstavlja njegov grob mizni oltar. Da Karantanci niso radi sprejemali krščanstva, dokazujeta dva velika upora, ki sta se po Hotimirjevi smrti razbesnela po vsej deželi. Dokaz več, da njegova Bavarcem in krščanstvu prijateljska politika svobodnim članom vaških občin in delu plemenskih starešin ni bila všeč. Bavarski vojvoda Tasilo je v boju proti poganom odločno podpiral kneza in njegovo najbližjo okolico (prvake). Nova vera jim je utrjevala njihovo oblast nad ostalim prebivalstvom in njihove izjemne pravice.

Priložnost za upor se je po smrti Modesta zopet ponudila. Modestova smrt in boji Bavarcev s Franki so opogumili pogane, da so znova pregnali krščanske duhovnike iz dežele. Tasilo se namreč na zahtevo frankovskega kralja Pipina, da se mu kot vazal pridruži v vojni proti Akvitancem (germansko ljudstvo, ki še ni pod nadvlado Frankov), ni povsem odzval. Odslej je nastopal (do leta 781) pot povsem samostojen vladar.

Najprej je poizkusil Tasilo utrditi krščanstvo v deželi na miren način. V ta namen je ustanovil v Innichenu ob zgornji Dravi samostan z nalogo, da pripelje neverni rod Slovanov na pot resnice. Leta 772 pa je izbral že drugo pot. Vdrl je v Karantanijo in jo s silo priključil Bavarski. V

bojih, ki jih je vodil novi knez Valtunk (od leta 770 dalje) proti poganskemu karantanskemu plemstvu in ljudstvu, dokazuje, da je nameraval nadaljevati očetovo politiko. Megiser v kroniki nadvojvodine Koroške našteva nekaj še poganstvu zvestih plemičev in mnogo vplivnih veljakov, ki so se zbrali na posvet, na katerem je prisotne navduševal zgovorni Avrelij na boj proti nasilnežem in za ohranitev stare vere. V poznejših bojih je za časa Valtunka padel za »bogove nad oblaki« tudi Droh. Ravno tako Megiser omenja Valtunka kot petega karantanskega kneza in obenem zadnjega slovanske krvi; Grafenauer pa našteva pred prvim knezom bavarske krvi Theodrom, sinom bavarskega kralja Tasila, še: Prebislava, Semika, Stojmira in Edgarja.

Upor svobodnjakov je bil z bavarsko pomočjo dokončno zlomljen in svobodna plast prebivalstva v Karantaniji se je že tedaj znatno povečala. Zmaga krščanstva je bila odslej zagotovljena, saj se je jačalo v varstvu karantanskih knezov in velikašev, oprtih na fevdalni zahod. Z novo misijonsko postojanko v Kremsmünstru (777) je bilo nadaljevanje mirnega pokristjanjevanja Karantancev utrjeno. Vedno bolj so prihajali do Virgilove smrti v deželo salzburški misijonarji, ki so z irsko misijonsko metodo (ne z mečem in nasiljem, marveč s poukom in naukom) in oznanjevanjem vere v domačem jeziku pridobivali Karantance za novo vero. Prilagajali so se tudi starim poganskim obredom (koledovanje, jurjevanje, kresovanje) in tako pospešili vsaj na zunaj — pokristjanjevanje v deželi. Prav nasprotno, kakor so krščanstvo uvajali v Karantaniji bavarski škofje. Ti so bili namreč mnenja, da je treba k sprejetju milosti svetega krsta Karantance pri-

siliti in da morajo poslušati božje in svojih duhovnikov ukaze! (Saška metoda.)

V letih 787—788 je vključena v frankovsko državo tudi uporna Bavarska. Vse to vključevanje dežel so izvajali Franki v želji, da bi si nevarno mejo proti Obrom čim bolj utrdili. Franki so se ob tej priložnosti poslužili tudi očitka Tasilu, da je pred 25 leti prelomil vazalno zvestobo — zato je dal Karel Veliki Tasila in njegovega sina ostriči in poslali v samostan. Tako je sedaj prišla tudi Karantanija neposredno pod frankovsko nadoblast. Pustil pa jim je, kakor že prej Tasilo, v enaki politični uvidevnosti njihove domače kneze in njihovo notranjo upravo. Morda pa tudi zaradi nevarnosti, ki mu je pretela z vzhoda. Zato mu ni kazalo drugega, kakor imeti v obrambnem pasu, zanesljive in trdne vzhodne meje. V zvezi s temi dogodki so Obri vdrl v Italijo in se nato usmerili še proti Bavarski. Karel je hitro ukrepal. Usmeril je svoje vojske proti Panoniji. Pipin — eden od poveljnikov frankovske vojske, je s svojimi enotami, v katerih so bile tudi čete Karantancev, udaril po najkrajši poti proti vzhodu ter v srditih bojih osvojil zgornjo Panonijo.

V letu 795 se je Frankom nudila za likvidacijo obrskega vprašanja lepa priložnost. Zaradi notranjih sporov so bili Obri izredno oslabljeni. To priložnost so Franki takoj izkoristili in pričeli proti njim novo akcijo. Poleg drugih smeri prodiranja frankovskih vojsk je prodiranje Pipinove skupine, v kateri so bili zopet karantanski Slovenci, najpomembnejše. Prodrla je preko Donave in razrušila slovito obrsko gradišče med Donavo in Tiso, tako imenovani »obrski ring«. Franki so zasedli tako še zadnje pokrajine, kjer so živeli Slovenci

Velika Karantanija in njene marke (Iz: Zgodovina narodov Jugoslavije I, Lj. 1953)

(796). Einhard, kronist Karla Velikega, je zapisal leta 799, da je Panonija po teh bojih popolnoma opustela in ostala brez prebivalcev. Od davnih časov nabrani zakladi, da so raztreseni in da so si Franki v teh bitkah nabrali toliko dragocenega plena, da so postali tako bogati kakor nikdar prej. Morda se Franki v teh bojih niso bojevali toliko neposredno na odprtem polju, prav gotovo pa je bilo zanje težje obvladati prirodno zemlje ter se spoprijemati z obrsko vojno taktiko.

Pereče obrsko vprašanje od leta 791 je bilo po dolgih bojih okrog leta 803 rešeno. Vsi takratni Slovenci, ne samo karantanski, temveč tudi Slovenci ob Savi in Savinji, v Podonavju in Panoniji, so bili od tedaj v sklopu velike frankovske monarhije. Tudi tisti Slovenci, ki do tedaj še niso priznavali krščanstva (ker so bili prej pod obrsko oblastjo), so se ga morali oprijeti.

Po uničenju obrske sile na vzhodu je ostalo razsežno ozemlje povsem prazno. Kakor pravi zgodovinar Hauptmann, so Karantanci po frankovskih zmagah (803) pričeli usmerjati močan slovanski kolonizacijski tok iz alpskega prostora v Panonijo. Tok premikanja, ki se je do konca 8. stoletja vodil v smeri vzhod—zahod, se je obrnil v nasprotno smer. Usmerjanje Karantancev in Bavarcev je bilo tako močno, da so se mu Obri hoteli s silo zoperstaviti. Zato je poslal nad nje v Panonijo leta 811 Karel Veliki posebno vojsko. Naseljevanje Slovencev se je v Panoniji nadaljevalo tja do konca 9. stol. Da je Karantanija lahko dajala v sosedstvo tolikšen presežek prebivalstva, je treba iskati vzroke v tedanjem načinu poljedelske obdelave v Karantaniji, kjer se še ni povsem uveljavil sistem triletnega kolobarjenja s praho. Zaradi pomanjkanja poljedelskih površin so se tako vse bolj usmerjali proti praznim ravnim pokrajinam na vzhodu. Obrov, ki jim je frankovska državna uprava odkazala za stanovališče prostor med Rabo in Dunajskim lesom na nekdanjem obrskem ozemlju, ni bilo več dosti. Leta 822 jih kot

posebno ljudstvo frankovski letopisi omenjajo zadnjič, po letu 828 pa le še kot podložnike frankovskega kralja. Panonijo kot zemljo Obrov pa viri omenjajo še v 9. in 10. stol.

Iz na novo pridobljenih dežel je Karel Veliki uredil dve upravni enoti. Na jugu Furlansko marko, na severu pa Obrsko marko s posebnim prefektom, ki sta mu poverjeni v upravo Zgornja Panonija ter Karantanija. Zunaj te Obrske marke, kjer zemlja ni bila namenjena nemškim kolonistom, so vladali, kakor dokazujejo viri, še nadalje kagani. Pokrajinam, od Slovanov naseljenih, so na čelu domači knezi.

Z vključitvijo celotne s Slovenci poseljene zemlje v frankovsko državo je nastopila za Slovence frankovska doba, ki je prinesla v zgodovino Slovencev in slovenske zemlje usodne posledice. Na široko je odprla vrata zahodnim vplivom.

Doba Karlovega naslednika, njegovega sina Ludvika Pobožnega (kralj od leta 814 dalje), pomeni slabljenje velikega frankovskega cesarstva. Mogočnemu cesarju je sledil slabič, ki so ga samovoljni upravniki in velikaši imeli v državi za orodje svojih ciljev. To se je čutilo tudi na vzhodu, kjer je zaradi samopašnosti furlanskega mejnega grofa Kadolaja prišlo do upora Ljudevita Posavskega. Prvotno navaden pokrajinski upor se je razrasel na velikem območju dela južnih Slovanov od Alp tja do Timoka v nevarno protifrankovsko zvezo. Sledil je frankovski protiudar. Za zaveznike so si pridobili dalmatinske Hrvate, vojaško pa kljub veliki premoči na odprtem polju niso dosegli znatnih uspehov. Ena od treh frankovskih vojsk, ki je spomladi leta 820 prodirala skozi Karantanijo, je morala takrat streti odpor karantanskih Slovencev s silo. Ob povratku z vojaško neuspelega pohoda so Franki Slovence ob Savi in Dravi, kolikor so bili Ljudevitovi zavezniki, zopet prisilili, da so priznali frankovsko oblast. Glavni frankovski nasprotnik pa še ni bil premagan. Mnoge vojske v poznejših letih so območje Pa-

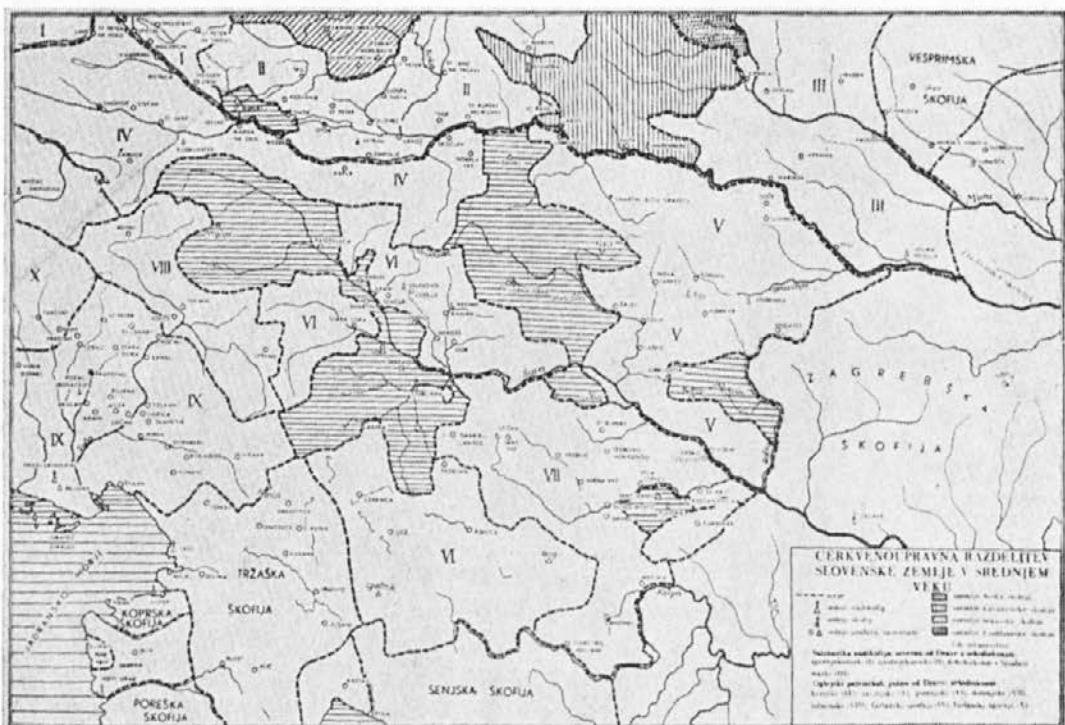
nonske Hrvatske popolnoma opustošile, a o neposrednem porazu Ljudevita Posavskega samega ni nobenih vesti. V letu 823 se je umaknil v Dalmacijo, kjer je bil umorjen.

Sodelovanje Slovencev ob Dravi in Savi v protifrankovskem uporu je imelo zanje usodne posledice. Izgubili so svojo samoupravo, svoje domače kneze — Edgar je zadnji med njimi, in Karantanci se ne imenujejo več samostojno ljudstvo. V deželo so Franki pričeli uvajati zahodni fevdalni družbeni red in fevdalno gospodstvo. Prinesel je v deželo nesvobodo predvsem tistim, ki se novim gospodarjem niso politično ali versko podvrgli. Zametek slovenskega fevdalnega plemstva je bil v kali zatrt (že v dobi verskih bojev). Drugi iz tega razreda, »kosezi«, pa so postali novim gospodarjem celo opora, pustili so jim mnoge fevdalne pravice (pri izvolitvi in umestitvi karantanskega kneza). Karantanija je postala po letu 828, ko je sposoben sin Ljudevita Pobožnega — Ljudevit Nemški, kralj Bavarske, odbil ofenzivo Bolgarov na meji države frankovska upravna enota, ki so jo upravljali odslej frankovski grofje, uradniki. Furlansko marko so tedaj razdelili v štiri krajine. Od teh sta dve bili še nadalje povezani z Italijo, ostali dve pa sta vključeni v vzhodnofrankovsko državo (nekdanja Vzhodna krajina Karla Velikega), ki so jo sestavljale: Karantanija, Zgornja Panonija in krajina med Anizo in Dunjskim lesom s skupnim prefektom. Ta razdelitev dežel med Italijo in vzhodnofrankovsko državo je ostala po letu 843 dokončna. Vse to obsežno ozemlje so vzhodnofrankovski vladarji v drugi polovici 9. stol. običajno odstopali članom svoje rodbine. Vojaška oblast se je razširila tako tudi na politično, kar je imelo za posledico, da se je Karantanija kot posebna vojvodina poznejše nemške države izoblikovala znova. Upravna reforma iz leta 828 je prvenstveno vojaško-obrambena značaja, in je imela namen, da bi varovala jugovzhodne meje frankovske države. Potrebovala pa je za nenaseljeno ozemlje nove, številnejše branitelje in ne le maloštevilne in nezanesljive Obre in Slovane. Nosilci te širokopotezne nemške kolonizacije so frankovski prefekti, mejni grofi in bavarski cerkveni knezi. Kralj jim je v tem prostoru podeljeval velika ozemlja.

KARANTANIJA V OBDOBJU UTRJEVANJA VZHODNONEMŠKIH MEJ V PANONIJI

Ludvik Pobožni je že v času svojega življenja dodelil svojem trem sinovom s kraljevim naslovom tudi upravno oblast nad deli svojega velikega kraljestva. Karantanijo kot del Bavarske je dodelil Ludviku Nemškemu, ki je po delitvi v Verdunu leta 843 vključil v svoje meje vsa nemška plemena. Obenem je tako sprejel obveznosti, da zavaruje nemške meje (vzhodna prefektura) proti novo ustanovljeni državi Čehov in Moravanov. Nalogo je poveril svojemu sinu Karlmanu, ki mu je prepustil tudi upravo nad Karantanijo in vzhodnimi markami.

Pri utrditvi vzhodne meje je imel Karlman veliko podporo v zvestem frankovskem vazalu Pribini, ki je pričel zbirati

Cerkvenoupravna razdelitev slovenske zemlje v srednjem veku (Iz: M. Kos, Zgodovina Slovencev, Lj. 1955)

ljudstva in jih množiti na tej zemlji. V Panoniji je naseljeval Slovence pa tudi bavarske priseljence. Prevladovalo je slovansko prebivalstvo. Pomagal je prav tako tudi utrjevati cerkveno organizacijo. Mnoge cerkve so na svojih posestvih zgradili zemljiški gospodje, duhovnike pa je postavljali salzburški nadškof. Kakor Pribina, tako se izkazuje v službi nemške države in nemške cerkve tudi knez Kocelj, njegov sin.

Toda dogodki v 2. polovici desetega stletja v velikomoravski državi so pritegnili v val slovenske vstaje in vključili v to gibanje tudi njega. Prizadevanja za ohranitev nove nadškofije, ki naj bi bila naslednica sirmijske nadškofije, že iz rimskih časov obstoječe stolice v Kocljevi državi — kar je papež odobral — so salzburške duhovnike in njihovo liturgijo povsem izrinila iz Kocljeve Panonije in Rastislavove velikomoravske kneževine. Politična in cerkvena neodvisnost sta pomenili za obe kneževini velik uspeh. Prekinili sta val doseljavanja nemških kolonistov in duhovnikov, obenem pa sta morali vzbuditi pri Nemcih najhujše nasprotovanje. Predstavljal sta tudi veliko nevarnost za salzburške pozicije v Karantaniji. Ob nemški ofenzivi sta plačala to »predrznost« Rastislav in Kocelj, ki je kar na lepem izginil. Nemški dotok se je sedaj zopet usmeril na panonska tla. Svetopolkova velikomoravska država je bila za nekaj let še okrilje nadškofa Metoda, po njegovi smrti pa so se njegovi učenci razpršili v glavnem na jug. Le nekateri so si našli zatočišče še na Češkem.

Odslej bavarske cerkve ponovno pridobivajo, širijo in utrjujejo svojo posest v Panoniji. Slovenski vzhod je bil v 9. stol. mnogo bolj politično razgiban kakor predeli v Alpah, ki so bili v goratem svetu bolje obvarovani od pretresov političnega in kulturnega življenja. Bil je tudi že po svoji naravi mnogo bolj izpostavljen zunanjim vplivom.

Karlman je po očetovi smrti (876) podedoval še Bavarsko. Sedaj je od celotne vzhodne prefektore odcepil Vzhodno — (obrsko) krajino in jo priključil Bavarski, ki ji je vladal sam. Vse preostale dežele vzhodne pokrajine pa je dodelil svojemu nezakonskemu sinu Arnulfu (Karantanija, grofije ob Savi, Spodnja in Zgornja Panonija), ki je tako povezal vse tedanje slovenske pokrajine. Vodil je povsem lastno politiko. Pomanjkanje pravnih naslednikov po cesarju Karlu III. »Debelem« († 888), kateremu se je ob izvolitvi tudi poklonil — zato si je obdržal Karantanijo, je znal spretno obrniti sebi v prid. Pozneje, kot vzhodnofrankovski kralj, se je prav rad zadrževal v Panoniji v blatenskem kastelu, še raje pa na krnskem gradu, ki ga je dal izredno močno utrditi (2,25 m debeli in do 7 m visoki zidovi).

Pri obrambi mej je imel velike uspehe. Leta 896 je februarja prejel od papeža cesarsko krono. Koroško je predal Liutpoldu — sorodniku svoje matere, ki je posvečal vzhodnim mejam izredno skrb. Čim bolj je cesar prihajal v leta, tem več pomembnih nalog je prenašal na mejnega grofa Liutpolda. Po smrti cesarja Arnulfa leta 899 je postal naslednik mogočnega kraljestva njegov mladoletni sin Ludovik Otrok, Liutpold pa vodeča osebnost Bavarske. Po letu

898 so se pohodi Madžarov v Italijo in nemške dežele pogosto ponavljali. Vodili so preko slovenske zemlje, kjer so propadale bavarske upravne in cerkvene uredbe. Kot vojvoda bavarske vojske je v boju proti Madžarom leta 907 doživel strahoten poraz in tudi padel. Njegov vpliv je bil tolikšen, da mu je brez oporekanj lahko sledil na Bavarskem in Koroškem njegov sin Arnolf, ki je povsem samostojno vladal v svojih deželah tudi po smrti zadnjega Karolinga Ludvika Otroka (911). Madžari so razna trenja v nemški državi spretno izkoriščali. V mnogih roparskih pohodih (leta 937 so obšli Alpe) so bili običajno zmagovalci. Ob svoji zahodni meji so naseljevali svoja najbojevitejša plemena, kar je postajalo za nadaljnji razvoj prebivalstva in političnih enot na mejah vse bolj usodno. Poleg frankovskih krajin postane žrtev Madžarov tudi velikomoravska država, s svojo zagozdo proti zahodu pa povzročijo prekinitve ozemeljske sosesčine med zahodnimi in južnimi Slovani. Za večino panonskih Slovencev pomenijo Madžari nacionalno smrt, za alpske pa preki-

nitev nemškega kolonizacijskega toka in oslabitev germanizatoričnega pritiska.

V mnogih sporih za oblast v Karantaniji in na Bavarskem je kralj Oto po smrti bavarskega vojvode Bertolda (947) oddal izpraznjeno mesto vojvode svojemu bratu (svaku Arnolfa) in ne sinu umrlega Bertolda. Ta je leta 952 priključil Bavarski še Furlanijo. Velika moč, ki se je zbirala okrog Bavarske, ni bila povšeči Otonovemu sinu Liudolfu. V uporu proti očetu se mu je priključilo številno plemstvo. Upor pa je Oton I. pravočasno zadušil. Pretila mu je hujša nevarnost — Madžari, nad katerimi je v bitki pri Augsburgu avgusta leta 955 izbojeval popolno zmago.

V istem letu je po smrti vojvode Henrika dobil njegov sin Henrik skrbnika — svojo mater Judito. Zgodovina ga pozna kot velikega prepirljivca. Leta 976 je Oto II. personalno unijo med Bavarsko in Koroško ukinil in predal Koroško Henriku mlajšemu (sinu Bertolda). Koroška je tako postala samostojna vojvodina.

(Se nadaljuje)

IZ ŽELEZARSKEGA ZBORNKA

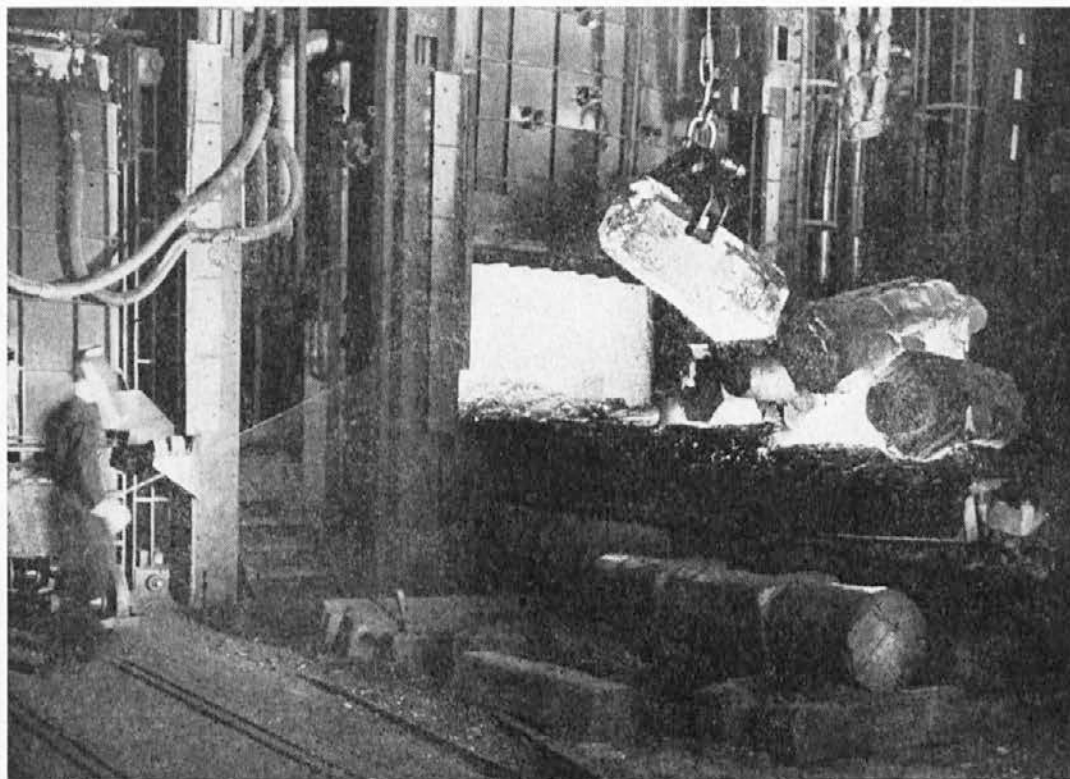
ANALIZA STATISTIČNE PORAZDELITVE NA ELEKTRONSKEM RAČUNALNIKU

(Železarski zbornik 1967/3, str. 189—203)

Analiza statistične porazdelitve je ena od metod matematične statistike, ki so namenjene objektivnemu prikazovanju in tolmačenju raznih pojavov, izpostavljenih številnim vplivom. Tako npr. na kvaliteto jekla vplivajo različni tehnološki faktorji od vložka, načina dela, dodatkov pa vse do ljudi, ki to jeklo izdelujejo. Dva izdelka, čeprav morda izdelana po enakem tehnološkem procesu, se med seboj vedno razlikujeta, če ju le dovolj dobro pogledamo. Raz-

like so lahko večje ali manjše. Velike so npr., če je en izdelek dober in drug slab — škart. Nekatere od vplivov, ki povzročajo razlike, smatramo od dovoljene, druge pa za nedovoljene. Naloga analize porazdelitve je, da nam pove, kakšno je povprečje določene lastnosti izdelkov in v kakšnih mejah moramo razlike med izdelki normalno pričakovati. Pri tej analizi tudi ugotovimo, ali so razlike sploh normalne — dovoljene ali nenormalne — nedovoljene.

Normalne razlike so tiste, ki jih povzročajo vplivi, katerih ne moremo poznati in kontrolirati. Na primer pri proizvodnji jekla je lahko neznan vpliv sestava starega železa. Take vplive imenujemo slučajne in

Pri potisni peči

zato razlike, ki jih ti vplivi povzročajo, pripisujemo slučajju. Z analizo porazdelitve ugotovimo velikost teh razlik in njihove meje — prirodne tolerance.

Z analizo porazdelitve ugotovimo tudi nenormalne razlike, ki so jih povzročili neslučajni vplivi. Te vplive moramo v prihodnje preprečiti ali pa vsaj zmanjšati jakost njihovega vpliva. Tak neslučajni vpliv je npr. neupoštevanje tehnološkega predpisa.

V železarni smo pri raziskavi lastnosti livarskih peskov razvili program za analizo porazdelitve na računalniku zuse Z-23 v Ljubljani. Skupino podatkov za določeno fizikalno lastnost, izmerjeno v določenem mesecu pri določeni mešanici peska, računalnik obdela po programu za analizo porazdelitve. Vzemimo, da imamo podatke za 5 fizikalnih lastnosti za 6 različnih mešanic peska za 12 mesecev. Tako imamo $5 \times 6 \times 12 = 360$ skupin podatkov. Z vsako skupino podatkov računalnik računa na enak način, ki smo ga predvideli s programom. Pri 150 številih v eni skupini bi s pomočjo namiznega računskega stroja izvršili operacije za analizo porazdelitve v približno 2 urah. Računalnik to stori v 1 minuti. Pri ponavljanju računanja 360-krat bi se gotovo velikokrat zmotili. Zagotovo se računalnik ne zmoti nikoli.

Vzemimo, da imamo za vlago peskovne mešanice S-1 v mesecu maju 1967 zbranih 80 podatkov. Te podatke natipkamo na teleprinterški trak. To izvršimo na programerski mizi v TKR. Računalnik prebere podatke s traku, si jih »zapomni« in po programu za analizo porazdelitve z njimi računa. Najprej vse podatke sešteje in vsoto deli z 80. Tako dobi povprečno vrednost za vlago. Vrednost, ki jo dobimo, če skupino števil seštejemo in vsoto delimo z njih številom, imenujemo srednja vrednost. Še bolj udomačen izraz je povprečje. Poleg srednje vrednosti računalnik izračuna tudi povprečno odstopanje od te srednje vrednosti. To v matematični statistiki imenujemo standardni odklon ali standardna deviacija. Nato računalnik izračuna mejo prirodne tolerance; zgornjo mejo tako, da

srednji vrednosti prišteje trikratno vrednost standardnega odklona; spodnjo mejo pa tako, da srednji vrednosti odšteje trikratno vrednost standardnega odklona. Računalnik med 80 podatki poišče vse tiste, ki imajo vrednosti zunaj mej prirodnih tolerance. Vseh 80 vrednosti, ki si jih je zapomnil, po velikosti razdeli v 16 razredov, katerih meje in obseg določata srednja vrednost in standardni odklon.

Po posebnem računskem preizkusu — testu računalnik ugotovi, ali so vrednosti podatkov normalno porazdeljene okrog srednje vrednosti. Takrat so razlike med vrednostmi le posledice slučajnih vplivov. V nasprotnem primeru pravimo, da imamo nenormalno porazdelitev. Razlike med vrednostmi so posledica neslučajnih vplivov.

Računalnik na teleprinterju, s katerim je zvezan, izpiše vse, kar nas zanima, če smo to s programom pravilno zahtevali.

Najprej izpiše naslov. V našem primeru bi bil to: MEŠANICA S 1 MAJ 1967 VLAGA. Nato po vrsti slede: število podatkov — v našem primeru 80, srednja vrednost, standardni odklon, meje prirodne tolerance, vrednosti zunaj mej prirodne tolerance in v primeru normalne porazdelitve besedo NORMALNA, v primeru, ko porazdelitev ni normalna, pa koliko odstotkov podatkov ima vrednosti v vsakem od 16 razredov. V primeru normalne porazdelitve lahko zunaj mej prirodne tolerance pričakujemo le okrog 0,3 % vseh vrednosti opazovane lastnosti proizvoda — v našem primeru vlage. Za lastnost proizvoda imamo predpisane meje, znotraj katerih se morajo nahajati njene vrednosti, da je proizvod dober. Pri normalni porazdelitvi lahko iz srednje vrednosti in standardnega odklona določimo odstotek vseh proizvodov, katerih opazovana lastnost ima vrednosti zunaj predpisanih mej. Ti proizvodi so škart. Zmanjšanje izmečka dosežemo s spremembo povprečja, t. j. srednje vrednosti — proces centriramo ali z zmanjšanjem standardnega odklona izboljšamo natančnost izdelave. Zato je potrebno zasledovanje spreminjanja obeh vrednosti z analizo porazdelitve na računalniku.

V primeru nenormalne porazdelitve moramo najprej odpraviti neslučajne vplive. Z analizo porazdelitve na računalniku ugotovimo, če smo uspeli odpraviti neslučajne vplive in tako dobiti normalno porazdelitev. Šele v normalnem stanju skušamo s centriranjem procesa zmanjšati izmeček. Proces je centriran, če se srednja vrednost ujema s središčno predpisanih mej. Po centriranju procesa šele skušamo povečati natančnost proizvodnje. Ker je to največkrat zelo težko ali sploh nemogoče, je ta ukrep zadnji in dostikrat ni niti več potreben. Pri vseh teh zaporednih analizah porazdelitve za različne lastnosti proizvodov je računalnik nujno potreben.

V železarni smo uporabili program za analizo porazdelitve pri mnogih drugih raziskovalnih nalogah. To analizo uvajamo v redno kvalitetno kontrolo. Rezultati bodo vključeni v redna mesečna poročila o gibanju kvalitete na različnih področjih.

Boštjan Rode, dipl. inž.

DOMAČE EKSOtermNE MASE V JEKLOLIVARNI

(Železarski zbornik 1967/3, str. 215—220)

Izboljšanje izplena v livarnah jekla je danes brez dvoma zelo pereče vprašanje na področju tehnologije napajanja. Eden od načinov za doseganje boljšega izplena je tudi uporaba eksotermnih oblog za napajalnike.

V primerjavi s klasičnim napajalnikom lahko v eksotermnem napajalniku obdržimo jeklo dalj časa tekoče, zato je teža napajalnika lahko manjša, izplen pa večji.

Pri delu z eksotermnimi napajalniki pa moramo paziti, da so količina, vrednost, čas in temperatura gorenja prilagojeni dimenzijam napajalnika.

Jože Matitz

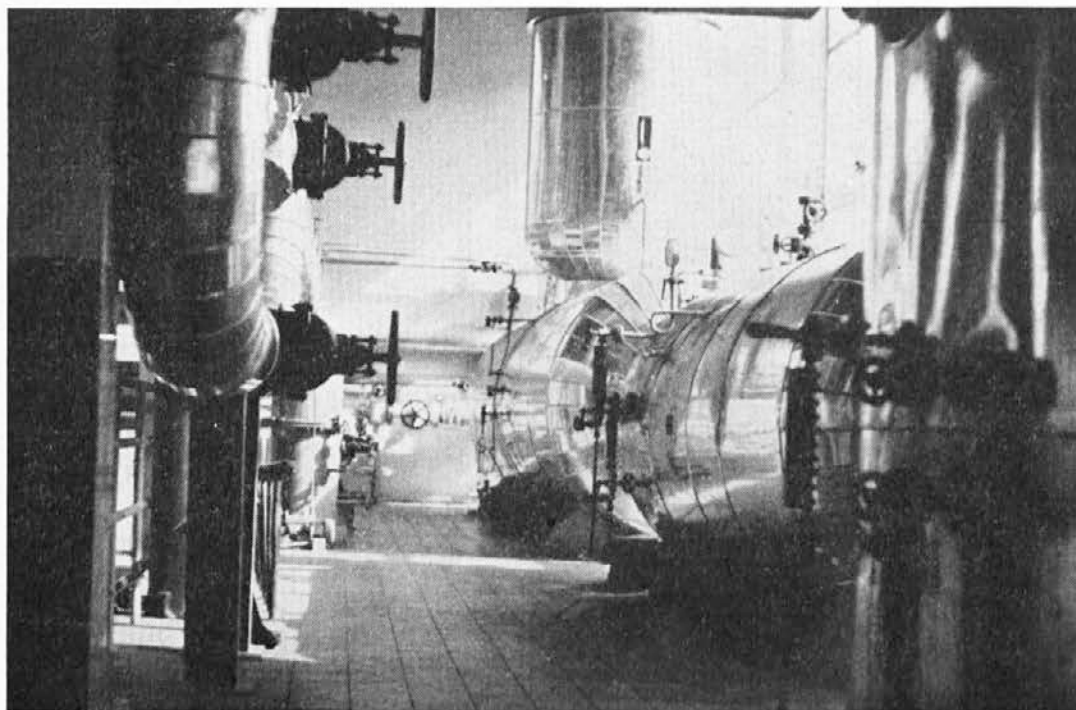
STATISTIČNA ANALIZA LIVARSKIH SUROVIN

(Železarski zbornik 1967/3, str. 235—240)

V članku je opisana praktična uporaba metod statistične kontrole in analize statistične porazdelitve pri glavnih lastnostih livarskega peska in nekaterih izdelanih livarskih mešanic. Že na začetku uporabe so te metode privedle do nekaterih pomembnih ugotovitev o stanju kvalitete peskov in izdelanih mešanic.

Za statistično prikazovanje vrednosti iz sejalnih analiz pranih peskov so najbolj primerne x-R karte. Na karti x prikazujemo spreminjanje kvalitetnega nivoja kakršnekoli lastnosti, npr. srednje velikosti zrn, propustnosti, števila zrnatosti po AFS, karta R pa prikazuje razlike vrednosti sukcesivnih vzorcev in torej predstavlja sliko enakomernosti vzorcev. V te karte vnesejo lahko zgornje in spodnje naravne meje, ki jih izračunamo iz podatkov. Te meje nam ločijo območja statistično normalnih in nenormalnih odstopanj. Pri vseh analiziranih lastnostih v naših primerih opazimo nepričakovano široka območja normalnih odstopanj.

Statistično porazdelitev lastnosti livarskih mešanic izračunamo vsak mesec in iz izračunanih vrednosti lahko izdelamo kar-

V novi kotlarni

Foto: F. Kamnik

te $x-\sigma$. Karta x nam prikazuje spreminjanje kvalitete nivoja posamezne lastnosti od meseca do meseca, karta σ pa ponazarja spreminjanje enakomernosti tiste lastnosti od meseca do meseca.

Opisane metode bodo dobro služile za statistično zasledovanje surovin in izdelanih mešanic v livarni in bodo pomagale dvigniti kvaliteto in enakomernost osnovnih livarskih materialov, kar je osnovnega pomena tudi za kvaliteto in enakomernost izdelanih ulitkov.

Stane Lenasi, dipl. inž.

BRZOREZNA JEKLA

(Železarski zbornik, 1967/3, str. 177—187)

Brzorezna jekla so visoko legirana orodna jekla, ki se po svojih lastnostih močno razlikujejo od drugih vrst jekel. Lastnosti orodij so v veliki meri odvisne od jeklarških pogojev izdelave jekla, od pogojev vroče predelave, toplotne obdelave in od mikrostrukture jekla.

V železarni Ravne že več let intenzivno raziskujemo lastnosti brzoreznejih jekel in odvisnosti teh lastnosti od tehnoloških pogojev v posameznih fazah izdelave in predelave jekla. Članek o brzoreznejih jeklih je nekako izvleček številnih obsežnih poročil o posameznih raziskovalnih temah. V njem so podane najvažnejše ugotovitve raziskav in zato je članek razdeljen v več nadaljevanj. V prvem delu so podane metalografske značilnosti brzoreznejih jekel v obliki celotnega pregleda, ker je poznanje značilnih mikrostruktur pri nadaljnjem obravnavanju lastnosti brzoreznejih jekel nujno potrebno.

Metalografske preiskave so usmerjene na tri osnovna področja:

- študij razporeditve in stopnje enakomernosti karbidnih izcej,
- študij velikosti karbidov,
- študij velikosti in enakomernosti avstenitnega zrna.

V članku so prikazane značilne mikrostrukture litega, žarjenega in kaljenega stanja. Posebej so poudarjene razlike karbidnih izcej, ki so odvisne od stopnje deformacije pri vroči predelavi. Metalografski pregledi mikrostruktur v kaljenem stanju so odločilnega pomena za ocenjevanje pravilnosti kalilnih pogojev. Zato so prikazani primeri normalnih in nenormalnih mikrostruktur ter mnogi defekti, ki so večinoma v zvezi s pregretjem jekla.

V nadaljevanjih bodo podani rezultati raziskav o pogojih nastanka grobih karbidov, o izoblikovanju karbidnih izcej in o njihovem vplivu na mehanske ter tehnološke lastnosti brzoreznejih jekel.

Alenka in Jože Rodič, dipl. inž.

ŽILAVOST ORODNIH JEKEL

(Železarski zbornik 1967/3, str. 205—214)

Občutljivost raznih metod za določanje žilavosti orodnih jekel.

Za določanje žilavosti konstrukcijskih jekel se poslužujemo navadno udarno upogibnih preizkusov, ki se opravljajo na strojih charpy iz izod. Natančnost preizkusa se lahko poveča z manjšim, lažjim nihalom in z večjo globino ter ostrino zareze na probi.

Ta metoda določanja žilavosti se uporablja tudi za orodna jekla, so pa rezultati precej manj zanesljivi kot pri konstrukcijskih jeklih in so tudi vrednosti za žilavost manjše. Žilavost orodnih jekel se določa še z zvojnimi preizkusi, s statičnimi udarnimi, statičnimi upogibnimi preizkusi ter s preizkusi žilavosti ostrine in preizkusi na večkratno udarjanje. Posebno za preizkušanje orodnih jekel potrebujemo občutljivo metodo merjenja žilavosti, zato so primerni ravno z orodnimi jekli dobljeni podatki o natančnosti in občutljivosti raznih načinov določanja žilavosti.

Trosenje vrednosti je pri določanju žilavosti na kladivu charpy in sploh z udarnim upogibnim preizkusom večje pri milejši zarezi. Največje je trosenje, če uporabljamo probe brez zarez.

Navadni charpyjev preizkus se pri orodnih jeklih precej slabo obnese: če imamo probe z normalno DVM zarezo, so vrednosti za porušno delo tako majhne, da je premajhna razločevalna sposobnost. Če pa vzamemo probe brez zarez, je zelo veliko trosenje rezultatov, vendar se v praksi uporabljajo za določanje žilavosti orodnih jekel probe brez zarez.

Prednost udarnega upogibnega preizkusa pred drugimi metodami določanja žilavosti je možnost izvajanja pri visokih in nizkih temperaturah, zato se poizkuša na razne načine povečati natančnost preizkusa in določiti s statističnimi metodami gotovost pri rezultatih preizkušanja.

V ZDA so začeli preizkušati orodna jekla s probami, ki imajo le zelo plitvo in malo zarezo, tako da ni velikih koncentracij napetosti. Zareza je v obliki zaokrožitve s polmerom 12,7 mm.

S statističnimi metodami so ugotovili, da pet paralelnih prob brez zarez ne zadostuje za razločevanje posameznih orodnih jekel in za določanje območja krhkosti. Za relativno napako $\pm 10\%$ in statistično gotovost 99% je potrebnih 30 do 40 paralelnih prob pri preizkušanju jekla tipa merilo —

ekstra. Podobne številke veljajo za ostala orodna jekla z žilavostjo 2—9 kpm/cm². V obratni praksi udarni upogibni preizkus z zarezo ali nezarezo proba ni zadovoljiv za orodna jekla, ker zahteva preveč prob. To kaže na majhno občutljivost metode.

Način preizkušanja z udarjanjem je precej podoben udarnemu upogibnemu preizkusu (charpy) in preizkusu na žilavost ostrine. Nekateri trdijo, da je to najbolj občutljiva metoda za določanje žilavosti krhkih trdih jekel.

Pri statičnem upogibnem preizkusu ločimo dva načina obremenjevanja:

- sila deluje v eni točki,
- sila deluje v dveh točkah.

Priporočajo uporabo sistema z obremenjevanjem v dveh točkah, ker je pri tem načinu srednji del probe po dolžini enakomerno obremenjen.

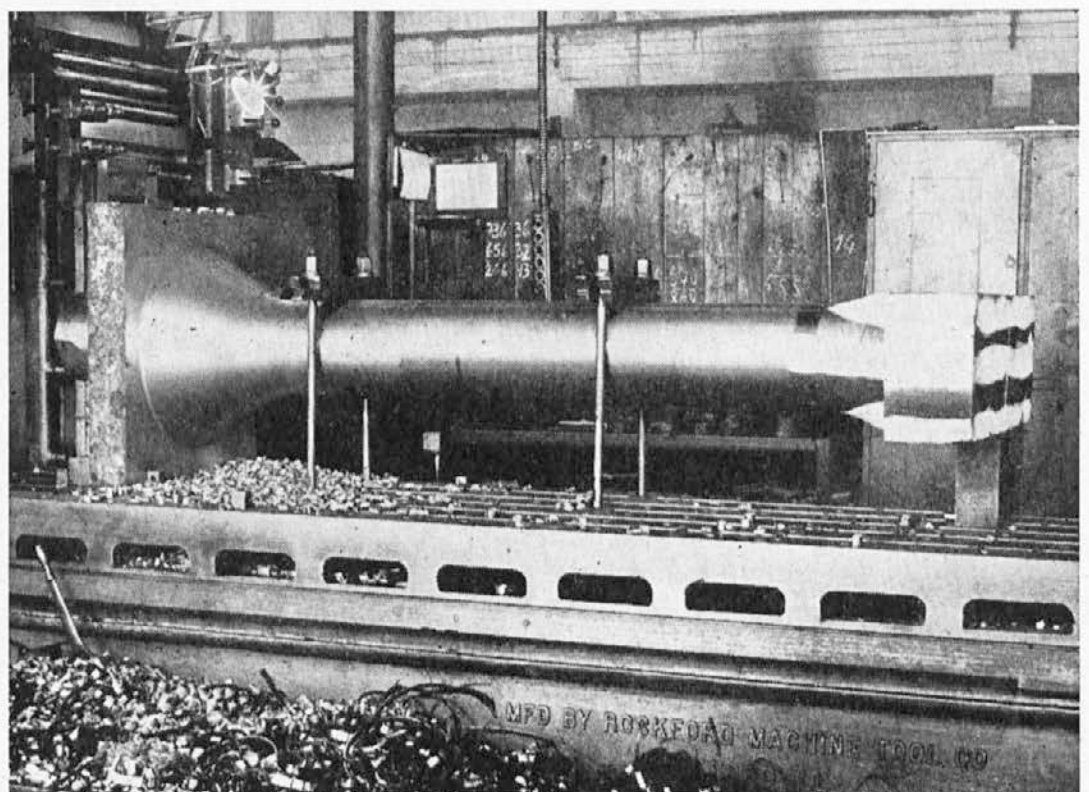
Z rezultati preizkusa se lahko izrišejo krivulje v diagramu napetost — deformacija. Taka krivulja pa ne ponazarja dejanskega napetostnega stanja in zato jo moramo popraviti.

Energija za porušitev se dobi iz površine pod krivuljo v diagramu napetost — deformacija.

Pri upogibnem preizkusu, kjer se obremenjuje v dveh točkah, se dobijo večje vrednosti za upogibno delo, vendar rabimo za isto statistično gotovost večje število paralelnih prob kot pri sistemu obremenjevanja v eni točki. Vrednosti za mejo plastičnosti in za trdnost se z večjo razdaljo podpor le malo zmanjšajo.

Za oceno žilavosti se največ uporabljajo podatki o meji plastičnosti, plastičnem upogibu in delu za plastičen upogib.

Nekateri vzamejo kot merilo plastičnosti kar upogib in tako preizkušajo že izgotovljena orodja (svedre). Naprava za preizkušanje je zelo enostavna: na ročni pogon s polžnim prenosom. Upogib pa se pri raznih brzoreznejih jeklih ne razlikuje veliko, zato ta način tudi ni preveč občutljiv.

Ojnica

Ovisnost med rezultati raztržnega in upogibnega preizkusa so ugotavljali na jeklih tipov OW-3 in OSIKRO-4.

Upogibni preizkus nam daje o duktilnosti zanesljivejše podatke kot raztržni, glede trdnosti in meje plastičnosti pa sta oba preizkusa enakovredna. To velja predvsem za nizko legirana jekla.

Glede na to, da se pri trdih, krhkih jeklih udarno upogibni žilavostni preizkus z zarezano probo ne obnese najbolje, so vpejlali nov način preizkušanja, pri katerem je razmerje strižne in normalne napetosti veliko večje in nastopajo zato večje deformacije — zvojni preizkus.

Hkrati z deformacijami se poveča tudi razločevalna sposobnost: možnost razlikovanja jekel in rezultatov preizkušanj prob, ki so iz istega jekla, toda različno toplotno obdelane. Ta nov način preizkušanja žilavosti ima tudi prednost zaradi večjega deformacijskega dela. Pri deformaciji sodeluje namreč cela proba, mi pa lahko določimo takšno dolžino in presek, ki nam ustrežata. Pri tem smo omejeni zaradi možnosti prekaljenja in kalilnih deformacij, zato so tudi tu postavljene meje deformacijskemu volumnu in s tem deformacijskemu delu.

Zvojni preizkušanje je lahko statično in udarno.

Hiba statičnega zvojnega preizkusa je najmanj izredne natančnosti pri obdelavi površine merilnega dela probe. Udarni zvojni preizkus zahteva večje število paralelnih prob, je pa lažje in hitreje izvedljiv, od prob se zahteva manjša točnost dimenzij.

Vrednosti porušnega dela, dobljene s statičnim zvojnim preizkusom, se ujema z rezultati udarnega zvojnega preizkusa, le nekoliko nižje so.

Pri udarnem torzijskem preizkusu se računsko dobi porabljeno delo iz razlike v

število obratov vztrajnika zaradi zloma probe.

Na žilavost ne vpliva hitrost vztrajnika, pač pa dolžina in presek preizkušanca iz določenega jekla.

Poleg drugega je prednost zvojnega preizkusa pred upogibnim enakomerna porazdelitev napetosti po dolžini probe.

Po ameriških podatkih se glede trajnosti v uporabi najbolj obnesejo orodja, ki so toplotno obdelana na največjo zvojno žilavost.

Metode, primerne za preizkušanje žilavosti posameznih skupin orodnih jekel.

Žilavost konstrukcijskih jekel se lahko zadovoljivo določa na kladivu charpy ali z drugo podobno napravo, ki nam daje možnosti določanja udarne upogibne žilavosti. Ne more pa se uspešno kontrolirati žilavosti orodnih jekel s to standardno metodo, razen če si privoščimo (zadosti) veliko število paralelnih prob (enako toplotno obdelane probe iste kvalitete in šarže). Težko se odkrivajo razlike v odvisnosti od kvalitete in toplotne obdelave, ker so vrednosti za porušno delo zelo majhne.

Zato so razvili nove metode določanja žilavosti: statični upogibni preizkus, zvojni (statični, udarni preizkus), preizkus za žilavost ostrine, preizkus na večkratno udarjanje.

Pred izbiro metode za določanje žilavosti smo postavljeni vselej, če imamo delo z orodnimi jekli. Pri tem nam lahko koristijo naslednja izvajanja:

— z zvojnimi preizkusom so zvečali deformacijski volumen in razmerje strižnih napetosti proti normalnim. S tem so dosegli predvsem naslednje:

— zaradi večjega deformacijskega volumna je potrebno večje deformacijsko delo in so razlike med kvalitetami bolj očitne;

Nekdanji premogovnik na Holmcu

— zaradi večjega razmerja strižnih napetosti glede na normalne nastopajo večje deformacije, s čimer se tudi poveča razločevalna sposobnost.

Statistično so tudi dokazali, da se za enako zanesljivost srednje vrednosti žilavosti rabi najmanj paralelnih prob pri zvojnem načinu preizkušanja.

Žal pa s tem ne moremo zavreči ostalih metod preizkušanja orodnih jekel na žilavost. Navadno se predpostavlja, da dobimo z nekim žilavostnim preizkusom relativne podatke, ki kažejo enako odvisnost od toplotne obdelave in kvalitete kot rezultati vsakega drugega žilavostnega preizkusa z drugačnim načinom obremenjevanja (z drugačnim razmerjem strižnih napetosti v probi glede na normalne, z drugačno hitrostjo preizkušanja in deformacije). Ta predpostavka pa ne drži vedno, kar so ugotovili z različnimi metodami določanja žilavosti brzorezljivih jekel.

Metoda preizkušanja žilavosti naj bi po možnosti ponazarjala obremenitve, ki nastopajo pri orodju v uporabi. Zaželena bi bila naprava, s katero bi lahko preizkušali izgotovljena orodja (svedre, nože).

Do sedaj so uporabljali na različnih orodnih jeklih različne preizkuse: nekatera jekla so preizkušali na več načinov, druga na manj; delno je to odvisno tudi od načina obremenjevanja orodij, ki se izdelujejo iz določenega jekla.

V članku je podan pregled metod za določevanje žilavosti posameznih orodnih jekel.

Franc Uranc, dipl. inž.

Park v belem

Dva razloga

— Iz katerih razlogov vendar v desetih letih nisi mogel končati študija?

— Če že govorimo o razlogih, sta samo dva: prvi razlog — profesorjeva vprašanja, drugi razlog — moji odgovori.

Mitja Šipek, dipl. inž.

Integracija — na televiziji in v železarni

Začelo se je! Marsikdo ni verjel, sedaj pa smo oznanili tudi po televiziji, da gre zares! Pravzaprav je televizija rabila tudi take vrste program — pa so prišli. Bilo je pristržno. Veliko igralcev, pa še več gledalcev, nekaj statistov in nekaj kibicev, predvsem pa delovno vzdušje. Vse to je ustvarjalo svečan vtis in omogočilo kaj različne, popolnoma nasprotujoče si ocene in komentarje publike. Tri vprašanja so bila na vrsti tako pred kamero kot pred televizijo: ali se bomo res združili, kaj bomo imeli od tega in kako smo na to pripravljeni? Od zadnjega zavisi tudi čas združitve.

Kdor je natančno zasledoval potek oddaje, je lahko ugotovil, da se bomo združili oziroma bolj učeno povedano, da imajo podjetja po svoji infrastrukturi in perspektivni ekonomizaciji tendenco integracije, čeprav so nekateri konservativni elementi čakali, da je bila uprizoritev zrežirana, kar pa ne drži, saj je bilo odločno premalo časa za učenje vlog, torej kar je bilo povedano, je prišlo »de profundis« — prav iz srca!

Na drugo vprašanje smo dobili principialne odgovore. Vprašanja so bila konkretna: kaj bomo imeli od integracije? Našteti vse dobrine tega bi bilo predolgo, v principu pa tako — iz zagate moramo. Če bomo združeni, bomo močnejši, močnejši ima pa večje pravice. Nekateri so bili nezadovoljni, ker ni nihče obljubil ali povedal konkretno, kaj bo bolje, sicer pa tudi ni nihče konkretno trdil, da bo slabše.

O tretjem vprašanju, kako smo na to pripravljene, pa pravzaprav ni nihče spregovoril, bilo bi prezgodaj pa tudi časa je zmanjkalo, zato se moramo o tem meniti doma. Pripraviti se moramo po mnogih plateh — tu pa bi se pogovorili.

Kako smo kvalitetno pripravljene na integracijo

Pojem kvalitete je lahko zelo različen. Nekateri menijo, da se kaže kvaliteta v tem, da prodamo čimveč na kakršenkoli način, samo da se blaga znebimo.

Drugi mislijo ravno obratno, da je kvalitetno delo tisto, pri katerem izločimo vsak količkaj sumljiv izdelek, ki ne ustreza natančno predpisom.

Tretji zagovarjajo delitev pojma kvalitete na več kategorij — ena za domače potrošnike pod geslom »za brata je dobro«, čeprav je enako zvito ali zamešano, drugo za izvoz pa se mora vse svetiti, čeprav je cena nižja kot doma.

Tako je že v enem podjetju, v vseh treh pa verjetno ni nič drugače.

Vsak ima svoj prav. Če gledamo trenutni finančni učinek, potem je prva verzija še najbolj ugodna. Praksa pa je pokazala, da je za daljši čas nesprejemljiva, ker običajno sledi reklamacija, ki finančni efekt zopet zniža, čeprav ne tako močno, kot bi to bilo videti, če bi bila kontrola rigorozna in nepopustljiva. Včasih pa ga more znižati še bolj, če je treba plačati tudi škodo, ki je že pri uporabi takega materiala nastala. Obratni ljudje se takih prijemov kaj radi

poslužijo, ker s tem dosežejo velik prikazan učinek, reklamacija se pa tako nekako zamečka, da je nihče ne vidi, čeprav jo je treba plačati. Da je tako, je vsekakor kriv sistem nagrajevanja, ki naravnost stimulira tako poslovanje. Kaj pa tak način dela prinese k slabemu glasu podjetja, pa se skoraj ne da opisati. Na Ravnah smo nekako uspeli obdržati dober glas o kvaliteti, čeprav nam tu in tam vendarle uide kaka raca.

Večkrat si dovolimo riziko in naknadna popravila, posebno na litini. Če jo popravlja naročnik, je ceneje, čeprav nam stroške zaračuna, tako smo dolga leta menili. Izkazalo pa se je, da ta praksa ob sedanji konkurenci nikakor ni več na mestu, najhujše pa je, da taka miselnost tiči v ljudeh in jo je zelo težko izkoreniniti.

Druga skrajnost je prav tako vratolomna. Nobena produkcija ne prenese brezkompromisne kontrole, posebno še, če je kontrola klasična. Brezkompromisna pa mora biti statistična kontrola, saj je tam določen procent nesigurnosti že vračunan. Statistično kontrolo prenese le urejena serijska proizvodnja brez prevelikih nihanj kvalitete in ob resnem spoštovanju terminov.

Kaj pa je s tretjo varianto? Ta je pa od vseh najslabša, ker je nepoštena in žaljiva, zna se pa tudi grdo maščevati. Takih dogodivščin poznamo več, npr. rekli smo — material sicer ni za izvoz ali za delikatnega naročnika, kot je motorna industrija, pač pa je za splošno uporabo in gre na zalogo! Ko smo že pozabili na to miloščino, se pojavi naročilo in prav od delikatnega kupca. Seveda imamo to dimenzijo na zalogi, hajd z njo na vagon! Tako je prišlo sumljivo blago v roke ravno tistemu kupcu, ki smo mu ga prej odrekli, seveda ga nam je hvaležno vrnil, in če je količkaj smola, ga ni več naročil.

Hi kvaliteti spada tudi močna svetovalna služba

Brez nje res ne preostane drugega kot najstrožja kontrola, pa še potem ne more biti vse v redu. Če rečemo, da je material za splošno uporabo, še ne pomeni, da lahko počnemo z njim, kar hočemo. Primer: površinske napake na jeklenih palicah so nedopustne, ako bodo palice prekovane v matrici, ker je zelo verjetno, da se bodo razpoke odprle. Iste palice pa so popolnoma v redu za tistega potrošnika, ki jih bo postrožil — čemu torej odvreči tako robo? Ali pa: motorna industrija ne dopušča trakavosti materiala za zobnike, ker se zobje na korenu radi lomijo, če sega koren v trakavo cono, te palice pa so odlično uporabne za svornike itd., skratka, za elemente, kjer trakava cona ne pride na površino. Da je odkovek z napako na sredini, kjer bo pozneje izvrtan brez vsake škode, je tudi razumljivo, celo kosmičavi utopi vzdržijo normalno življenjsko dobo, če razpoke ne segajo do gravure. Takih primerov je ogromno število in jih ni mogoče vseh naštetih. S pametnim dogovorom je torej mogoče marsikaj, kar ni stoprocentno kvalitetno, prodati in uporabiti, ne da bi s tem kršili pravila olike v tehniki, to se pravi norme.

Tako dogovarjanje pa se mora voditi z enega mesta in ne vsakdo, ki pride zraven. Praksa pa kaže, da se v obratih dogovarjajo različni ljudje z veliko, malo ali nič znanja o materialu in tako pride do popolne zmešnjave. Ne samo da gre katerikoli roba mimo kontrole k naročniku, temveč v ljudeh ustvarja zgrešeno zavest, da je mogoče prodati tako ali drugačno kvaliteto in da je kontrola le zaradi predpisov v hiši. Taka judovska šola nas je stala že lepe milijone, tisti navidezni trenutni dobiček je goljufiv. Posvetovalna služba je na žalost pri nas zelo pomanjkljiva, zato ni čuda, če že delovni nalog predpisuje pomanjkljive želje kupca, včasih pa jih sploh ni, ali pa je predpisan nesmisel, kot je tale:

Kupec zahteva »ŠTAUF PROBLEME«, namesto »ŠTAUH PROBE«.

Zemlja diši

Lepotica

Ali kupec vedno ve, kaj hoče?

V preveliki vnemi po delu smo se navadili prevzeti posel ne glede na zahteve kupca, ki so v večini primerov realne, včasih pomanjkljive, včasih pa popolnoma pretirane. Nikakor ne moremo računati na to, da je v vsakem podjetju na razpolago tehnolog, ki pozna material. To si morejo privoščiti le večja in dobro organizirana podjetja. V manjših vrši službo tehnologa običajno obratovodja, ki ima neki enciklopedičen pojem o materialu, izpopolnjen s podatki iz prospektov, ki pa so, kolikor vemo, do sedaj prav primitivni. V takem primeru običajno pride do pomanjkljivih zahtev. Na videz nam to prav pride, saj je treba narediti manj preizkusov, more pa tudi prinesiti težave. Na primer cementacijsko jeklo, ki je grobozrnato, bo dalo pri nepazljivem delu krhko jedro. Da cementacija v nespecializiranih podjetjih ni vedno najbolj strokovno izpeljana, si moremo misliti. Končni rezultat je reklamacija — izdelki se lomijo, jeklo je pa naše. Pa četudi nismo dolžni popravljati te škode, ker naročnik ni predpisal slepe kalilne probe ali velikosti zrna, je krivda le naša, saj gre glas o slabem jeklu naprej. Najmanjši možni strošek pa je vsaj potovanje k naročniku in izguba časa, vse to pa stane več kot proba in atest. Ni najboljši tisti kupec, ki malo zahteva od materiala, na to ga je treba opozoriti. Mnogo težje pa je delo z naročniki, ki preveč vedo o materialu. Zgodilo se je že, da je nekdo zahteval pregled na ferofluksu na nemagnetnem jeklu, ali pa ultrazvočno kontrolo na litini, ki je povsili brez pravega pomena, ali pa jeklo brez vsakih nečistoč. Do takih apetitov ponavadi pridejo novepečeni tehnologi, ki so sicer nekaj slišali o teh postopkih, niso si pa dobro zapomnili in nimajo prakse, pač pa položaj. Če bi še položaja ne imeli, bi bilo kaj lahko z njimi opraviti, ker se razmeroma hitro da pametnemu človeku dopovedati, kaj je prav in kaj je nesmisel. Hudo pa je, če botruje užaljen ponos in trma. Nikjer ni zapisano, da moramo ustreči vsaki kaprici kupca, bojazen, da ga izgubimo, je odveč, kajti noben proizvajalec ga

ne bo večno prenašal, pa četudi ga je iz konkurenčnih razlogov sprejel. Visoka cena še ne opravičuje vsakega posega v material. Dobro jeklo je spoštovanja vredno, zato ni treba, da delamo na njem poizkuse kot na vseмирski opici samo zato, da bi zadovoljili šarlatanske strokovnjake. Največ nesporazumov je dolgo časa nastajalo pri neporušnih preiskavah, predvsem na ultra zvoku. Ljudje so razlagali signale na zaslonu defektoskopa kot baba bodočnost na kartah. Z vztrajnim šolanjem kadrov, ki se ukvarjajo z ultrazvočno defektoskopijo, smo uspeli to zlo v veliki meri odpraviti. Pri tem je treba poudariti, da je zdaleč premalo, če izobrazimo samo domače kadre, predvsem moramo izobraziti kadre v predelovalni industriji — pri kupcu, če hočemo, da bomo govorili isti jezik. Zato organiziramo periodične tečaje, kjer je navzočih največ tečajnikov izven našega podjetja. Prav na teh tečajih imamo tudi priložnost, da jih podrobneje seznanimo z našimi jekli.

V čem se zrcali kvaliteta

Mnenje, da je kvaliteta dokazana samo z dobrimi lastnostmi jekla, je žal zmotno. Poleg dobre uporabnosti mora imeti proizvod tudi primeren izgled. Tudi cigarete bi lahko prodajali v časopisni papir zavite, bonbone pa bi si končno lahko natresli kar v žep. Čemu pa jih zavijamo v srebrni papir, pa še v rožnat papir in vse skupaj v škatlico? Ne zato, da prodamo tudi papir, temveč zato, da je bolj estetski videz, človek ga rajši vzame, čeprav je isti kot brez take embalaže. Tako bi morala biti pripravljena naša jekla za odpravo. Malomarno prirezani konci palic še ne pomenijo, da je palica neuporabna, pomenijo pa, da je proizvajalec »pacek«. Tudi etikete, ki so pritrjene na palicah ali vezeh, morajo biti okusne. Zgodi se pa, da so številke razmetane na njej, včasih tudi narobe in čeprav nas je kdo opozoril na to, menimo, da je že dobro, ker se na primer ne izplača odpirati zaboja, da bi napačne etikete zamenjali. Tak postopek je žalitev za naročnika in ogledalo za proizvajalca. Zdi se kaprica, ako naročnik zahteva skrbno prirezane robove, gladko poravnane in lepo zložene palice brez škaje na površini. Če pa se živimo v položaj predelovalca jekla, ki dela z avtomati in ima omejene možnosti za skladiščenje, potem moramo razumeti, da je njegova zahteva upravičena. Slabo adjustiran material je dejansko izmeček — skratka neuporaben in vzbuja nezaupanje.

Kako dokazujemo slabo kvaliteto

Reklamacije še daleč niso merilo za kvaliteto proizvodnje. Reklamacij bi bilo mnogo več, če ne bi naročnik večkrat tako nujno potreboval material, da ga rajši popravlja in uporabi, če je le mogoče, kot da bi sprožil neskončni proces kreganja, zopet drugi riskira, tretji pa je vljuden in zaradi »dobrih poslovnih odnosov« ne sproži reklamacije. Torej ni merilo glasno izrečena obsodba. Nemalo naročnikov smo izgubili, ki niso ničesar rekli, pošiljko so nekako prebavili, potem pa so molče šli drugam.

Od vseh prestopkov najhujši pa je gotovo zamenjan material. Vsakdo, ki količjak

pozna proizvodnjo, ve, da se takih nevšečnosti moremo izogniti le s skrajno pedantnim redom. Zamenjave so na dnevnem redu, velik del jih še pravočasno odkrijemo, del pa jih uide iz podjetja. Večkrat smo ta problem že obravnavali in ukrepali in obljubili, da do tega ne bo več prišlo. Pa vendar se znova in znova pojavljajo zamenjave materiala. Naravnost pristržna je potem ugotovitev in izgovor nekaterih odgovornih ljudi v obratu, češ »saj je zašla samo proba vmes.« Prav to je tako obtožujoče, da je ravno proba zašla vmes. Če je polovica pošiljke druge kvalitete, je mnogo lažje razumeti, ne obtožuje tako silno in povzroča tudi manjšo škodo. Ena sama zamenjava povzroči stoprocentno kontrolo, popolno nezaupanje in je najbolj zgovorna priča, kako malomaren odnos mora biti v podjetju do tehnološke discipline. Vsakomur je takoj jasno, da je v tem primeru ves strokovni kader brez moči, da je delavec na delovnem mestu nezainteresiran, da bi take postopke onemogočil. To pa pomeni, da bodo zamenjave kar naprej in zaključek — pri tem proizvajalcu nima smisla kupovati.

Zanimive so ugotovitve kontrole v nekaterih primerih. Do zamenjave je prišlo v zadnji fazi, v adjustaži. Toda zakaj, mar se je adjuster zmotil? Ne, manjkalo mu je materiala, pa je eno ali dve palici pridjal, odšel domov in mirno zaspal. Če bi se ta človek zavedal, kaj je storil, bi sredi noči vstal, odšel v tovarno in napako popravil, če še ni prepozno. To pomeni, da na adjusterskem mestu ne more biti kdor si bodi. Če mu že ni treba poznati jekla, mora znati brati z lastnimi očmi in mora biti pošten. Prav isto velja za kontrolorja kvalitete. Zadnje čase se je pričela struktura kadra na teh mestih nekoliko boljšati. Še vedno pa nas bremeni zapuščina prejšnjih let, ko je prevladovalo mnenje, da je za kontrolo in adjustažo dober vsak telesni in duševni invalid, pač zato, ker je to delo lahko. Ali bi zaupali krmilo avtobusa slepcu? Ali bi prepustili blagajno lopovu? Mnogo ceneje je take ljudi invalidsko upokojiti, če se zanje res ne najde tako delo, ki ga zmorejo, ne morejo pa narediti pri tem posebne škode.

Kako vplivajo roki na kvaliteto?

Kvaliteta in rok sta sestra in brat. Zapolnena izdelava že sama po sebi sili k slabi kvaliteti, saj naglica ni bila nikoli prida. Najhuje pa se ihta pozna pri kontroli kvalitete. Pri normalni dispoziciji je nemogoče v zadnjih treh dneh kontrolirati kvaliteto izdelkov za dva tedna nazaj. To je že stara praksa, ki prinaša blamažo za blamažo. Če drugje ne, zmanjka časa za izstavljanje potrebnih dokumentov, poslati material brez dokumentov pa je isto kot poslati nekoga čez mejo brez potnega lista. Ni res in ni res, da je nemogoče držati rok. Res pa je, da se je udomačila grda navada, da bo zadnjih par dni material prišel do odpreme. Toda kakšne? Da tu ni reda, je kriv izključno sistem nagrajevanja, potuho mu daje pa v veliki meri samoupravljanje. Interesantno bi bilo enkrat zbrati podatke, koliko smo plačali v določenem obdobju penalov, koliko je bilo reklamacij in koliko smo izgubili naročnikov samo zaradi zamujenih rokov.

Ali smo zreli za avtomatizacijo v proizvodnji, kontroli in evidenci?

Avtomatizacija kakršnekoli vrste terja predvsem natančno in skrbno pripravljen program, točno določen časovni cikel — torej termin in vestno zbiranje podatkov. Avtomat je matematično natančno sestavljen bedak, ki dela samo to, kar mu naročimo, to pa natančno in hitro. Če pa ima še bedaka ob sebi, zaman pričakujemo pametnih rezultatov, temveč kvasi neumnosti. Največji mehanizirani bedaki imajo varnostni sistem, ki ga ustavi, če rodi popoln nesmisel — v tem so pred živimi bedaki precej spredaj.

Za avtomatizacijo se moramo pripravljati dolgo časa. Treba je uskladiti tehnološki postopek, uvesti železno tehnološko disciplino, uvesti natančno in ne zlagano obveščanje, izuriti ljudi, ki bodo namesto avtomatov mislili, avtomati pa bodo namesto ljudi delali. Brez avtomatizacije si bodočnosti ni mogoče niti zamišljati, brez vseh teh predpriprav in selekcije kadrov pa nima smisla misliti na avtomatizacijo. Avtomatizacija kontrole prinese nov vpogled v kvaliteto. Če je smiselno zastavljena, prinese vrsto podatkov, ki so zopet vredni strojne obdelave. Statistika in avtomatika stopata z roko v roki. Seveda v tem primeru ni umestno riniti glavo v pesek, da ne bi videli rezultatov, kot je marsikje praksa kontrole. Vsak rezultat, še tako porozen, je več vreden kot slepota.

Združiti več podjetij sorodnega značaja pomeni zediniti se v programu, v prodajni in nabavni politiki, upravljanju in delitvi dobrin, ne moremo pa mimo tega, da moramo v tem primeru imeti tudi enake poglede na ekonomiko in kvaliteto v proizvodnji. Če smo do sedaj lahko prenašali različna mnenja o kvaliteti proizvodov v enem samem podjetju, pa nam je tako gledanje povzročalo glavobol in sosedu omogočalo večkrat neloyalno konkurenco, potem v združenih podjetjih taka verzija v celoti odpade. Kvaliteta je lahko samo ena, tista, ki bazira na znanstveno dognanih in praktično potrjenih tehnoloških predpisih, ki ni komercialno pobarvana in nima zveze z dobrimi ali slabimi odnosi med partnerji. V tej smeri imamo še mnogo storiti, predvsem pa moramo brezpogojno uvesti na vsakem delovnem mestu disciplino in potrebno strokovnost. Če bi tega ne storili, se nam lahko zgodi, da bomo drug drugemu v novi hiši očitali, da kviri ugled hiše ali da dela z izgubo.

Z mrzlično naglico iščemo in uvajamo najmodernejše postopke in organizacijske oblike, da bi se znašli v že dokaj širokem proizvodnem sortimentu, tako smo pričeli s statistično kontrolo za nadzor kvalitete, potem z »george« sistemom za nadzor terminov in ekonomičnosti, višek vsega — IBM elektronski možgani — čakajo na rezultate vseh sistemov, da bi nam izračunali našo podobo. Ti možgani pa čakajo na človeške možgane, na to ne smemo pozabiti.

Inštitut — stična točka vseh železarn

Vsa ta leta, odkar imamo metalurške inštitute, pa tudi druge, je bilo mogoče slišati toliko slabega in dobrega o njihovem delu. Če ni nudil praksi vsega, kar bi želeli, ni vsa krivda na inštitutu. Za dostojno znanstveno delo morajo biti predvsem na

Sentanelška pomlad

razpolago strokovni kadri in oprema. Eno brez drugega je brez pomena. In še tretje — primerno zastavljene naloge.

Naš centralni inštitut v Ljubljani je s kadrom kar nekam opremljen, morda primanjkuje ljudi s prakso, ta vrzel se da zapolniti s sodelavci iz podjetij in drugih institucij, priznati pa moramo, da je oprema inštituta tako zelo pomanjkljiva, da ne moremo siliti nikogar, da bi garantiral za uspešno delo. Nujno bo torej vzeti v načrt opremo inštituta, tako, ki bo res služila praksi. Jasno je, da mora inštitut delati tudi na fundamentalnih nalogah, ki niso direktno vezane na proizvodnjo, pač toliko, kolikor ekonomska situacija dovoljuje. Saj se bodo morali tekoči problemi proizvodnje še vedno reševati v podjetjih samih. Ko beremo poročila, koliko dajejo druge dežele za raziskovalno dejavnost, se začudimo, da je naša udeležba razmeroma nizka. Če bi pa sešteli vse stroške, ki jih imamo z naknadnimi raziskavami v proizvodnji, ko že proces steče, pa bi verjetno ugotovili, da je ta znesek dokaj visok, le da ni jasno viden in prikazan. V tej smeri terja praksa sinhronizacijo z raziskovalnimi institucijami ne samo metalurškega tipa, temveč tudi z drugimi. Danes si praktično ne moremo predstavljati raziskovalne dejavnosti brez krepke pomoči elektronike itd. Vemo pa, da niti naši laboratoriji niti inštituti s temi oddelki niti kadri niso opremljeni, na drugi strani pa so tovrstne institucije brez dela. Manjka le smiselna povezava. Zapirati se v lastno hišo je nesmisel, prav gotovo je mogoče s primernim dogovorom najti skupno pot.

Vsekakor pa moramo slediti načelu, da so inštituti zato tu, da pomagajo reševati probleme in naloge proizvodnje in ne obratno, da so zaloge zato, da rešujejo probleme inštitutov. Verjetno je problemov toliko, da je za vse dovolj kruha. Afirmacija našega železarstva in kvalitete naših proizvodov bo večja, če bomo lahko nastopili z razpravami in članki na najvišji

znanstveni ravni pred vsem svetom. Da bi pa to zmogli, je potrebno poleg dobre volje imeti še kader in opremo.

Organiziranje strokovnih posvetov in kongresov tako domačih kot z mednarodno udeležbo je v zadnjih letih upadlo ravno zaradi pomanjkanja finančnih sredstev. Ker pa take organizacije ne prinesejo trenutnega finančnega efekta kot kaka športna ali zabavna revija, prinašajo pa dolgoročne koristi. Živeti samo iz roke do ust pa je prav gotovo otročje in kratkovidno.

Ti problemi niso za televizijo, ker so za publiko dolgočasni, predstavljajo pa del zelo zamotanega odgovora na vprašanja, kaj bomo imeli od integracije.

Z A D O B R O V O L J O

Zapozneta tožba

— Kdaj, pravite, da vam je sosed rekel mandril?

— Pred tremi leti.

— Pred tremi leti! In zakaj ga šele zdaj tožite za razžaljenje časti?

— Ker sem šele včeraj v živalskem vrtu videl, kaj je mandril.

Flegma

Neki Američan je prišel na davkarijo, sedel in z nasmehom opazoval uradnike.

»Kaj želite?« so ga vprašali.

»O, nič. Samo rad gledam ljudi, za katere delam.«

Logika

— Kaj je to, če nekdo v samopostrežni sune škatlo sardin?

— Kriminal!

— Seveda. Kaj pa je to, če nekdo prejme za polni mesec dela tri četrta milijona dinarjev?

— Honorar.

Janez Žnidar

Organizirana operativna priprava — pogoj za ureditev dobavnih rokov

Poslovni uspeh vsakega podjetja je odvisen predvsem od kvalitete in cene izdelkov ter dobavnih rokov, v katerih lahko nudi svoje proizvode. To moramo zlasti v zadnjih dveh letih občutiti tudi mi, ko se na tržišču srečujemo pri prodaji naših proizvodov z domačimi in tujimi konkurenti. Naša delovna skupnost je vložila in še vlagala velike napore v izboljšavo kvalitete. Malo ali nič pa nismo storili za to, da bi izpolnjevali kupcem obljubljene dobavne roke. Nismo mislili na to, da bo le skladno reševanje obeh problemov, to je izboljšava kvalitete in ureditev terminiranja, omogočilo poleg drugega tudi znižanje stroškov in s tem ob istih prodajnih cenah povečanje dohodka.

Ureditev terminiranja je za vsako proizvodnjo komplicirana in zahtevna naloga. V podjetju s tako raznovrstno proizvodnjo in decentraliziranimi pripravami proizvodnje, kot je naše, pa je problem še večji. Sami ga nismo mogli rešiti, zato smo s posredovanjem Višje šole za organizacijo dela v Kranju navezali stike z zahodnonemško firmo Georga, ki je specializirana za organizacijo terminiranja. V zahodnonemškem podjetju v Bousu smo si ogledali, kako delujeta sistem in organizacija, ki ju je vpeljala Georga. Po ugodni oceni smo se odločili, da sistem uvedemo tudi v našem podjetju. Firma Georga se je s pogodbo obvezala, da bo terminiranje v vseh obratih našega podjetja z njeno pomočjo urejeno do konca letošnjega leta. Z ureditvijo moramo razumeti vzpostavitev reda in pregleda nad sedanjim sistemom ter pridobitev znanja in navad za ukrepanje na osnovi prikazanega stanja.

Jeklolivarna je bila prvi obrat, v kate-

rem smo prvo fazo v enem mesecu že uspešno izvršili, zato smo prepričani, da bo pogodba tudi za vse podjetje v roku izpolnjena.

V naslednjem sestavku je opisana problematika terminiranja in upam, da si bodo člani kolektiva lahko ustvarili približno sliko, kaj vse moramo storiti za uspešno izpolnjevanje rokov in kako bomo to uredili po sistemu Georga.

V okviru osnovne naloge vsakega obrata oziroma celega podjetja, da gospodarno proizvaja in prodaja, ima operativna priprava proizvodnje nalogo planirati in voditi tok proizvodnje. Z njeno pomočjo lahko povečamo produktivnost in izboljšamo gospodarnost v obratu. Ugotovitev, da je planiranje in vodenje toka proizvodnje v resnici sredstvo za dvig produktivnosti in gospodarnosti v obratu, lahko utemeljimo s tem, kar z njim dosežemo. To je:

- urejeno planiranje dela na delovnem mestu,
- ustrezno planiranje izdelavnih terminov,
- planirano pripravo materiala in
- planirano pripravo ostalih sredstev za delo.

To nam pri ustrezni kvalifikacijski zasedenosti delovnih mest omogoča doseči krajše roke izdelave (cikluse dela), najmanjše možne zaloge materiala v vmesnih fazah proizvodnje, stalno in enakomerno izkoriščanje kapacitet in največji možni izkoristek v časovni enoti (več izdelkov na dan, mesec). Vedeti pa moramo, da planiranje in vodenje proizvodnje ni edino sredstvo za doseg cilja, to je gospodarne proizvodnje. Usklajeno mora biti tudi s tokom proizvodnje. Tok proizvodnje je določen z

vrsto proizvodnje, pri čemer ločimo posamezno, maloserijsko, serijsko in množično proizvodnjo. Planiranje in vodenje proizvodnje sta torej v določeni odvisnosti. Če nam uspe s planiranjem toka proizvodnje rešiti večji del nalog, je področje ukrepov vodenja proizvodnje manjše in nasprotno. Možnost vplivanja z vodenjem proizvodnje je večja pri posamezni ali maloserijski proizvodnji. To je v primerih, ko se v istem obratu, oddelku ali na delovnem mestu proizvajajo različni izdelki. Naloga vodenja proizvodnje iz operativne priprave dela je, da ob upoštevanju dejanske zmogljivosti obrata in posameznih delovnih mest razdeljuje delo tako, da si delovne operacije na delovnih mestih sledijo brez prekinitev in da so kapacitete delovnih mest po možnosti enakomerno izkoriščene. Pri večjih serijah je več problemov na področju planiranja. Tu je naloga vodenja proizvodnje predvsem sinhronizacija montaže ter planiranje izdelave sestavnih delov, tako da so zaloge čim manjše.

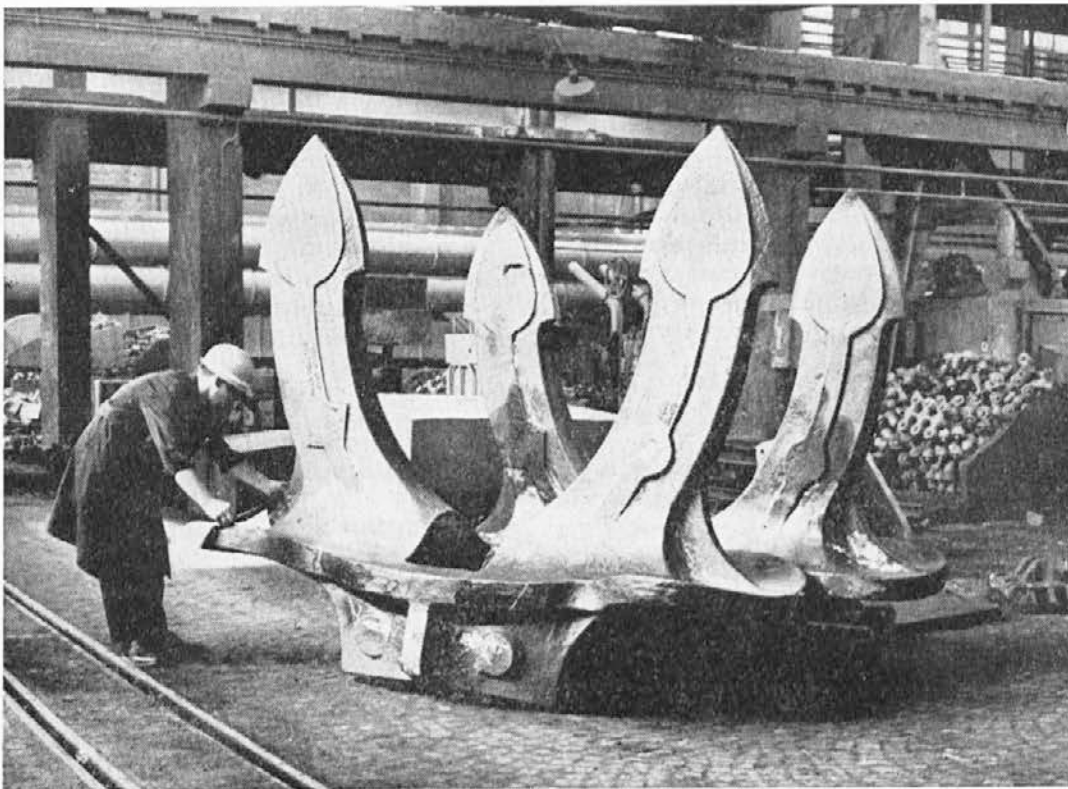
Skrajšanje ciklov izdelave je omejeno s časom, ki je potreben za transport med posameznimi stroji in delovnimi mesti v toku proizvodnje. To moramo pri določanju ciklov obdelave posameznih operacij in celega izdelka upoštevati. Isto velja za materiale, ki jih je iz tehničnih razlogov treba skladiščiti (npr. staranje, ohlajanje itd.). Tudi te čase moramo upoštevati pri ciklkih izdelave. Pri tem moramo vedeti, da je odvisno skladiščenje proizvodov še od vrste proizvodnje, načina kroženja in velikosti serij ter končno od stopnje razvitosti proizvodnega planiranja in vodenja.

Vodenje proizvodnje iz operativne priprave dela zadovoljivo opravlja svojo nalogo, če zagotovi:

- da ne nastopijo zastoji v proizvodnji zaradi nepravilnega določanja rokov izdelave in zaporedja dela;
- da se zapolnijo praznine v kapacitetah ali odstranijo preobremenitve;
- da sestavni deli proizvodov ne prihajajo na delovno mesto niti prepozno niti prezgodaj,
- da se na nobenem mestu ne obdeluje nepotrebno veliko ali premajhno število izdelkov (optimalne serije) in
- da obrat proizvaja gospodarno.

Poleg tega pa mora vodenje proizvodnje zagotoviti še zanesljiv termin dobave naročnikom in čim hitreje pokazati, kje nastopajo proizvodna grla. To je posebno važno v obratih z menjajočimi se nalogami, torej pri posamezni in serijski proizvodnji. Le s tekočim spremljanjem zasedenosti kapacitet je mogoče ugotoviti, do katerega termina je obrat zaseden z naročili. To je potrebno zato, da bi mogli postaviti dobavne termine za nova naročila.

Če hočemo, da bomo obljubljene termine tudi uspešno izvrševali, moramo izračunavanje terminov sistematično urediti ter naprej določiti delovna mesta in tok proizvodnje. Če to opustimo, lahko napačno postavljamo termine in povzročimo neplaniran tok proizvodnje v obratu. Posledica slabih terminov so običajno »terminske konference«, ki jih imajo obratovodje ali vodje priprav dela in njihovi sodelavci. Na teh konferencah se določajo vedno novi termini za izdelavo manjkajočih delov, pri tem pa nikoli ni odstranjen osnovni vzrok zamujanja terminov. Neizpolnjevanje do-

Odlički sider »Hall«

bavnih rokov pa ne poveča neskladja le v lastnem podjetju, temveč tudi pri naših kupcih.

Kakšne so naloge operativne priprave in kako jih rešuje?

Naloge operativne priprave so dane z njeno zadolžitvijo. Te so:

— doseči optimalne, torej čim krajše možne roke (cikle izdelave);

— doseči optimalno, to je polno in enakomerno izkoriščanje kapacitet celotnega obrata in posameznega delovnega mesta;

— doseči optimalne, torej čim manjše možne količine nedokončanih izdelkov v proizvodnem procesu;

— doseči optimalni — čim večji možni izkoristek v časovni enoti;

— omogočiti določanje dobavnih terminov, ki ustrezajo naročniku;

— izpeljati našete naloge z optimalnimi, torej s čim nižjimi stroški.

Pri tem je treba vedeti, da so nekatere naloge med seboj pogojene, druge pa so si v nasprotju.

Rešitev naloge, kako doseči čim krajše možne roke, je največ odvisna od oblike toka proizvodnje v obratu. Ciklusi so najkrajši pri urejeni tekoči proizvodnji, kjer je ritem urejen mehansko. V tem primeru skrajšanje ciklusa ni odvisno od vodenja proizvodnje, temveč od planiranja proizvodnje. Idealna tekoča proizvodnja, to je zaporedje dela brez vsakih vmesnih zastojev, brez vmesnega skladiščenja, omogoča najkrajši cikel izdelave. Vsi sestavni deli, vsi podsklopi in sklopi so izdelani pravočasno, tako da pridejo v montažo brez vmesnih čakalnih časov. Glavna naloga vodenja proizvodnje je v tem primeru ta, da obdrži proizvodni ritem, s tem da odstranjuje motnje in skrbi za pravočasno dostavo materiala. To je en ekstrem.

Drugi nastaja pri posamezni proizvodnji oziroma pri malo- in sredneserijski proizvodnji v obratih, kjer se v istih delavnicah in na istih delovnih mestih izmenoma delajo različni izdelki, deli ali sklopi. Pri taki proizvodnji planiranje proizvodnje lahko zagotovi le organizacijske okvire. Na vodenje proizvodnje odpade v tem primeru naloga, da z različnimi ukrepi in terminskim razdeljevanjem približa proizvodni proces individualne proizvodnje »idealnemu« tipu tekoče proizvodnje. To je mogoče doseči za določene velikosti serij z ustreznimi razporeditvami del po delovnih mestih v različnih časih s točno določenimi termini izdelave. Operativna priprava mora za rešitev te naloge za vsako operacijo delovnega naloga s pomočjo plana poteka proizvodnje določiti termin posamezne operacije na vsakem delovnem mestu.

Naprave GEORGA - VIDENTO nam razločno in pregledno prikažejo kapaciteto delovnih mest in zasedenost teh kapacitet v različni terminski enoti (teden, mesec) v norma urah dela. Te naprave delujejo po naslednjem sistemu:

V ploščo so vdeleni kanali, v katere se s pomočjo priprave, podobne telefonski številčnici, spuščajo kroglice. Vsaka kroglica predstavlja določeno število ur. Na ta način dobimo stolpičast diagram, ki ponazarja zasedenost posameznih delovnih mest v časovni enoti. Ta nam omogoča hitro in natančno določanje terminov izdelave v

terminski enoti. Terminska enota je lahko dan, trije dnevi ali teden. Odvisna je od tega, koliko časa traja delo na posamezni fazi ali operaciji. Če bomo hoteli praktično izpeljati naš proizvodni plan, se bomo v obratu z raznovrstno proizvodnjo v istih delavnicah in na istih delovnih mestih srečali z dvema problemoma.

Prvi problem je določitev zaporedja dela, ki ga moramo rešiti za vsako delovno mesto. Ta problem ne nastopa zaradi slabega vodenja ali planiranja. Tudi pri idealnem planu se bo večkrat zgodilo, da se bo na posameznih delovnih mestih zbralo večje ali manjše število delov, ki bodo čakali na obdelavo na isti grupi strojev ali stroju. Toliko časa, dokler se taki deli ne morejo obdelovati vzporedno, je naloga vodenja proizvodnje, da določi zaporedje dela, po katerem se mora delati na stroju. Merilo pri določanju zaporedja dela je nujnost začetka posameznega dela. V delo mora biti najprej vzeti tisti del, ki je glede na končni termin dobave najnujnejši. Praktično izvrševanje tega osnovnega pravila je povezano z velikimi težavami in problemi, posebno če je število delovnih mest in delov veliko.

V okviru celotnega roka izdelave je zato potrebno za vsako posamezno operacijo ali fazo določiti rok, ki vključuje primerne časovne tolerance. Če se pojavi neskladje kapacitet, je mogoče premikati izdelavne termine, vendar le v okviru časovnih tolerance. Vedeti pa moramo, da se že najmanjši terminski premiki seštevajo in pripeljejo do občutnih motenj v končni montaži, če jih ne moremo zajeti v planirane tolerance (zračnost). Praktično je zato rok za posamezno operacijo oziroma ves izdelek znatno daljši od teoretično možnega.

Po sistemu Georga je rešeno določevanje zaporedja dela s tako imenovano »diagonalno«. Vsak delovni nalog je vstavljen v posebno visečo kartoteko, ki ima na terminskem linealu z jahači označen termin izvršitve oziroma začetka dela posamezne operacije ali faze. Kartoteka z delovnim nalogom, ki ostane v operativni pripravi dela, ima jahač postavljen na termin, do

katerega mora biti operacija izvršena, kartoteka, ki gre v obrat in s katero se naroči izdelava operacije ali faze, pa ima jahač postavljen na termin začetka dela operacije. S pravilno razporeditvijo delovnih nalogov v obratni kartoteki je na prvem mestu vedno nalog z zgodnejšim pričetkom dela, torej z jahačem na levi. Jahači na zloženih nalogih v kartoteki tako vzpostavijo diagonalno. Pri razdeljevanju dela se moramo le še držati osnovnega pravila, da gre v delo v vsakem primeru najprej tisti delovni nalog, ki ima jahač bolj na levi strani.

Drugi problem, s katerim se srečujemo posebno v posamezni in serijski proizvodnji, je usklajevanje kapacitet, tako da dosežemo enakomerno zasedenost delovnih mest. Če zasedenost delovnih mest predvidimo po »idealnem« planu izdelave, se na posameznih delovnih mestih pojavijo časovno neurejene razdelitve del. Na nekaterih delovnih mestih se delo kopiči ali pa nastajajo praznine. Zaradi tega pojava mora operativna priprava (kot sem že omenil) pri planiranju upoštevati potrebno zračnost oziroma tolerance. Planirati mora tako, da so roki čim krajši in da so postavljeni termini izvršljivi. S tem dosežemo enakomerno obremenitev kapacitet. Vedeti moramo, da vsako razdvajanje dela med delovnimi operacijami zaradi izenačevanja kapacitet podaljša čas vmesnega skladiščenja in s tem poveča proizvodne stroške.

Problem izenačevanja kapacitet pa ni rešen samo z enakomernostjo obremenjevanjem posameznih delovnih mest, temveč morajo biti obremenitve na vseh delovnih mestih usklajene. Zato je treba odpravljati proizvodna grla. Operativna priprava tega ne zmore vedno sama. Nujno pa je, da o proizvodnih grlih pravočasno obvesti pristojne, da bi mogli ukrepati.

Sistem Georga nam omogoča točen dnevni pregled zasedenosti kapacitet vseh strojev oziroma delovnih mest. Samo pogled na napravo VIDENTO nam pove, katero delovno mesto je prezasedeno in katero ima premalo naročil. Če ustrezno reagira-

Na les včasih kar pozabimo

Foto: F. Kamnik

mo in ukrepamo, bomo marsikateri problem v proizvodnji laže rešili.

Tretja naloga operativne priprave, o kateri smo že nekaj povedali na začetku, je doseganje čim manjšega stanja nedovršene proizvodnje. Izvršitev te naloge zahteva dvojce:

1. minimalno transportiranje med posameznimi delovnimi mesti;
2. minimalno skladiščenje, posebno še na vmesnih skladiščih.

Časi transportiranja med posameznimi delovnimi mesti, skladišči in odlagalnimi prostori so v veliki meri odvisni od oddaljenosti teh mest med seboj, od organizacije transportne službe ter od usmerjanja celotnega proizvodnega toka. Naloga operativne priprave dela je, da pospeši in usmerja tok materiala v vsaki operaciji. Če mora npr. neki proizvod preiti 15 delovnih operacij, mora operativno vodenje proizvodnje vsako pospeševati. Za transport med delovnimi mesti in skladišči moramo vkalkulirati potreben čas. Neizodostno vkalkuliran čas povzroča nevarnost, da bo termin prekoračen, preveliki časi pa nujno povzročajo povečano vmesno skladiščenje.

Georga ureja transport izdelkov od enega do drugega delovnega mesta oziroma skladišča zelo enostavno in učinkovito. Vsako delovno mesto ima dve postaji: vhodno in izhodno. To je primerno označen prostor poleg stroja. Ko delavec dobi delovni nalog, ga material že čaka na vhodni postaji. Po obdelavi in kontroli delavec odloži izdelek na izhodno postajo skupaj s spremnico, na kateri je vpisano naslednje mesto obdelave. Transportna služba mora samo čim hitreje izpraznjevati izhodne postaje in dostavljati material s spremnico vred na dohodno postajo označenega delovnega mesta. S postavljanjem začetnih terminov izdelave na delovne naloge ima operativna priprava možnost, da pospeši začetek dela, če je to potrebno (npr. nadomestilo izmečka).

Roki dobave in nedokončana proizvodnja so v veliki meri odvisni od količine in vrednosti zalog na vmesnih skladiščih. Včasih je vmesno skladiščenje — kot smo že ugotovili — potrebno zaradi fizikalnih ali kemičnih procesov. To skladiščenje je mogoče zmanjšati s posebnimi merami in ukrepi (umetno sušenje namesto naravnega). Časi skladiščenja pa so odvisni tudi od vrste proizvodnje, toka proizvodnje, velikosti serij, od stopnje razvoja operativnega planiranja in vodenja proizvodnje.

Velikost serij ima velik vpliv na čas skladiščenja in s tem na zaloge delov v proizvodnji. Razlikujemo naročene serije in izdelavne serije, ki niso nujno vedno enake. Z zmanjševanjem izdelavnih serij se roki izdelave (ciklusi) občutno skrajšajo, s tem pa tudi vmesno skladiščenje. Iz tega lahko zaključimo, da serijska proizvodnja z zmanjševanjem izdelavnih serij preide v tekočo proizvodnjo. Zaradi povečanega števila serij se pojavi zahteva po skrajšanju transportnih poti. Delovna mesta postanejo neke vrste tekoči trakovi.

Optimalnega, to je čim večjega možnega izkoristka, v časovni enoti ne moremo doseči, ne da bi rešili predhodno opisane tri naloge, posebno te, s katero je mogoče doseči najkrajše možne cikle obdelave. Če ima en obrat kapaciteto 300 enot in meseč-

no 50 enot naročil ter je cikel izdelave šest mesecev, je mesečni izkoristek 50 enot. Če cikel izdelave skrajšamo na tri mesece — torej za polovico, lahko izdelamo ob sicer enakih pogojih na mesec 100 enot in pravimo, da je mesečni izkoristek 100 enot. Iz tega lahko vidimo, kakšnega pomena je skrajšanje ciklusov izdelave.

Nadzor nad izvrševanjem terminov pa ni potreben le v proizvodnji in kontroli. Komericalna služba sklepa krog med naročnikom in proizvodnjo preko prodajne in nabavne službe.

Prodajni službi omogoča Georga nadzorovanje

- terminskega reševanja vprašanj,
- terminskega izpolnjevanja danih opcij,
- terminskega izpolnjevanja rokov sprejetih naročil in
- planiranje lastnega dela.

Nabavna služba kontrolira s sistemom Georga

- roke dobave materiala,
- razne obveznosti do dobaviteljev in drugih komitentov ter
- planira svoje delo.

Iz vsega povedanega povzemam, da so cilji nove organizacije naslednji:

- optični nadzor zasedenosti kapacitet stroškovnih oziroma delovnih mest z napravami VIDENTO;
- hitro določanje pravih proizvodnih terminov;
- ugotavljanje prezasedb in prostih kapacitet;
- tekoče optično nadzorovanje stanja in napredovanja vseh delovnih nalogov;

— optično nadzorovanje razpoložljivih zalog materiala in nabavnih terminov;

— prikaz kratkoročne zasedenosti delovnih mest z napravami VIDENTO;

— vzpostavitev pregleda nad delovnimi nalogi, kar omogoči operativni pripravi dela dajanje takojšnjih informacij o stanju v proizvodnji in predvidenem napredovanju;

— vzpostavitev pregleda nad zaporedjem delovnih nalogov, ki so že pripravljene za naslednje plansko obdobje;

— razvrstitev delovnih nalogov v obratu po zaporedju dela;

— odprava vsakega letanja in iskanja izdelkov ter urgiranja;

— mojster in predelavec opravljata le svoje naloge, to je kontrolirata kvaliteto, skrbita za stroje, orodje, merila in naprave in opazujeta kvalifikacijske sposobnosti posameznih delavcev;

— doseganje enakomernega toka dela;

— zaloge surovin, polizdelkov in gotovih proizvodov se bodo gibale v mejah, predvidenih s planom;

— vsi podatki in podloge za knjiženje se bodo dostavljale v obračunski pisarni kontinuirano in brez motenj;

— doseganje višje proizvodnje pri nižjih stroških brez povečanja kapacitet;

— znižanje proizvodnih stroškov na enoto izdelka.

Cilji, ki smo si jih zastavili, niso majhni, so pa realni in dosegljivi. Potrebno bo le, da bomo vsi sodelovali in novemu sistemu omogočili, da zaživi. S tem bomo dosegli prvo stopnjo priprav za obračunavanje proizvodnje z visoko mehanografijo, kar je končni cilj vseh organizacijskih ukrepov.

Kulturno življenje v občini

Pred razpravo konference Socialistične zveze o kulturni problematiki v občini

Uvod

Zadnje leto se pri nas zelo pogosto in na široko razpravlja o kulturi. Prav gotovo ne gre več za zaletavost in kampanjo, temveč za resnično živo potrebo, da se kulturi odmeri mesto, ki ji gre v naši družbi. Najrazličnejši podatki s tega področja so namreč pokazali, da več kot polovice naših državljanov ni med potrošniki — in še manj med aktivnimi ustvarjalci dobre kulture v najširšem pomenu.

Humano osebnost želimo, saj je samoupravljanje humanizem in zavest. Kultura v najširšem pomenu ni le umetniško ustvarjanje, temveč kultura življenja, delo in delovne navade, obnašanje itd.

Ni mogoče dopustiti, da bi bila kultura odvisna le od dobre ali slabše volje tistih, ki »dajejo«. Kultura je sestavni del družbe, torej tudi proizvodnje in njene reprodukcije. »Kulturni« dinar je družbeni dinar za kulturnejše in humanejše odnose.

Občinska konferenca Socialistične zveze se je odločila posvetiti kulturi posebno sejo. Nedvomno je občinska konferenca Socialistične zveze dovolj kvalitetna in široka politična osnova v občini za razpravo o družbenem življenju; v njej sodelujejo ob-

čani iz vseh krajev naše občine in z vseh strokovnih področij. Prav gotovo bodo uspešni rezultati te seje pomembno vplivali na delo krajevnih konferenc Socialistične zveze, ki bodo morale več storiti za uveljavitev kulture v kraju.

V skladih za družbeno dejavnost pri nas zbiramo dogovorjen prispevek proizvajalcev za šport, kulturo in drugo družbeno dejavnost v občini. To je proizvajalčev dinar tudi za kulturo. Beračenja zato skoraj ni več, čeprav za vse potrebe tudi v teh skladih zmanjka denarja. Korak naprej pa je vendarle storjen in to je za kulturo veliko.

Preko skladov za družbeno dejavnost je dosežen neposrednejši vpliv proizvajalca na kulturo, s tem je proizvajalčev interes mnogo bližji kulturi in seveda obratno.

Ko smo že zastavili problematiko kulture v njenem najširšem pomenu, bi bilo vsekar pretirano pričakovati od slehernega proizvajalca kulturno univerzalnost. Želimo si kulturnega človeka, res pa je tudi, da je njegova kulturna popolnost iluzija. Aktualno je zato:

Ali je lahko vsak proizvajalec tudi potrošnik zahtevnejših kulturnih stvaritev?

Ali je lahko ustvarjalen v kulturi?

Ali je lahko proizvajalec tudi plačnik kulturnih storitev?

Pojem »kulturno življenje našega proizvajalca« je tudi premalo definiran. Slišimo, da se seli kultura v stanovanja. Morebiti res. Kaj store za kulturno oblikovanje človeka TV, film, knjiga, revije, časopisi in drugo?

O tem bi tudi radi spregovorili.

Prepričani smo, da bodo člani konferenec in drugi gostje tehtno razpravljali ter odkrito spregovorili o uspehih in neuspehih na področju kulture v naši občini, da pa bo konferenca uspešna le v primeru, če bo dala konkretne sadove. Še tako lepe, spodbudne, že velikokrat izrečene besede kaj kmalu zbledijo, če ne dajo rezultatov.

KULTURNO-PROSVETNE ORGANIZACIJE IN DRUŠTVA

Na Ravnah še vedno nimamo zveze kulturno-prosvetnih organizacij in društev, ki bi le-tem pomenila občinski strokovni in organizacijski vrh, kljub temu pa beležimo nekaj aktivnosti. Ta je seveda raznolika in je opaziti pomanjkanje kontinuirane skrbi predvsem za delovanje dramskih skupin. Svet za kulturo in prosveto, ki je zadnji dve leti dobil iz občinskega proračuna kolikor toliko zadovoljivo vsoto denarja, je z gostovanji poklicnih gledaliških hiš — največ iz Ljubljane — vendarle mašil prazen prostor, ki ga je pustilo za seboj domače mrtvilo. Razumljivo, kvalitetna gostovanja bi bila kljub večji aktivnosti domačih dramskih skupin še vedno na programih sveta.

Z nekaj podatki želimo predstaviti nekaj več kot dveletno prizadevanje sveta za prosveto in kulturo za kvalitetna in raznovrstna gostovanja v občini.

Na Ravnah je gostovalo dvakrat SLG iz Celja, enkrat MG Ljubljana in februarja letos še SNG Maribor s Pernjakovimi, s čimer je bil počaščen spomin na Prežihovega Voranca.

Na Ravnah in v Mežici je gostoval Slovenski oktet ter oktet iz Pittsburga.

Mladinsko gledališče je gostovalo s 4 predstavami za vse šolarje iz občine.

Lutkovno gledališče je imelo 8 predstav v vseh centrih občine.

Komentiran mladinski koncert je bil za šolarje doslej trikrat z osmimi predstavami.

Več kot 1000 učencev 8. razreda osnovne šole in dijakov gimnazije si je v Ljubljani ogledalo operi »Prodana nevesta« in »Trubadur«, potem so obiskali še Narodno galerijo in Mestni muzej ter muzej NOB.

Našteli smo nekaj konkretnih prizadevanj sveta za kulturo, da bi poživil kulturno življenje v občini.

V vsej občini še vedno obstaja 10 društev, ki so različno aktivna. Če sodimo po številu prireditev v pretekli sezoni, jih lahko pohvalimo, če pa presojamo kvaliteto, moramo žal reči, da nas ne zadovoljuje, vsekakor je v popolnem amaterizmu del krivde, da publike najbolj ne privlači.

Od vseh društev v centrih je najbolj aktivno ravensko, ki ima tudi najugodnejšo finančno in kadrovsko zasedbo. Treba pa je reči, da denarna sredstva niso edino merilo, saj npr. za Mežico šteje to prav tako, pa se dejansko aktivno niti za las ni

izboljšala, skratka — je ni. Resnica je, da so za tako situacijo najbolj odgovorni krajanji sami, vsekakor pa tudi vplivnejši posamezniki. Tako prosvetni kot gospodarski faktorji bi s svojim vplivom in pomočjo stanje lahko bistveno spremenili.

Poleg občinskega sveta je tudi ravenska Svoboda obogatila kulturno življenje v kraju s tremi gostovanji poklicnih gledaliških hiš. Dramska sekcija študira zahtevno igro, na ravenskem odru pa so gostovale tudi druge amaterske gledališke skupine.

Organiziranih je bilo več samostojnih nastopov sekcij, gostovanj zunaj — tudi v zamejstvu: koroški oktet, folklor. Oktet je npr. samo od septembra opravil 864 vadbenih ur in 28 nastopov (od turneje po ČSSR do snemanja na RTV), v programu pa imajo celo snemanje plošče.

Tudi drugod v občini (Prevalje, Črna) kulturno delo še ni zamrlo. Tako na Prevaljah kot tudi v Črni so naštudirali igri, še delujejo pevski zbori, oktet na Prevaljah, krajevnih proslav si ne moremo misliti brez programa kulturno-prosvetnih društev.

Brez obeh godb na pihala si ni mogoče zamisliti uspešne proslave, promenadni koncert je vedno tudi obiskan.

Prikazali smo le zelo grob obris amaterskega kulturnega življenja v občini.

Več je pisal o kulturno-prosvetnih organizacijah v občini v januarski številki Koroškega fužinarja predsednik naše sekcije pisatelj tov. Leopold Suhodolčan.

Na prireditve smo želeli le spomniti, radi namreč prezremo trud nekaj kulturnih vodij in seveda vrste aktivnih ustvarjalcev v kulturi in s posplošenimi izrazi krivimo res manj številne kot nekoč, vendar ustvarjalne delavce.

KNJIŽNICE IN BRALCI

Na področju naše občine je knjižničarstvo dokaj razvito, saj imamo relativno visoko poprečje knjig na prebivalca.

— Matična ustanova našim knjižnicam je študijska knjižnica s skoraj 50.000 knji-

gami in tvori z ljudskimi knjižnicami skupnost splošnoizobraževalnih knjižnic v naši občini.

— Knjig na šolah je približno 43.000.

— V internih strokovnih knjižnicah naših gospodarskih organizacij je približno 8000 knjig; prvenstvo pripada knjižnici železarne tako glede števila knjig kakor glede strokovne urejenosti.

— V ljudskih knjižnicah je nekaj nad 26.000 knjig.

V občini je torej vsega 127.000 knjig v knjižnicah; to je 5,5 knjige na občana. Nimamo pa podatkov, koliko imajo občani sami knjig v svojih lastnih knjižnicah.

Devet je ljudskih knjižnic, njih mreža pa pokriva glavne kraje:

— Na Ravnah je ljudska knjižnica z 11.500 knjigami, knjižnica v Kotljah ima 800 knjig in izposojevališče v Strojnski Reki 200 knjig — vsega 12.500 knjig, ali na 1,7 občana po ena knjiga; ne pokriva pa knjižnična mreža strojnškega okoliša s 300 občani.

— Ljudska knjižnica na Prevaljah šteje 4048 knjig in na Lešah 476, skupaj torej za prevaljski okoliš 4524 knjig, pičlih 0,7 na občana; mreža ne pokriva ne šentanelškega ne lokoviškega okoliša s 400 občani.

— Ljudska knjižnica v Mežici šteje 2466 knjig, komaj 0,68 na občana;

— V Žerjavu 1741 knjig, t. j. 1,4 na občana;

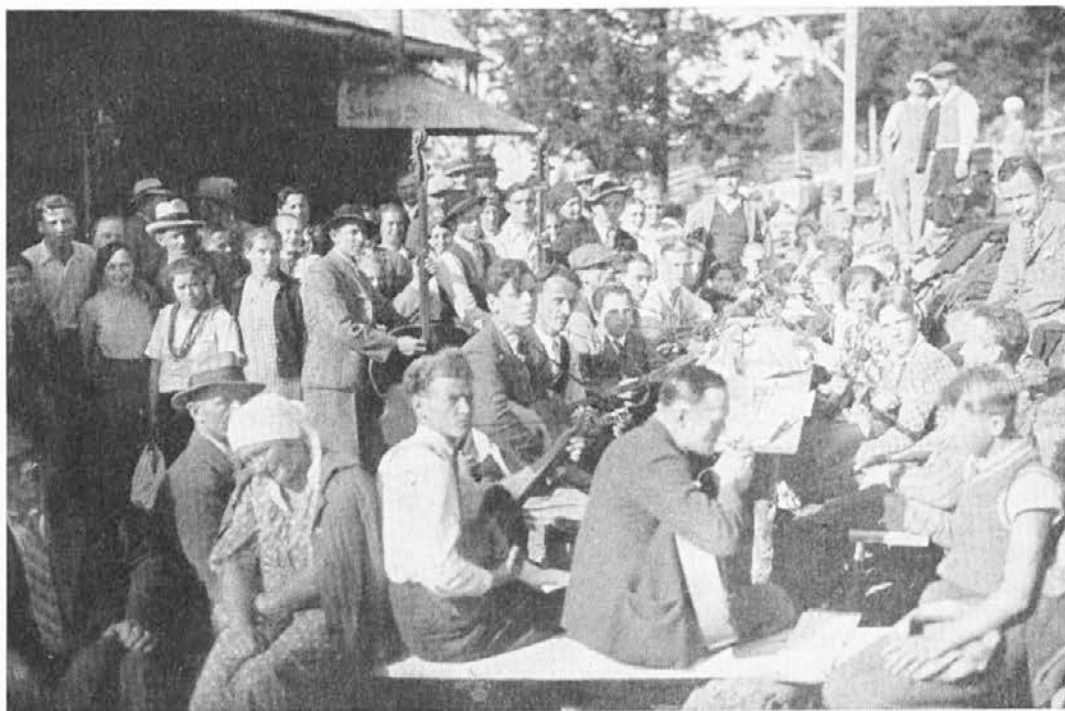
— Ljudska knjižnica v Črni ima 4203 knjige, knjižnica v Podpeci 725 knjig, skupaj 4928 knjig, blizu 5000, t. j. 1,25 knjige na občana;

Nepokrita je Koprivna, Topla, Bistra in Javorje z 800 občani.

Statistično pride v ljudskih knjižnicah 1,15 knjige na občana. Od leta 1964 se je število knjig v ljudskih knjižnicah dvignilo od 18.200 na 26.200 knjig konec leta 1967.

V tem času je znašal prirastek v študijski knjižnici 6990 knjig. Če prištejemo tudi fond študijske knjižnice, potem pridejo v naši občini 3,3 knjige na občana.

»Vzajemnost« iz Crne I. 1938 na izletu na Smrekovcu

Večanje števila knjig v ljudskih knjižnicah je zadnja leta popolnoma zadovoljivo. Za nakup knjig so prejele ljudske knjižnice lani in predlanskim 14 milijonov S din, t. j. povprečno po 320 din letno na občana: večji del sredstev je dala občinska skupščina posredno iz proračuna svetu za prosveto in kulturo, ostali del pa je iz republiškega sklada za pospeševanje kulturnih dejavnosti in iz krajevnih virov.

Manj zadovoljivo je število bravcev. Vseh je v ljudskih knjižnicah okoli 2000, na Ravnah 828, na Prevaljah 281, v Mežici 260, v Žerjavu 156, v Črni 240, v Podpeci 80, v Kotljah 59, na Lešah 26, v Strojnski Reki 30.

Domalega polovica teh je šolarjev. Če izvzamemo šolarje, prihaja v ljudske knjižnice 7% beročih občanov. Tako se tudi knjige le skromno obračajo. Najbolje je na Ravnah (1,5-krat), v Mežici 1-krat, drugod od 0,7- do 0,9-krat, medtem ko je slovensko povprečje 1,9, normativ UNESCO pa 4.

Poglavitno pri ljudskih knjižnicah je:

1. Občinska skupščina oziroma njen svet za prosveto in kulturo naj tudi vnaprej zagotovi ljudskim knjižnicam prek matične knjižnice taka sredstva za nakup knjig kakor v minulem letu.

2. Kraji naj skrbijo za primerne prostore — v vsaki knjižnici bi morala biti tudi bralnica, vsaj nekaj stolov in mize za bravce. Primerne prostore imajo Prevalje; ravska ljudska knjižnica je v privatnih prostorih in jo stane to, kar imajo druge knjižnice v družbenih hišah zastoj, najemnina, kurjava, razsvetljava, dobrega pol milij. S din na leto. Leše ne najdejo primerne prostora za knjižnico. Prežihove Kotlje so našle komaj 4 m². Skrbeti je treba tudi za primerno opremo. Knjižnica, njena lokacija, obseg njenih prostorov in njena oprema je vredna vsaj toliko skrbi kakor lokacija in oprema in vabljava pri kupnosti kakega gostinskega lokala.

3. Skrbeti je treba za knjižničarski kader in priznati vrednost odgovornega knjižničarskega dela, ki zahteva do knjižničarja, da pozna knjige, jim ve vrednost in zna

dati pravo knjigo v prave roke. Poprečno znašajo honorarji v naših ljudskih knjižnicah 300 S din na uro, (to ustreza mesečnemu osebnemu dohodku 55.000 S din). Nagrade bi bilo treba odmeriti primerno knjižničarjevi kulturni, učiteljski in vzgojiteljski vlogi!

4. Številke pričajo, da število knjig v naših ljudskih knjižnicah raste. Statistika pa tudi kaže, da počiva 15% knjig na policah. So mrtve, pa ne zaradi tega, ker so te knjige zastarele, marveč ker bravcev ne mikajo — zlasti tistih bravcev ne, ki iščejo v knjižnici plehko branje.

Toda tu, ko neha biti knjižničar razdeljevalec Angelik in Buffalo Billov, se začne njegova kultura, učiteljska in vzgojiteljska vloga, da zna knjižno vrednoto približati bravcu. Za to sta potrebna, tako kakor je potrebna sposobnost in knjižničarjevo znanje, tudi kulturno ozračje prostora in čas.

5. Poglobljena in razširjena vloga knjižnic in primerno nagrajevanje knjižničarjev bo zahtevalo tudi, da so ljudske knjižnice več odprte. Ne le po 2 uri na teden ali 4, kvečjemu 6, ampak celi teden. Največ je odprta ravska ljudska knjižnica, in sicer 10 ur na teden.

LIKOVNA VZGOJA

V šoli si pridobijo mladi ljudje osnove likovne umetnosti, pozneje pa imajo le malo možnosti, da bi dopolnjevali in poglobljali svoje znanje ter poglede na likovno umetnost. Seveda pri tem ne mislimo le na likovno umetnost v ožjem pomenu, na obiske likovnih razstav, temveč na razumevanje te umetnosti v najširšem pomenu, na primer na pravo opremljanje stanovanj, saj vemo, kako se prav v stanovanjih vse bolj bohotijo sladkobne slike, ki nimajo nobene zveze s pravo likovno umetnostjo. Naš občan kupuje na raznih stojnicah okraske, ki jih lahko štejejo za kič v najslabšem pomenu besede. Vse premalo smo dovzetni za opremo knjige in raje segamo po broširanih izdajah, ki imajo navadno naslovne strani opremljene v nemogočih

kričavih barvah itd. Če ne bomo našemu občanu približali prave likovne umetnosti, bo kmalu osiromašen lepega. V svojem stanovanju bo imel osladne slike, kičaste okraske, bral pa bo črno-bele in druge zvezke najslabše vrste.

Likovni salon, ki začasno dela v prostorih študijske knjižnice na Ravnah, si s svojim programom prizadeva, da bi našim občanom približal osnove likovne umetnosti.

V štirih letih se je v likovnem salonu zvrstilo 12 kvalitetnih razstav, ki so pritegnile 10.959 obiskovalcev. Posebej lahko povemo, da so bili obiskovalci vseh starosti in vseh poklicev. Likovni salon je v tem času odkupil že precej likovnih del ter si tako ustvarja manjšo likovno galerijo. Skrajni čas je zato, da bi za likovne razstave preuredili stalen razstavní prostor, ker bo le tako mogoče načrtno uresničevati program, ki si ga je zastavil ravenski likovni salon.

ŠTEVILO TELEVIZIJSKIH IN RADIJSKIH SPREJEMNIKOV, ČASOPISOV IN REVIJ

Že doslej smo ob različnih priložnostih zbirali podatke o številu TV in radijskih sprejemnikov, o nekaterih časopisih in revijah. Letos smo to ponovili, podatke pa bomo primerjali s tistimi iz leta 1966. Podatki o številu časopisov, revij, radijskih in TV sprejemnikov na prebivalca ali družino so bili vedno zanimivi, saj kažejo narodovo kulturo. V Jugoslaviji se z mestom na evropski lestvici seveda ne moremo čisto nič pohvaliti.

O tem je govoril pred dobrim mesecem tov. Tomo Martelanec na katedri elektrotehniške fakultete v Ljubljani:

— S številom televizijskih sprejemnikov zaostaja za Jugoslavijo le Bolgarija, ker je pozneje kot mi začela uvajati televizijski program. Glede radijskih sprejemnikov je Slovenija že razmeroma visoko med razvitimi evropskimi deželami, saj zavzema 8. mesto, medtem ko pa je Jugoslavija skupaj z Albanijo in Grčijo med zadnjimi. V naši občini pride en radijski sprejemnik na 4,14 prebivalca, en televizor pa na 9,07 prebivalca.

Zanimala nas je tudi prodaja nekaterih časopisov in revij, posebej pa še plaža, kot temu rečemo. Obiskali smo vse pošte in prodajalne časopisov v občini in dobili sledeče podatke o naročenih ali povprečno dnevno prodanih časopisih in revijah: 1 izvod Dela pride v občini na 32,1 prebivalca, Večer na 12,3 prebivalca, Tovariš na 36, Naši razgledi na 404,2, Nedeljski dnevnik na 9,4, TT na 28,7, Avto (revija) na 82,9.

Iz predavanja tov. Toma Martelanca smo povzeli, da smo v Jugoslaviji z izvodi dnevnega časopisja na prebivalca na samem dnu evropske lestvice. Le še Albanija je za nami.

Presenečeni smo bili nad izredno razširjenim »šundom« v občini, če smemo zvezke tako imenovati — poleg tega so skoraj vsi pisani v srbskohrvatskem jeziku — presenetljiva pa je tudi njihova relativno visoka prodaja. Skoraj vsi zvezki izhajajo štirinajstdnevno — približno deset različnih jih je.

Naj jih nekaj naštejemo: X-100, 300 čuda, Zeleni dodatek, tovarišev NN, Pony in

še vrsta stripov, ki po njih segajo naši najmlajši bralci.

Večino naštetih zvezkov poznamo, bodisi da smo se kdaj z njimi sami kratkočasili na dopustu, potovanju ali drugje, bodisi da so nam slučajno prišli v roke.

Sešteli smo štirinajstdnevno prodajo vseh, skoraj 10 različnih »lahkih« zvezkov zabavne vsebine in ugotovili, da jih prodajo v naših trafikah skupaj s stripi celih 885 kosov. Če pomnožimo štirinajstdnevniške s 24, tolikokrat letno se posamezni zvezki namreč pojavijo v prodaji — tako primerjamo tudi število knjig — vidimo, da že odpade skoraj na vsakega prebivalca po en zvezek. Ko odštejemo tiste, ki še ne znajo čitati, je seveda rezultat nekoliko drugačen.

Na vsak način mislimo, da je »najlažjega« zabavnega in vsebinsko siromašnega branja v občini preveč ponujenega.

Denar, ki ga za to izdajo občani, ni majhen: 2,8 milijonov dinarjev je letno porabljenih iz družinskih proračunov in ne bi mogli reči, da so jih s takim nakupom ravno namenili kulturi.

Prodano je letno približno 21 tisoč zvezkov, ali nekaj več kot en zvezek na občana, starejšega od 8 let. Sodimo, da mlajši od 8 let aktivno še ne segajo po omenjeni literaturi.

KINO IN FILMSKA VZGOJA

V občini je bilo marca 1963 iz več podjetij ustanovljeno enotno kino podjetje in od takrat naprej oblikovana boljše materialna in programska osnova za delovanje podjetja. Tako imamo danes nekajkrat več predstav kot pred leti, predvsem hitrejšo menjavo filmov, občutno pa se je spremenil tudi program. Predvsem to nas najbolj zanima.

Žal nimamo podrobnejših podatkov o vrsti (žanru) filmov, ki se najpogosteje menjujejo v naših kinematografih. Iz splošne ocene pa je videti, da prevladujejo tako imenovani komercialni filmi. To se ujema z ugotovitvijo, da je tudi proizvodnja in prodaja filmov v Jugoslaviji predvsem komercialna. Splošni program kino podjetja je zato odraz proizvodne, odkupne in distribucijske politike pri nas.

Število obiskovalcev filmskih predstav sicer vsa leta sem pada, vendar pa je letih še vedno v občini 273.649, ali vsak občan, starejši od 10 let, je bil lani 14-krat v kinu. Po štirih letih obstoja kino podjetja pa je kljub urejenjšim dvoranam, drugačnemu programu manj 58.284 obiskovalcev. Za podjetje to gotovo veliko pomeni.

Zelo uspešno se je podjetje vključilo v vzgojni program šol. Lani je predvajalo za šolarje več filmov z znanstveno fantastiko, filme o življenju v morju, ručnem bogastvu, sodobni tehniki itd. Podjetje želi še več; pobuda za filmsko gledališče, kjer bi predvajali enkrat ali dvakrat mesečno zahtevnejše filme, je njihova. Podprli smo akcijo. Tudi šole so zainteresirane za to zvrst splošne izobrazbe.

V zaključnem poročilu Kina Peca so napisali: Za nas bo največji uspeh, če bomo začeli s filmsko vzgojo pri mladih. Tudi to naj bo za nas naložba in del našega perspektivnega načrta.

Jeklarna Ravne v stari Avstriji

Ravenski fužinarji l. 1898. Sedijo: Filip Krajger, nadmojster Mihelič, Florjan Kučer st. in Jurij Puh. Stojijo: Jožef Kričej st., Jernej Juh, neznan, Martin Grabner, Naveršnik, Avgust Smolak, Jurij Hartman, neznan, Mirko Roženek, Benedikt Kučej, Mihael Peter, Mihael Jure, Peter Lukas, Jakob Pistotnik

Jeklarna Ravne je zaposlila povprečno 450 delavcev. Na upravi je bilo 7 nameščencev in 1 kurir. Pisalnih strojev in telefonov ni bilo. Nameščenih 9 mojstrov. Delovni čas 12 ur, ob nedeljah 18 ur brez procentov. Plota okoli tovarne ni bilo. Tovarna je vodila svoj konzum, kjer so se dobili skoraj vsi prehrabni artikli na knjigo ali tudi brez nje, odtegnjeno je bilo potem od plače. Zaslužka delavcev ne bom navedel v denarju, ampak čas, kako dolgo je moral delati za določen artikel, pač povprečno:

za 1 kg moke	4 ure 40 min.
za 1 kg kruha	1 uro 30 min.
za 1 kg mesa	3 ure —
za 1 kg slanine	4 ure 10 min.
za 1 l olja	6 ur —
za delovno obleko	7 ur —
za delovno srajco	4 ure —
za močne čevlje	20 ur —
za navadno obleko	60 ur —
za fini kamgarn	100 ur —

Iz tega je razvidno, da je bila hrana silno draga, tekstil in obutev pa jako poceni. Ker pa takrat ni bilo otroških doklad, je družina z več kot 4 člani komaj shajala, če delavec ni bil kvalificiran, se pravi, da za obleko ni nič ostalo. Poznam delavca, ki je tri otroke že kar v majniku poslal na kmete delat, seveda niso šli v šolo, kaznovati ga ni bilo mogoče, ker je bil vedno suh.

Tako sem dočakal 14. leta. Nadučitelj Jurkovič je predlagal Miloša Lečnika (danes upokojeni odvetnik) in mene, da bi šla naprej študirat. Lečnik je šel, ker njegova mati je bila dekla, in so ubogi študenti takrat dobivali nekako podporo, moji starši so veljali za bogate, ker so imeli bajto in nekaj zemljišča, čudovita vera je bila to, vendar obstaja še danes, vsaj kar se tiče otroških doklad.

Omeniti še moram, da mi je čez pol leta kupil birmanski boter Ubel novo obleko, in čutil sem se strašno bogatega, ko sem bil star 13 let, je pa grofica Thurn kupila vsem ubogim otrokom obleko in čevlje. Bil sem neizmerno srečen.

Ker nisem šel študirat, sem šel s 14 leti v tovarno delat.

Omeniti še moram, da se je drugim otrokom še slabše godilo, posebno tistim, ki niso bili zdravi in si niso mogli kaj prislužiti.

Postavljali smo keglje, prej je bilo veliko kegljišč, prodajali regrat, spomladi cvetlice, v Brančurnikovem grabnu nabrani vodni kremenc je kupila jeklarna, lovili rake, pomotoma kako ribo, nabirali smolo za čvekanje. Iskali staro železo, torej vedno priložnost za kak krajcar zaslužiti.

Franc Apohal

HUMOR

Vzdih

Mi moški smo večno podrejeni: najprej nas strahuje mama, potem učiteljica, nato oficir in nazadnje nas dobi v roke čisto tuja ženska, ki nas ima pod komando do zadnjega diha!

Vzdih stare device

— Bože moj, zakaj ne pride ženska že kar poročena na svet!

Izbira poklica

Janezek je prinesel domov slabe ocene, zato ga je oče trdo prijel in vprašal:

»Janezek, kaj pa vendar misliš, da boš postal, ko boš zrasel?«

»Ata!« se odreže Janezek.

Beno Kotnik

Pionirji v spodnji Mežiški dolini med NOB

Že sredi leta 1943 je sekretarka mladine — pokrajinskega odbora OF za Koroško tov. Olga Kastelic-Marjetka, začela poleg mladine organizirati tudi pionirje. Dve pionirski grupi sta obstajali v spodnji Mežiški dolini, in sicer ena pri Rožanku v Podgori, druga pa pri Lobasu v Podkrajju. Iz tega vzroka lahko trdimo, da je ustanovno leto pionirske organizacije v Kotljah in Ravnah — leto 1943. Rožankovo spada pod šolski okoliš Kotlje, Lobasovo pa pod šolski okoliš Ravne. Pri pionirski grupi pri Rožanku so bili sledeči člani: Juljana Kristof, Marjana in Emil, Jurčkova Lizika, Ančka in Lojzka; pri grupi v Podkrajju pa so bili včlanjeni: Flori Kotnik, Beno mlajši in Stanko, Pepo Močivnik, Kančeva sina Lojz in Kristl, Rožejev Franc in Avguštinov poba. Glavna naloga pionirjev je bila obveščevalna služba, ker je otrok to službo lažje opravljal kot odrasli; bil je manj sumljiv. Pionirji so zbirali tudi razni sanitetni material, pisalne potrebščine, tobak, pozneje tudi zdravila in municijo. Kopalni so tudi bunkerje za politične aktiviste. Rožankovi grupi se je Marjetka tako priljubila, da so ji večkrat pisali, kadar je bila dalj časa odsotna. Nekaj pisem je ohranjenih in so bila priobčena v knjigi »Mi, otroci vojne«. Dve bi tu omenil.

Ljuba Marjetka!

Kako rada bi bila jaz velika, velika. Šla bi v vojsko. Nam so roparji oropali vse, kar smo imeli. Sedaj nimamo ne stricev ne doma več. Kako lačni smo bili v začetku! Zeblo nas je in mokri smo bili štiri dni, nikjer se nismo mogli posušiti. Prišli so po nas partizani, šli smo in prišli v gozd. Tudi tukaj se nam ni v začetku dobro godilo. Bili smo mokri in lačni. Sedaj se nam dobro godi. Lačni, hvala bogu, nismo.

Prav lepe pozdrave od Juljane in Marjane.

Drugo pismo.

Ljuba Marjetka!

Pridi pogledat, kje smo! Živimo kakor srnice, lezemo po skalah, igramo se par-

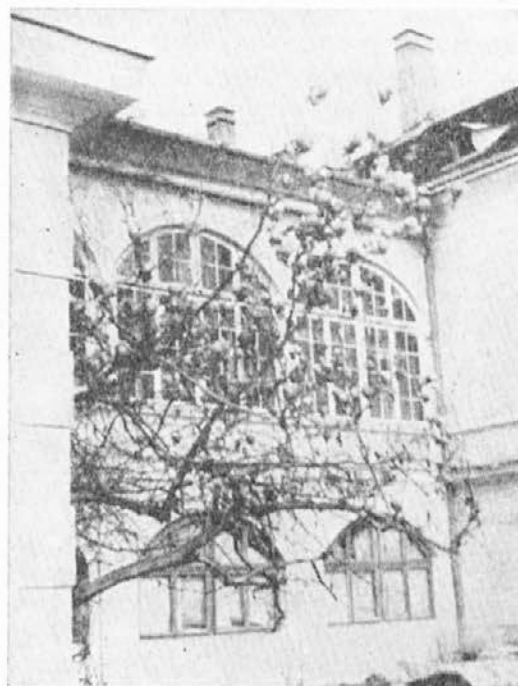
tizane. Napovemo juriš na cesto in na nemškega roparja. Kadar slišimo streljanje pušk in mitraljezev, takrat smo tako veseli. Tudi mali Miljan (star je dve leti) se smeje, ko sliši strele. Pravi: »Tati, vabi so hin.«

Lep pozdrav sprejmi od Lojzke.

Pionirsko grupo iz Podkrajja so sestavljali sami korajžni fantje, zato so prišli že v precej predrzne akcije. Nekaj bi jih tu omenil.

Pionirji v Podkrajju so izvohali, da ima neki hitlerjanec v svojem čebelnjaku pod Kamernikom precejšnjo zalogo sladkorja za svoje čebele. Sklenili so, da ta sladkor dvignejo. Vedeli so, da ga partizanska bolnišnica potrebuje.

Bila je tiha pomladanska noč. Le mlade vrane so se tu in tam oglašale iz gnezd vrh visokih dreves. Vseh osem pionirjev se je bližalo čebelnjaku. Vsak je dobil že poprej določeno nalogo. Vedeli so, da imajo Nemci napravljeno od Kamernika do gradu žično ograjo. Vedeli so še, da od gradu do konca ograje pod Kamernikom hodi ponoči nemška patrolja, zato so postavili dve straži: eno pri lipi pod Kamernikom, drugo pa pri cesti, tam, kjer danes stoje hiše partizanov Modrasa, Močnika in Goloba. Stražar pri lipi je imel flobertovko, pa žal le en naboj, medtem ko je imel drugi bombo. Orožja so bili pionirji vajeni, ker jih je že dolgo poprej vadil partizan Don — Lobasov rejenc. Dva pionirja sta držala zvezo med stražami in čebelnjakom, trije pa so se spravili nad čebelnjak. Komandant je bil Pepo Močivnik. Čebelnjak je bil dobro zaprt, zato so odkrili streho in s seboj prineseno žago so odrezali strop ter na ta način prišli v notranjost. Komaj pa so začeli nalagati sladkor v majhne vreče, že je pritekel pionir, ki je držal zvezo z zgornjo stražo, in sporočil, da prihaja nemška patrolja. Vsi, razen stražarja pri lipi, so se v največji naglici umaknili. Stražar je čakal, da so prišli Nemci kakih 20 metrov v njegovo bližino, nakar je vžgal s svojo flobertovko in v naglici zbežal pod rob, nato pa na cesto proti šrotneški žagi. Patrolja

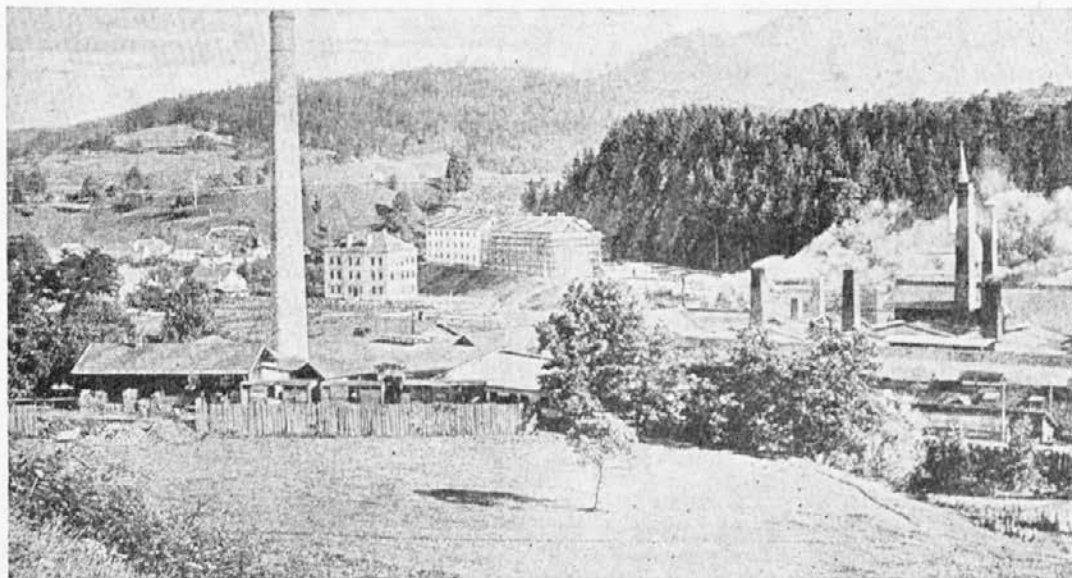

Cvet in zid

se je prestrašila in takoj vrgla raketo, ki je razsvetlila vso okolico, zatem pa so zapotale brzostrelke. Medtem so bili pionirji že v ovinku ceste, zato so krogle frčale visoko nad njihovimi glavami. Na Ravnah je bil alarm in kmalu zatem se je sirena oglasila tudi na Prevaljah. Pri hitlerjancih je nastal preplah in to noč so bili budni, kajti pričakovali so napad partizanov na Ravne. Kljub temu da akcija ni uspela, so se partizani s pionirji vred veselili, ker je osem pionirčkov alarmiralo cele Ravne in Prevalje.

Spomladi 1944 je dobil pionir Stanko zvezo z nekim nemškim vojakom, ki je stražil pred sedanjim Titovim domom, kjer je bilo skladišče municije, v njem pa tudi precej ročnih bomb. Po daljšem razgovoru je pionir spoznal, da je vojak koroški Slovenec, ki je partizanom precej naklonjen. Pionir je vojaka nagovarjal, naj mu da nekaj ročnih bomb za partizane. Dogovorila sta se za dan, ko bo ta vojak zopet na straži. Na dogovorjeni dan je prišel Stanko z močnim nahrbtnikom. Z že znanim vojakom sta v naglici nabasala precej bomb, da je pionir težki nahrbtnik komaj zmoget. Ker je imel v trgovini nekaj opravka, je nahrbtnik odložil pri Cvitaniču v kuhinji pod klop. Na srečo Cvitaničeva ni vedela, kaj je v nahrbtniku, kajti strah bi jo iz kože dal in bi najbrž zapustila kuhinjo. Po opravi je Stanko vzel nahrbtnik, ki ga je srečno prinesel domov. Zvečer je prišel Don, ki je bombe prevzel in jih razdelil med svoje tovariše partizane.

Sekretar Polda je vedno trdil, da je skrišališče ob cesti najbolj varno pred sovražnikom. Zelo pogosto se je zadrževal pri Sušnikovi bajti tik ceste, ki pelje k smučkoči. Posebno rad je bil tu tedaj, kadar je bolehal. Čaj, ki ga je dobil tu, mu je zelo prijal, kajti bil je sladak s domačo strdjo. S podhonskimi pionirji se je Polda dogovoril, da mu bodo uredili primeren bunker nad Suško bajto. V strmeh robu na zahodni strani, ki je bil gosto zaraščen z grmovjem, smrekami in listnatim drevjem, so izkopali bunker, ki bi za silo zadostoval tudi za tri osebe. Precej sveže prsti so morali izkopati. Pionirji so bili radovedni, kako se

Iz časov, ko so na Ravnah gradili perzonale

v takem bunkerju prenočuje, zato so na večer vanj nanosili slame in odeje. Trije pionirji so prenočevali v bunkerju; trdili so, da se v njem lepo prespi. V zgodnjem dopoldnevu drugega dne so Nemci začeli z veliko hajko. Ob robu gozda v Lobasovem telečniku (izpust za teleta) je čakal sekretar Polda. Spremljala sta ga Štajnerjev Lojz-Tesar in Slemnikov Gustl-Grega. Pod drvarnico je dal Gustl dogovorjeni znak. Takoj sem šel v drvarnico in začel cepiti drva. Gustl mi je povedal, da bo velika hajka in da naj pokažem bunker, ki so ga pionirji napravili za Poldeta. Komaj je to izrekel, je začelo močno pokati. Ozrl sem se in videl, da so Nemci začeli obkoljevati gospodarsko poslopje in tudi že hišo. Videl sem tudi, kako je sovražnik naskakoval prazni bunker, zato sem rekel Gustl: »Bežite, švabi so tu!« Bunker je bil sicer gotov, vendar še ni bil zamaskiran. Rjava prst na bregu je bila že od daleč vidna, zato so ga Nemci lahko odkrili. Ko so prišli od bunkerja, so me močno zastrašili in me začeli zasliševati. Hoteli so vedeti, za koga je bil bunker pripravljen. Ker sem dobro obvladal nemško, sem jim neustrašeno odgovarjal. Povedal sem, da so bunker napravili moji fantje zato, da bi v njem ponoči prespali, ker se doma bojijo partizanov. Nemci so se na moj odgovor spogledali in kmalu odšli za velikim številom vojakov, ki so hajkali proti Gori. Še poprej pa so pustili na tleh v lopi precej velik paket partizanskega propagandnega materiala. Vsem domačim sem ukazal, da se tega paketa ne smejo dotakniti.

Popoldne drugega dne je dal Gustl v drvarnici zopet znak. Šel sem v drvarnico in tedaj mi je rekel ves potr, naj grem z njim, da bi pokopali Polda, ki leži blizu Večkove meje. Z menoj je šla še hčerka Lojzka. Gustl je prvotno menil, da bi Polda pokopali na pokopališču v Kotljah. To sem odsvetoval zato, ker bi lahko prišlo do kakšne izdaje. Polda je ležal v gostem leskovem grmu, kakih 20 metrov pod cesto, ki pelje k Večku in po kateri so ta dan hodili tudi Nemci. Iz nosu mu je tekel krvav sokrovec. Slekli smo ga, da bi videli rano; nobene ni bilo videti. V globači je skopal Kančev tesar Jaka-Čiča grob in vanj smo položili Polda. Grob smo obložili v notranjosti s smrekovimi vejicami ter ga zagnili in popolnoma izravnali. Na bližnji smreki smo z nožem napravili znamenje. Tako je legel v grob človek, ki je vse žrtvoval za boljše življenje delovnih ljudi. Kaj je bil vzrok njegove smrti, še danes ni popolnoma jasno. Da je močno bolehal na srcu, smo vedeli vsi, ki smo pogosto prišli z njim v stik. Nekateri so trdili, da je nekdo dobil od gestapovcev zastrupljeno strd, ki jo je Polda uporabljal. Ta človek je bil zaradi tega likvidiran.

Pri Rožeju je dobil menda zdravo domačo strd, ki jo je tudi zelo cenil. Moje mnenje je, da je imel Polda tako oslABLJENO srce, da ni mogel bežati, kajti sovražnik je imel tudi od robu gornjega gozda močne zasede. Najbrž je rekel spremljevalcema, da se naj skušata rešiti, on pa je legel v leskov grm, kjer je za vedno obležal.

Tretji dan popoldne se je precej Nemcev vrnilo. Pregledali so paket s propagandnim materialom v lopi, napravili so temeljito hišno preiskavo v glavnem zavoljo tega, da so lahko odnesli, kar jim je ugajalo, nato

pa odšli. Mislil sem, da je bila s tem zadeva končana, pa ni bilo tako. Čez nekaj tednov so ponovno hajkali in tedaj so pobirali ljudi. K nam so prignali Obretanovega očeta in hčerko, vzeli so mene, soseda Mihela, nato pa so nas peljali po gozdni poti preko Navrškega vrha k Ulišaku, kjer so pobrali še gozdarja Metarnika. Ko so

nas prignali na orožniško postajo, ki je bila v veliki Veršnikovi hiši, smo se pridružili aretiranim iz Guštanja in Kotelj; skupaj nas je bilo preko 50. Nato so nas še sortirali, nekatere za Celovec, druge pa za prevaljski zapor. Mene so najprej potisnili na Prevalje, nato pa v Celovec.

GODBA IN NAŠ ČAS

Živimo v velikem času: človek spreminja svojo notranjo podobo, družba preobraža svoje lice. Tudi z glasbo je tako, zato nehamo misliti, da je le neoprijemljiva stvar fantazije, pospravimo zastarelo mnenje, da je to le zabava, ki človeku sladi življenje. Nasprotno: bodimo prepričani, da je nujno potrebna duševna hrana. Če je plehka, je brez hranilnih moči, povzroča brezvoljnost in lenivost, če je strupena, povzroča hiranje in odmiranje; samo zdrava in vitalna hrana daje organizmu moč in krepi voljo do življenja.

Že ljudska pesem, ki je zrasla kot kmečki otrok sredi njiv, travnikov in gozdov, sredi skal, žit in živine in še sredi petja ptic, šumenja vetra in gorenja zarje, je vse drugače polna zdravja in življenjskih sil kot neboljena, sentimentalna popevka (če je pretirano na vrsti), ki je rodila bolno in neutešeno hrepenenje na eni strani, na drugi pa v razmeroma kratkem času kup denarja. Toliko več zdrave moči in življenjskih spodbud pa ima glasba, ki jo je ustvaril umetnik. Če bomo imeli to pred očmi, bomo našli pravo pot do glasbe, ki v resnici lahko osrečuje človeka ne samo za trenutek, temveč trajno. Ta muzika ne bo bolna in zajedljiva, ne bo mehkužna in nemočna (vzdržala bo dlje kot eno samo sezono), temveč zdrava in spodbudna. Človeka bo uravnovešala, pa naj bo žalostna ali vesela, lirčna, dramatična ali epična, renesančna, baročna, klasična, romantična ali moderna. V vseh obdobjih in stilih živi ta glasba, treba jo je le prav poiskati in najti.

Nečesa pa ob tem nikakor ne smemo prezeti.

Življenje neizogibno teče naprej in se nujno razvija. Treba je zvesto prisluhniti vsakemu trenutku in preudariti, kaj je novega prinesel. To ni lahko. Človek se težko poslovi od že preizkušene in zanesljive tradicije. Toda če nočemo zaostati, moramo ugoditi klicu, ki ga zahtevata razvoj in napredek. Vse, kar se dogaja v tako imenovani moderni glasbi pa tudi ni slepomišenje, saj ima globoke vzroke ravno v splošnem dogajanju, vrenju in presnavljanju novejših dni.

Tehnična odkritja so veličastna in nevarna, svoja izhodišča imajo v človeku in nanj tudi vplivajo. Torej je razumljivo, da se odvrta od romantike in njene premočne čustvenosti v glasbi, kjer išče drugih svetov; in ker išče, mu je treba tudi dati. Zajemajmo torej od povsod, kjer je živa, resnična umetnost, in bežimo pred enostavnostjo v stilu in značaju skladb. Ne zamejmo velikih in plodnih tradicij preteklih dob, pa tudi ne zapirajmo vrat pred tem, kar prinaša novega naš čas.

Prvi val moderne glasbe izhaja iz romantike, ko s potenciranjem osebnosti glasba postane neke vrste zvočni registrator vseh duševnih dogajanj, tudi podzavesti. To je opozicija proti impresionizmu, namesto vtisa — impresije, je cilj izraz — ekspresija, od tod tudi ime ekspresionizem. Ritem je nervozen, melodija je raztrgana z velikimi skoki, harmonija disonančna (dva ali več tonov se ne staplja v zadovoljivo celoto — razzvočnost), ustaljene oblike te-

Zbor in orkester glasbene šole

Maja vse cveti

matskega materiala pa so popolnoma opuščene. Toda že leta 1911 sta Stravinski in Bartok prinesla novost — elementarno in vitalno ritmiko, iz folklorne, ki je dala ekspresionistični glasbi trdnejše ogrodje.

Po končani prvi svetovni vojni pa že nastaja reakcija. Sprva bolj v obliki ironije, kasneje pa v obliki neoklasicizma, kateremu je ideal zgodnja klasika in celo barok. Pojavi se težnja po taki glasbi, ki bi delovala z res čisto glasbeno vsebino, osvobodeno programskih elementov (nasprotno od impresionizma) in pretirane čustvenosti (nasprotno od romantike in ekspresionizma).

Glavne odlike neoklasicizma so: neromantična objektivnost, enostavnost in vzdržanost pri izraznih sredstvih in težnja k strogi in čvrsti zgradbi. Izrazit predstavnik tega je Stravinski z deli, ki so nastala po letu 1922, vrhunec pa doseže po letu 1930 Hindemith in še nekateri drugi skladatelji.

Po drugi svetovni vojni se javljajo težnje po totalni obdelavi vseh glasbenih elementov. Ni določen samo melodični in harmonski, temveč tudi ritmični in dinamični tok skladbe. Predvsem ritem se bogato razvija, nastaja uporaba nesimetričnih taktov in menjanje taktovskih načinov (vpliv folklorne).

Če ne govorimo o popolnoma svobodnih glasbenih oblikah, kakšnih novih in bistvenih glasbenih oblik moderna glasba 20. stoletja ni ustvarila.

Na zadnjem koncertu naše godbe smo slišali dve skladbi, ki sta nastali v novjšem obdobju glasbene ustvarjalnosti: Concertino in uverturo Halifax.

Klavirski koncerti so navadno pisani s spremljavo simfoničnega orkestra, le redki pa so v originalu ob spremljavi pihalnega orkestra. Takšen primer je bil Boeklov Concertino za klavir in pihalni orkester. Po stilu skladba precej vleče v zabavno plat, značilna melodika in ritmika pa pričata, da je avtorjev vzornik ameriški skladatelj George Gershwin (1898—1937). Kolikor vam je ostal Concertino v spominu in boste imeli priložnost slišati Gershwinovo Rapsody in Blue (Rapsodijo v modrem), se boste o tem sami prepričali.

Uvertura ni samo predigra h kakšni operi, lahko je tudi samostojna skladba, kot je bila zadnja točka koncerta uvertura Halifax. Skladba je sestavljena iz več ali manj ritmično in melodično razgibanih tem, ki so značilne za ameriške moderniste, svoj vrhunec pa doseže v zadnjih taktih, ko vse teme združene tvorijo učinkovit zaključek — in bil je res učinkovit.

Najbrž ste čutili, da je godba stopila v novejšo obdobje svoje ustvarjalnosti, v čas, ko mora v korak s hotenji in občutki današnjega, predvsem mladega človeka, ob tem pa seveda ne sme pozabiti klasičnih izročil in predvsem domače melodike. V tem smislu pa je bil tudi spored koncerta. Simfonija v C-duru nam je predstavila tip klasične simfonije, Vaška suita idilično okolje naše vasi in njene pesmi, Halifax in Concertino pa sta nam predstavila nov stil muzike, kateremu je predvsem ritem dal čar in svojstven pečat. Dirigent Jožko Herman se je pri sestavi sporeda očitno zavedal, da vsaka enostavnost škoduje, ravnovesje pa odrešuje.

Soglasno smo dejali, da je treba koncertov take vrste še več. Res, s tem si bo godba pridobila publiko in popularnost. Do sedaj smo imeli največ poslušalcev na

pustni prireditvi, kako pa je s promenadnimi koncerti in nastopi v dvorani, pa tako vsi vemo. Nas je na odru petdeset, poslušalcev v dvorani si pa včasih kar ne upamo šteti; izjema je bil zadnji koncert.

Slišali smo že, da zahteva moderna glasba svoj slog izvedbe, da zahteva svojstveno barvo. Slog se da nekako pridobiti, človek se ga nalezne, a z barvo je drugače. Ta zahteva nove instrumentalne skupine, pri tem pa smo dokaj revni.

Pojdimo kar po vrsti.

Potrebujemo celo družino saksofonov: sopran, alt, tenor, bariton; imamo le alt in tenor. Tu ne smemo izpustiti kornetov in nujno potrebnih pistonov. Naprej nam manjkajo bas klarinet, tromboni na poteg, timpani in še vsa ostala tolkala (ksilofoni, metalofoni, zvonovi idr.). Ko vemo, kaj bi radi, pa povejmo še, koliko stane — to je vendar čisto naravno. Cena posameznih instrumentov se vrti od 100 pa tudi do 600 tisoč starih dinarjev. In kje naj godba dobi denar? Moderna je muzika, temu primerne pa so tudi cene.

Ali naj ostanemo pri sestavi godb iz časa Franca Jožefa? Muzika je že davno naprej, tolikšnih sredstev pa ni.

Ivan Gradišek

Ob 200-letnici rojstva Andreja Šusterja Drabosnjaka

Poletje. Dežela Drabosnjaka. Vrba, hoteli, turisti, Vrbsko jezero. Koj za železniško postajo zapustimo glavno cesto in se vzpenjamo počasi navkreber. Še vedno te srečujejo turisti. Dvor. Slovenska fara, turisti brišejo slovensko ósnovo. Slovenski napisi na tablah križevega pota so že zbrisani. Na pokopališču so še slovenski napisi: tukaj počivajo naši ati umrli 1947... Še leta 1947! Tukaj počivajo? Tam počivajo...?! Na križišču pa stoji kažipot z napisom Köstenberg. Kostanje so to, Drabosnjakove Kostanje. Mlade turistkinje, v ozkih hlačah, s šminko in čevlji z visoko peto. Kdo se ne bi ozrl vanje! Tudi Drabosnjak bi se, morda bi mu bilo hudo, a s pavlihovsko krinko bi jim zapel »eno lepo zelu novu litanijo od tah hudah žien«:

»Ti loden vse šemarije
Ti kriatura use naspravde
— — — — —

Mi prosma da be bli riešani

od nieh pomerdvanja
od nieh poželenja
od nieh vsega bohuišanja
— — — — —

Od Dvora se spet vzpenjaš preko Jezérca, Zgornje Jezérce — Oberjeserz mu pravijo Nemci. Vas se razteza do Strmca in Drabosenj. Zvrhnji in spodnji Drabosnjak! Pri zvrhnjem se je rodil ljudski pevec in dramatik Andrej Šuster Drabosnjak. Rodil se je 6. maja 1768. O njegovi mladosti ne vemo kdo ve kaj. 25-leten je prevzel posestvo, se leta 1793 oženil in imel enajst otrok.

Živel je v času reform Marije Terezije. To je bil čas, ki je zelo povzdignil kmečko

zavest. Že tako ponosni Drabosnjak je v svoji satirični pesnitvi »Svojeji OBACe« izpovedal kmečki ponos.

»Yaz zahualmte o bueh ti naš
Da skues paura nam kruh daš
Moja pamat mene taku večí
Da od paura pridajo vse reči
Ceiu sviet biv neč dr pauer kruh kna biu
dobiu

Se tudei obeden gospued nabiv rodiv
Sačni stan pride od paura knam
Te graf noi firšt inu kaišer sam.«

Doživljal je pohod Francozov in njihov propad. O tem v svojih »rajmah« ni pisal, opisoval pa je, kar spremlja vojne pohode, moralna propadanja, popivanja, goljufije, padanje kmetij.

»Ti ta ueči usele si zanstuam imaš
Ti za špot gor neč ne maraš,
Še babe zmirom kne naš (pustiš)
Še gustje u paštibah maš.«

Tudi Drabosnjaka je čas prisilil, da je moral prodati kmetijo. Res je tudi, da so ga knjige in pisanje »rajmah« odtegovali od dela. »Te rajme sim naredov per mojmi dele po lete« (OBCE). Vedno je pisal: pri delu, ko je oral, v hlevu. Slikal je, popravljaval ure, prevedel je »Kolomonov žegen« in z njim pomagal sosedom iskati zaklade, sposojal si je knjige, prebiral je nemške in slovenske. Zaradi včasih kar kritičnih verzov so mu zaplenili knjige in ga menda tudi zaprli:

»Sedei mena škoda suo modraga večí
Vender mam pomenkenje velko reči
Jas sim se na ta večna perjatela zanesou
Pa glih te je menei roče terdu zvezou
Tu vieste dasim mou dober kruh breškode
vsah ludi

V tem miru je Meško ustvarjal svoje »Tihe večere«

Sai vieste usi kai se meni godi
Da utam buase velko dnarjou bo
Jas si vendar pomagati namo
Vino pyje moj sovražnik noi gre prate jest
Jas mam pa glih tui doro damam ano doro
viest.«

»Na levi uplakuje Drava deželo Drabosnjakovo. Slišite, kaj nam o tem pripovedujejo sončni bregovi, ki prihajajo sem od Lipe. Jaz, Andrej Drabosnjak... sem bil kmet. Še mlad sem začel zlagati rajme in pisati igre v domačem jeziku. Še dandanes stojijo seniki, prizorišča slovenskih pasijonov. Nato sem si napravil tiskarno v bajti na Drabosnjah... To je bila prva ilegalna slovenska tiskarna. Ko bi bil takrat vedel, kako veličasten začetek sem začel s svojo tiskarno! Potem so prišli žandarji Marije Terezije in so mi tiskarno razbili in uničili. To me je močno bolelo, in zato sem obupal, prodal Drabosne in nato sem umrl kot berač. Moja beseda pa je ostala za menoj in živi dandanašnji v Lipi, na Strmcu, na Dvoru, v Domačalah, na Dholici, na Kostanjah. Kjer sem zasadil takrat slovenski mejnik, stoji še dandanes.« Tako je zapisal o Drabosnjaku Prežih.

Pol ure hoda od tod so Kostanje. To je najbolj severozahodni živi mejnik slovenstva. Pa so Kostanje vedno bolj osamljen slovenski otok. Tu je v cerkvi še slovensko pravilo, moški cerkveni pevski zbor je slovenski, pri zadnjem štetju je bilo še uradno 50 % Slovencev. Tu so Drabosnjakov Pasion najdalj igrali. Še leta 1932. Tod je Drabosnjak največ igral.

»Jes pridam k vam z imenam fronc,
Jes bom vam povedov Komedije začetk in
konc.
Jes vas prosim kna mejta mena za norca,
In pošlušejta Komedijo do konca.
Jes pridam ta prvi od Komedije kvam,
Da Komedijo oznamim vsam.
Jes prosim vse skupa naj prej,
da tu obedn za špot nemej.
Jes sim že povedov da je mena fronc ime,

Pa doro pošlušejta vi mene.
Jes vam povem da knemata to cuedi govoriti,

Al pa smajati mata celu tiho biti
Jes vam povim, da vsaki doro pošlušej in
glej,

Doklir na bo Komedija naprej,
Da bo se vam lih špask zdevo ali pa mivo,
Mi kna mormo špilati al kna bota tiho.
Zakaj eni vse radi slišijo in vedo,
Kader mata smeh pa velko rajmov zamudijo.

— — — — —
Prosim vas kaku sim vam povedov prej
Da obedn per Komediji ne pladrej.
Mi se bomo dobro pomujali
Zatu bota nas tudi dobro pvačali.
Merkajta kaj bo vsaki zane rajme mov
Te nuc ponasate vi sabo mov.
Bog vas obvarej vse skupa
Sdaj bota vidali in slišali vse tuka.«

(Brolkus, Igra o Izgubljenem sinu)

Najlepša tiskana knjiga je »Pasion tu je popisovanje od terpleina Jezusa Kristusa...« iz leta 1811. Gotovo so Drabosnjakova najpomembnejša dela igre. V bistvu jih je svobodno prirejal iz nemščine. Najbolj znano dramsko delo je Komedija od celega grenkiga trpljenja ino smerti Jezusa Kristusa... iz leta 1818. Igra je bila zelo priljubljena in so jo veliko igrali na Koroškem. Napisal je še več iger: Božična igra, Igra o izgubljenem sinu, Igra o Amanu in Esteri, Egipčovski Jožef, Bogati mož zapravljivec.

Kreft je v svojem sestavku o Drabosnjaku zapisal: »...Veličina... Drabosnjaka... je v njegovi globoki slovenski zavednosti in v njegovem gorečem prizadevanju za slovensko ljudsko gledališče...

Če upoštevamo okoliščine, v katerih je delal, ga moramo občudovati in ljubiti... Drabosnjak ni imel ob strani nobenega barona Coiza, kakor sta ga imela Linhart in Vodnik. Drabosnjak je imel samo sebe in slovensko koroško ljudstvo... Ko bo končno napisana zgodovina slovenskega gledališča in dramatike, bo moral dobiti častno mesto poleg Linharta...« (Kreft, Andrej Šuster Drabosnjak, ljudski pesnik in dramatik Koroške, Slov. por., 1. 3. 1947.)

»Poredni Paur u Korotane — preprosti koroški kmet, pesnik in dramatik, režiser in igralec!« To je tisti mož iz Korotane, ki je pesmi iz zemlje oral... ne morem si pomagati — jaz bi se z Drabosnjakom rad srečal. Medlo plapola slovenska misel v nerodno skrotovičenih verzih — in vendar plapola. Slovenska misel; v Korotanu. Duh našega duha je to... Mučil se je z življenjem, boril se je s pesmijo... Dva verza sem našel med množino slabih, silna v svoji preprostosti, dva verza, kakor bi zavalil dve skali. Dve vrsti, tako elementarni, kakor so jih pisali samo še stari svetopisemski preroki. V te dve vrsti je zgnetel svoj in svojih rojakov gnev:

Vino pyje moi sovražnik noi gre prate jest
Jas mam pa glih tui doro damam ano doro
viest.

V teh dveh verzih je Drabosnjak velik. V njih je izražena tragika, ne samo njegova osebna, nego vsega slovenskega Korotana. (Oton Župančič, Andrej Šuster Drabosnjak.)

Dežela Drabosnjaka! Čudovit svet je to, skrit za hribi, vasica pri vasici, prijazni stari kmečki domovi, sedemstoletne cerkvice, ki so jih Turki požigali. Pri Drabosnjaku še »dro svoveji mornejo«!

S Kostanj sem je zvonilo večno luč v tih poletni večer.

Tone Sušnik

Trajna sposobnost

Nikoli nismo prestari za to, da se naučimo delati nove neumnosti.

Ljubezen

Ljubezen pride neopazno.
Ko odhaja, pa to dobro opazimo.

Srečanje

— Zdravo, Viktor! Zakaj pa te ni nič več k meni?

— Veš, Pepe, nekdo mi je zagrozil, da me bo ubil, če se še enkrat približam tvoji ženi.

VKLESAN SPOMIN

Konec lanskega leta je ravensko zgodovinsko društvo oskrbelo spominske plošče, jih vzdalo v šestih stavbah po dolini ter postavilo majhen spomenik na starem prevaljškem pokopališču.

Res imamo vse znamenite može in dogodke, ki smo jih počastili na ta način, že popisane, še bolj res pa je, da spominske plošče dokazujejo vezi kraja s preteklostjo ter spoštovanje in ljubezen do pomembnih dejanj.

Zaslужen spomin

Spomenik na pokopališču na Fari je preprosta plošča na kovinskem stojalu, enako preprost je napis:

ANTON OLIBAN
NARODNI BUDITELJ
KULTURNI DELAVEC
PRIJATELJ PREŠERNOV

Prav tako na Fari je vzdana plošča:
V TEJ NEKDANJI ŠOLI IN MEŽNARIJI
JE BILA V LETIH 1919—1927
UPRAVA MOHORJEVE DRUŽBE

Na Prevaljah pri Lahovniku beremo:
TU JE BIL V PREVRATNEM LETU
1918—1919
KO SE JE NA RAZVALINAH AVSTRO-
OGRSKEGA
CESARSTVA SNOVALA JUGOSLAVI-
JA
SEDEŽ NARODNEGA SVETA ZA ME-
ŽIŠKO DOLINO

Pri Ahacu, na drugi strani Prevalj, kjer je bil sedež rdeče republike, piše:

TU SO KONEC VOJSKE 1918
LAČNI LEŠKI KNAPI TABORILI
SITIM STRAH

Najobsežnejše je besedilo na hiši pri Dobru onkraj Meže:

SEMKAJ V TEDAJ ZAPUŠČENE PRO-
STORE
NEKDANJIH PREVALJŠKIH FUŽIN
JE LETA 1919 IZ CELOVCA PRIBE-
ŽALA
MOHORJEVA TISKARNA. TU BILA
DO LETA 1927
NATISNILA 90 KNJIG V BLIZU 2 MI-
LIJONA IZVODIH

IN ZAPISALA IME PREVALJE V ZGO-
DOVINO
SLOVENSKEGA TISKA

Visoko v Šentanelu, na župnišču, je spomin na najlepša Meškova dela:

TU JE V LETIH
KO JE ŠENTANELSKE DUŠE PASEL
KSAVER MEŠKO
SPISAL KNJIGE OB TIHIIH VEČERIH /
MIR BOŽJI
IN NA POLJANI
1901—1906

In na drugi strani doline, v Dobrijah pri Župancu:

TU JE BIL DOMA
DR. FRANC KOTNIK
PROFESOR NARODOPISEC
RAVNATELJ MOHORJEVE
1882—1955

Hvala za to lepo kulturno dejanje tistim, ki so dali denar, pa pobudnikoma in izvajalcema dr. Francu Sušniku in prof. Stanku Kotniku. M.

Št'k môrnjemo

šténkukar (močerad)
vrievati sa (valjati se po postelji ali po tleh)

vāvhati sa (isto kot vrievati sa) Bejžte dou čez póstov; tovne zúna na trôti sa vāv-hate pa vrievate k'kr sa óčte!

bázgati (dirjati — rečemo samo za govedo) K'dr je vráčo, nôša krava zmiern bázga. kúnkati, prikúnkati (počasi hoditi, prispeti po dolgem času) Grá pa kúnka štók sviet! A ste le prikúnkali duomo?

j'žati (vreti — alkohol), zj'žan š'ti pijók še j'ža; vùni douta so pa ži zj'žani.

žnúdati, žnúde, obžnúdoun (obgrsiti, obli-zati itd.; jed, ki se je je nekdo lotil, pa je ni pojedel) Tvájih žnúd pa ži ne bom j'duv!

kolír (ovratnik)
zgnécán (skrivljen, zmaličen — kovina) g'r sa ugnáti (zboljšati se — vreme) Pré-kne môrmo záčet s košnjó, dôkler sa vre-me g'r ne vžène.

muodrejši (pametneje) Muodrejši je, da sa ne ženíš.

zlibran (razmajan) Stòli pa mize so t'k zli-brane, da vse škruple.

zgájjen, zg'niti (prepognjen, prepogniti, izvi-niti si) Pôduv je pa si je nuágo zg'nuv.

touči no klèpati (potovati peš, dolgo in na-porno) Ciev dan smo toukli no klepòli. zbòrati (poizvedeti) Zbòrij, kdò môjo v'li-cajt, da bomo v'hko ripíco sejòli.

prtát (zoprn)
zapinčlati, razpinčlati (zavozlati, razvozla-ti) T'k si zapinčlov šte štrene, da jih ni kuos razpinčlati.

gágniti, flikniti (crkniti, poginiti)
plitájjsk (neznana jed) Kòj je pa štvo za an-plitájjsk?

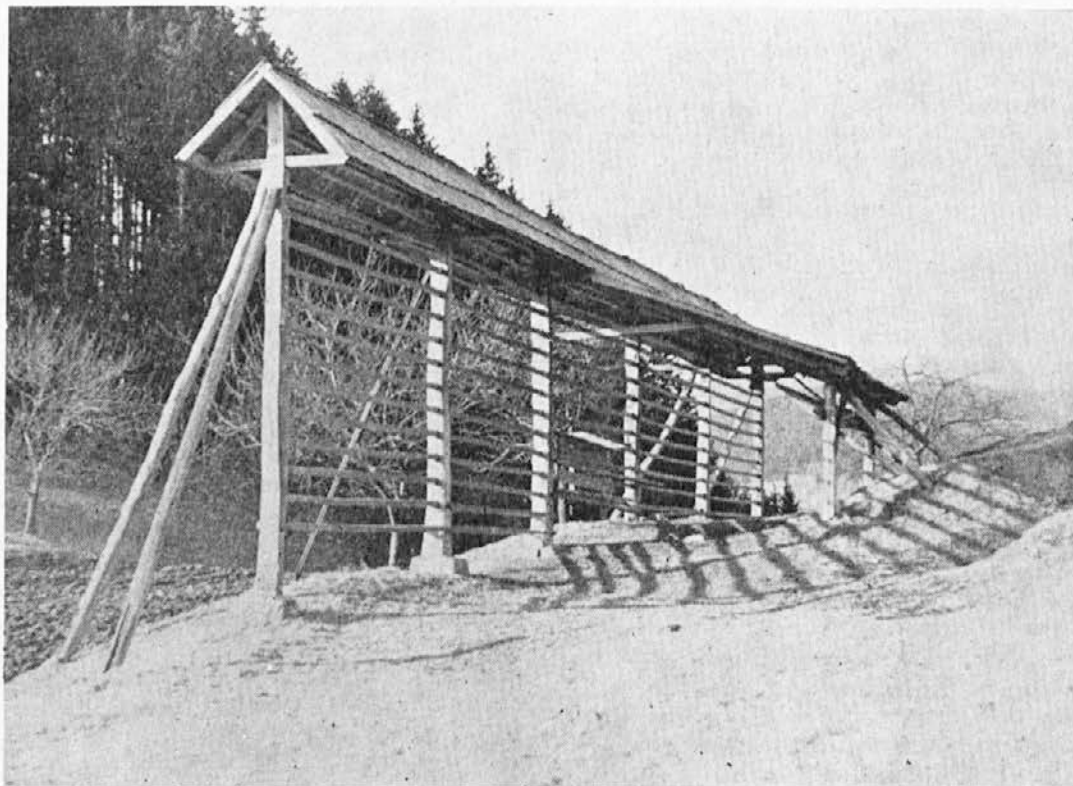
na vse Jude (na vso moč) Hfluv je na vse Jude.

štrúle, štrúvast (poudarjena čeljust) Štòke-ga štrúvastega deda pa ži ne bi uátva. K'k grdo sa štrúliš!

grížl (ogrizek, grížljaj)

klócar (zagrada)
parígl (Neka stvar, ki jo vzamemo v roke, da z njo kaj preženemo.) Daj mi an pa-rígl, da mu jih nadievam g'rta po h'ti! ríemati, nariemati (tepsti, natepsti)
cèkati, nacekóun (razmetavati gosto teko-čo hrano) Ves si nacekóun.

vòli vezati (volovom navezati igo) Vòli ve-zati je še kunštna vníeh; če dažiesi prav ne vliečeš, ti ga vòhko cvejko al pa cmò-vo hodi.

Kmečka geometrija

uamar (omara za živila)
 ožejeni žgunka (oženjeni žganci — žganci, pomešani s krompirjem v enem loncu)
 zagôrjati (pojav zarje na večernem nebu)
 Če večer zagôrja, bo zútra lôpo vrême.
 frlinc (vrtinec) Tôk veter je bieu, da je nêsvu listje frlinc okuôuo.
 búrkle (rogovje)
 čvižle (zrast veje ali debela v obliki Y) Ké bi duôbu v čvižle za fračo?
 neti; velelnik: náj! (pustiti; pústi!) Naj-buolši je neti vse p'r míru. Náj kravo, da se môvo ukôji!
 mohajcati, mohajcast (mahedrati, mahedrav) Rokavi so mi môvo prešrôki; k'r t'k mohajcajo vûnta vkuôuo.
 kvadúje, kodúne (velika lesena posoda, v kateri kmetje mesijo testo za kruh)
 govoriti (govoriti knjižni jezik) Mi pavri ne govorimo, mi môrnjemo. Odkôr živi v mestu, je t'k gospojška, da niti môrnvat čuoče venč, pač pa govori.
 tôtrati, tôtrati sa (kotaliti, kotaliti se)
 r'žl (kos krompirja, ki je narezan na kole-sa) Če kaj drugjega ni, je tuj rpíca v r'žleh duára.
 otrôgati (biti vroče, tako da se potimo po obrazu) T'k smo devôli, da je otrôgavo. g'r si priti (spomniti se, razjasniti se) Sem gruntov pa gruntov, pa si nisem môv g'r priti, kôj štuô pomieni.
 búlati, zbúlati sa (mašiti, zmašiti se) Dûri so blê pa t'k vózke, da smo sa kûme zbúlati skuoze já.
 fantati, sfantati (mrzeti, zapostavljeni) Naš Lojz rad otrúake fanta.
 vpât, prepvât (tesen, ozek; pretesen, pre-ozek)
 n'tr vzati (zožiti obleko)
 vûn spústiti (razširiti obleko) Š'ta junka mi je n'tre v pôsu prepvâta; môvo jo mím vûn spústit. Mèni je pa môvo pre-čvejkjo mohajcasta; jo mím n'tr vzati.

Ajnžik

ČE KOPRC DOV LETI

Javorje je kakor mogočen hrbet, ki leži nad Črno in Šentvidom. Nicna stran tega hrbita je vsa obraščena z lesom, le tu in tam je kakšna majhna jasa, kjer samuje zapuščena bajta, ali pa o nekdanjem človeškem bivališču priča le še kup kamenja, obraščen z ostrogovno, robido, trnjem, bezgovcem in podobno navlakom. Jaso pa les okoli vedno bolj stiska, še kakšno desetletje, in bo izginila v morju smrekovih in borovih lesov.

Sončna stran tega hrbita je posejana s kmetijami. V Sp. Javorju so še bolj redke, tako da med njimi meji les, v Zg. Javorju pa so kmetije bolj goste in meja teče kar po »znotršnjem«. Prav zanimiva je lega teh kmetij. Podoba je, kakor da so si njihovi davni predniki zemljo zelo pravično razdelili. Vsi grunti segajo dol v Javorski graben — nekateri celo v Ludranski in Permanski vrh, kjer imajo les. V Javorskem grabnu imajo koševino, potem ozek pas lesa na sončni strani, više »znotršnja«, nad njo cimprovje, nad cimprovjem spet les do vrha, ki sega še globoko v nicno stran. Kot bi vrgel žakelj čez ramo.

Da bi se bolje razumela, te povabim, dragi bralec, pojdi z menoj v mislih v Ja-

kubit (kubik) Vôrba je vês lies dou pobiva; môrad bi ga še bôuo za par kubitov.
 zmieziti sa (ganiti se) Čôkamo no álimo že ciêvo večnost, pa noben Kristus sa ne zmiezil! No, a sa boš že zmiezov anbart bolj kôr?
 razčániti sa (razčesniti se) T'k sem ga pr-tánov vûnta okuole všat, da se je sk'r razčánov.
 uliti, pléhniiti, usêkati koga (udariti koga) Če boš še dougo stâgvov sêm svâje klô-je, ta bom t'k uliu (pléhnu, usêkov) g'rta po jih, da boš véduv, ké je Buoh duama! pôstuv ôbvati (poležavati v postelji dolgo v jutro) Š't'k nôtno je, ti pa ležiš no ôbvaš štô pôstuv.
 pôkniti (udariti) Jaz popôdem an parigl, da bi ga pôknov g'rta po buči, ta tajkis pa se še zmiezuv ni z žvôka.
 žúlitii, vûn zažúlitii (ožemati, ožeti) N'ste š'te côte vûnta na št'píh pa fejst jih vûn zažúlitii!
 dr'ml (kos lesa poljubne oblike — poleno, kol, del debela itd.)
 prasnc (snop iz vrbovih vej)
 támošn (omotičen, zmeden)
 ta šruóka (nevestina botra ali njena namestnica pri poroki)
 malégvati (ponočevati v pozne ure)
 krišpati (izpirati perilo s tolčenjem po poševni deski)
 cúkanki (vrsta močnate jedi)
 múk (urh — dvoživka)
 kréce, šébe (srbečica)
 cigítlati (ščegetati)
 birkvati (uspevati)
 nôrba (zapah)
 na ókne iti (od nem. fensterIn — iti na ovset kot nepovabljen gost) Nicó pridemo na ókne.
 ôknarji (nepovabljeni gostje na ovseti)

Marijan Mikic

Jakob Mlinar, stari Matvoz — prvoborec proti strupenim plinom v Mežiški dolini

takrat, kadar bije, udarci na bakreni zvon se odbijajo med hišami. Na drugi strani trga leži na strmem Oslovem bregu zelo lepo urejeno zadnje prebivališče Črnjanov. Črna čepi v zavetju Obistovih peči, Tebra, Kogovskega in Božičevega bregovja. Na zahodno stran se dolina malo razširi, je precej naseljena, kraju pravijo Pristava. Dalje se vidi dolgo in ozko korito Koprivne, ki je zadaj zadelano z Olševo. Na južni strani zapira razgled Božičev vrh, na jugozahodni strani pa Ludranski vrh.

Naprej od Uršne bajte je les nekoliko bolj gost, nima pa prave, žive podobe. Pot naju pripelje do grabna, v katerem je tako malo vode, da je belo, izlizano kamenje komaj mokro, zato pa ob dežju in neurju pribuči po njem toliko več vode. Tu se konča Teber in se začne Javorje. Konča se tudi pot in se nadaljuje precej široka in dobro izhojena steza, ki se dviga precej strmo skozi Matvozov les. Na Matvozovih njivah zagledava Peco, vendar pogled nanjo ni tako veličasten kot z naše strani. Vidi se namreč samo od strani, v bok, nekako popačeno vidiva tudi Kordeževo glavo. Tudi Smrekovc sva zagledala, za njim se dviga Raduha. Solatnica in deteljice, ki rastejo tukaj, pričajo, da je zemlja bogata z apnom. Posebno pozornost vzbujajo štorasti jeseni, ki so raztreseni ob robih njiv in ob kolovozni poti. Iz dveh razlogov trpijo Javorci jesene na njivah: jesen s svojimi izredno dolgimi in tankimi koreninami preprečuje plazenje zemlje, jesenov vejnik goveja živina zelo rada žre. V brezpašnih dneh, posebno ob suši, Javorci zelo pridno klestijo jesene in jih tako popolnoma oštorajo.

Ko se bližava po kolovozni poti Matvozu, vidiva vedno več mladih, dobro negovanih sadnih dreves. Matvozovo cimprovje stoji na veliki strmini in ker stoji marof po dolžini brega, je cesta speljana kar skozi stelnino uto, skozi katero sva prišla na »gorico« (dvorišče). Že prvi in površen pogled naju prepriča, da tu gospodarijo pridne, dela in čistoče vajene roke. Sedaj sva v nekakšni zadregi. Matvozova hiša stoji namreč počez

Trije Matvozovi rodovi

v breg, tako da nama pot naprej popolnoma zapre. Zato sva primorana, da stopiva skozi veliko lopo v prav tako veliko, sodobno urejeno kuhinjo.

Šele sedaj, ko sediva z gospodarjem pri litru mošta za veliko mizo, ti zaupam, dragi bralec, zakaj sem te privlekel tu gor. Zato, da ti predstavim moža, ki je za Mežiško dolino storil neko zelo pomembno delo. Stari Matvoz, Jakob Mlinar, oče sedanjega gospodarja, je bil prvoborec proti strupenim plinom v Mežiški dolini. Štirideset let je minilo preteklo leto, odkar je vložil tožbo proti rudniku in topilnici svinca v Mežici zato, ker se mu je začel sušiti les. Prislunhiva najprej, kaj pumle o tem njegov sin, kateremu kljub temu, da že siv gratuje, še vedno pravijo Jaki.

»Oče in mati sta imela to šego, da sta ob nedeljah rada hodila po polju in ogledovala rast. Rada sta šla tudi v bližnji les — pri nas smo imeli takrat zelo lep les, oče so bili na njega zelo ponosni — in ob pogledu na stoletne košate smreke so oče bili zelo srečni. Ko sta šla po lesu neke nedelje na vigred leta tisoč devetsto sedemindvajset, sta se ustrašila, ko sta videla, da koprce dovi leti in da se koš suši. Očetu to ni dalo miru. Zanimali so se po soseski in ugotovili, da odpada koprca tudi v Kavšakovem, Božičevem in Kogovskem lesu — mejaši topilnice svinca v Žerjavu! Oče so začeli sumiti, da je temu 'uržah' dim, ki se vsak dan kadi iz Žerjava. Vrtali so naprej. V imenu vseh oškodovancev so šli na upravo rudnika svinca v Mežici in zahtevali komisijo. Na upravi jim niso verjeli, da bi sušenje lesa povzročal dim topilnice v Žerjavu. Ker se z rudnikom niso mogli zmeniti zlepa, so vložili tožbo za odškodnino, tožbo so vložili tudi v imenu Kavšaka, Božiča in Kogovnika.«

Matvoz pripoveduje dalje. Prijetno ga je poslušati, govori in vmes sili z moštom. Slabo je kazalo staremu Matvozu prva leta te odškodninske pravde. Stroški so rastle, stvar se nikamor ni premaknila. Plačevati advokata štiri leta ni bila majhna stvar. Za kemijsko analizo je moral npr. plačati devetsto petdeset dinarjev, kar je takrat pomenilo srednje dobro kravo. Za potne stroške komisije iz Zagreba je samo na ra-

čun vnaprej plačal tisoč petsto dinarjev. Soseska je stikala glave:

»Matvoz bo grunt zapravdal.« »Pravica je na moji strani!« je vztrajal Matvoz.

Prinese papirje, katerih se je v letih pravde nabralo zelo veliko. Nima vseh skupaj. Iz teh starih, že malo raztrganih in orumenelih papirjev si nekako predstavlja, kako je potekala ta dolgoletna in prva leta nič kaj dobro obetajoča odškodninska pravda. Vloge oškodovancev na upravo rudnika in okrajno gozdno upravo. Odgovori, ki so povsem zanikali povračilo škode. Nato tožba oškodovancev proti rudniku svinca in topilnici Mežica. Slede sodniške razprave, dvoboj advokatov, vrstile so se komisija za komisijo, da si stvar ogledajo »na licu mesta«. Prav klavarno vlogo je pri tem odigral nadgozdar, ki je sodeloval pri rudniku kot strokovni izvedenec. Ni se strinjal z zahtevami tožiteljev, kar bi bilo glede na njegov poklic popolnoma razumljivo. Šele po končani pravdi je dal staremu Matvozu prav in se mu opravičil, da ni mogel drugače, ker je pač bil pri rudniku v službi.

Končni sklep komisij je bil: posušene in sveže vejice smreke in bora morajo tožitelji poslati na kemijsko preiskavo. Zadevo je prevzel zavod za organsko kemijsko tehnologijo tehniške fakultete vseučilišča kraljevine SHS v Zagrebu. Omenjeni zavod je poslal dne 5. julija 1929. leta naslednjo analizo:

A) Sadržaj na sumporu u grančicama smreke:

1. Zelene grane smreke
sadržje 0,06 % sumpora
2. Suhe grane smreke
od oginulih stabala
sadržje 0,15 % sumpora

B) Sadržaj na sumporu u iglicama bora:

1. Zelene iglice bora
sadržje 0,11 % sumpora
2. Suhe iglice bora
(od uginulih stabala)
sadržje 0,37 % sumpora

Izradio: Dr. ing. M. Kranjčinić

Predstojnik zavoda: S. Marek s. r.

Šele tedaj je rudnik popustil in stavil tožiteljem »radi mirne ureditve in dobrega sosedstva« naslednjo ponudbo:

»1. Rudnik v Mežici prevzame in kupi po dnevni ceni les v gozdih Mlinar Jakoba, Juh Leopolda, Osojnik Pavla in Jelen Martina, posušen pod vplivom plinov, popolnoma ali tako daleč, da ni več sposoben za daljno rast, kar se ugotovi po gospodarskem izvedencu rudnika ter po prizadetih posestnikih, oziroma po njihovem od njih pritegnjenem gozdarskem izvedencu. Za posek določen les se zaznamuje od strani rudnika. Dnevna cena se določi sporazumno med strankama ali pa jo določita v slučaju nesporazuma od strank imenovana izvedenca (vsak svojega), ki se potem sporazumeta glede dnevni cen. Če ne bi prišlo med njima do soglašanja, pa imenujeta tretjega izvedenca, ki potem določijo dnevno ceno.

Kot dnevna cena se smatra cena, ki se plačuje za les enake vrste in kakovosti v podobnih legah, kakor so gozdovi oškodovanih posestnikov.

Za dnevno ceno se vzame povprečna cena v času od 1. maja do 15. novembra vsako leto.

Posušeni les se ima pregledati in zaznamovati vsako leto v času od 1. maja do 30. junija, plačati pa po meritvi in prevzemu najkasneje do 15. novembra vsakega leta.

Les poseka rudnik sam s svojimi delavci, če ni drugega dogovora s prizadetimi posestniki.

Rudnik v Mežici pa si izgovori tudi alternativo, da namesto prevzema in nakupa lesa po dnevni cenah plača posestnikom razliko med ceno, ki bi jo oziroma, ki so jo dosegli pri upoštevanju vseh skrbnih gospodarskih načel in takratno dnevno ceno v smislu gornjih navedb.

Te obveze rudnika veljajo samo za čas trajanja akutnih poškodb zaradi plinov topilnice v Žerjavu.

2. Zemljiška renta se plačuje od golosekov, oziroma po prebiralni sečnji od reduciranih površin, ako v obeh primerih pogozdovanje ni možno ter se plačuje samo toliko časa, dokler ne bi postalo pogozdovanje zopet možno, ako bi odpadel vpliv plinov topilnice v Žerjavu.

Za leto 1929 je rudnik pripravljen izplačati:

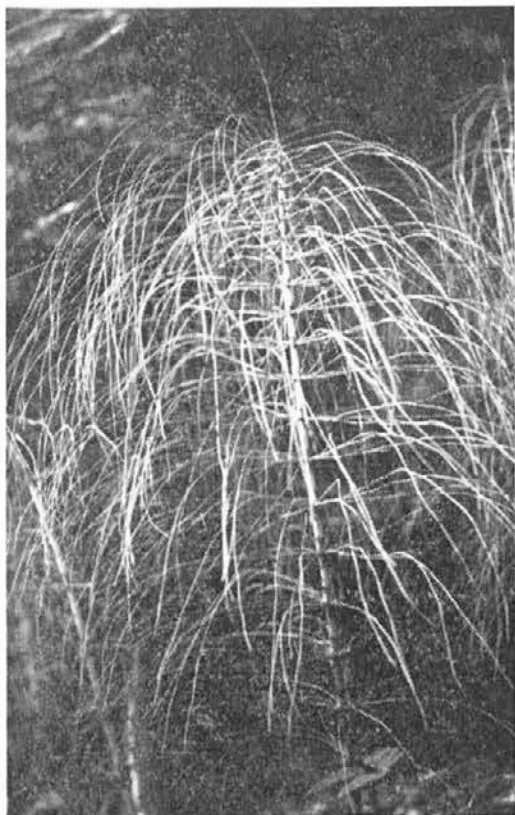
- a) Jakobu Mlinarju din 4.900 za 23 ha
- b) Leopoldu Juhu din 5.619 za 84 ha
- c) Pavlu Osojniku din 4.245 za 15 ha
- d) Martinu Jelenu din 919,75 za 3,5 ha

3. K stroškom prispeva rudnik znesek din 50.000 ter nosi vse lastne stroške.

4. Prizadetim posestnikom da uprava rudnika v Mežici brezplačno na razpolago sadike iglavcev kakor listavcev za nove pogozditve, to pa po kapaciteti njenega lastnega gozdnega vrta preko lastne potrebe.«

Sledi opozorilo, da je to skrajna ponudba.

Matvoz in njegova soseska sta zmagala. Po sodni poti je bilo uveljavljeno, da jim mora rudnik vsako leto plačevati rento, odkupiti po dnevni ceni ves poškodovani in posušeni les oziroma kriti razliko, če doseže ta les na trgu manjšo ceno. Rudnik je moral pristati tudi na to, da prizadetim posestnikom vsako leto plača posušeno

Domača eksotika

»košovje«, in sicer 25 par za vsak przemnikovec.

Tedaj so se oglasili tudi Črnjani in drugi bajtlerji, ki imajo v okolici Žerjava hektar ali dva lesa. Tem vrtničarjem je rudnik sam od sebi brez vsakega sodnega procesa odobril prav tako odškodnino kot Matvozu in njegovi soseski. Teh vrtničarjev je bilo osemindeset, zato so jim dali priimek: »ohtundfircigarji«.

Če danes po štiridesetih letih opazujemo okolico Žerjava, moramo priznati, kako prav je imel stari Matvoz, ki je takoj, kakor hitro je zapazil, da se mu les suši, začel odločno borbo proti strupenim plinom, s tem da se je kot preprost kmet spustil v borbo proti takratni gospodi, ki niti slovensko znala ni. Milijoni let so bili potrebni, da je na teh hribih nastala rodna prst in z njo podrast, da so se zarastli gozdovi, ki predstavljajo tako veliko narodno bogastvo. Zaradi lesa je veliko kmetij dobro stalo, nekatere so obogatele, niso bili redki tudi primeri, da so prišle kmetije zaradi lesa na kant. Koliko drugih ljudi je dobro živelo pri barantiji z lesom! Tudi po teh hribih, ki sedaj spominjajo na predzgodovinsko dobo, so nekoč rastle »arbole«. To so bila velika debla, katera so potrebovali v ladjedelništvu in so jih kmetje z veliko mujo in zamudo spravljali iz lesov. Beseda »arbola« še danes kroži tu okrog, največkrat kot zbadljivka. Kadar namreč kdo spravlja les iz kakšnega grabna in je pri tem zelo glasen, ga zbadajo, češ: »Tako ipaš, kot bi spravljal arbole.« Ta beseda prav gotovo izhaja iz besede jarbol (jambor).

Ježepova Urška, v Črni dobro poznana »krenclavka«, ki je delala mrliške vence za Črno in okolico, mi je pripovedovala, da je morala vsako leto iti dalje po zelene smrekove veje za vence. Ko je tako stala nekoč na opustošenem Matvozovem hribu, se je zjokala. Morda se ona zelo lahko joče, vendar pogled tam okoli je zares zelo žalosten.

Ne samo pri lesu, pri Matvozu imajo škodo tudi pri kmetovanju. Žita ne sejejo več. Med okupacijo, ko so v Žerjavu prenehali s topljenjem svinca, so pri Matvozu pridelali zelo lepo žito. Tudi konja nimajo več, saj se jim vsak zastrupi. In krave! Glavna kmetijska panoga pri Matvozu je že od nekdanj živinoreja. Matvozi so bili vsa leta glavni dobavitelji mleka v črnsko bolnišnico. Sedaj jim mlečnost kljub skrbni negi in dobri krmi — pravijo, da je pri Matvozu tako sladka trava, da jo lahko z bukovo koso kosiš — upada, krave ne držijo več take reje in pri njih se pojavlja vedno večja jalovost.

Borbo, katero je začel stari Matvoz pred vojno, so po osvoboditvi nadaljevali drugi: lovci, čebelarji in ribiči. Odškodninske zahtevke so vložile lovška, čebelarska in ribiška družina, ki jim je bilo več ali manj ugodeno.

Živo sta mi še v spominu dve seji občinskega odbora. Na predlog sveta za kmetijstvo je občinski ljudski odbor Ravne na Koroškem na široko razpravljal o škodi žerjavskega plina. Prejšnji direktor je med drugim dobesedno dejal:

»Rudnik bo škodo po plinu toliko časa plačeval, dokler ne bodo ti odškodninski zahtevki višji od stroškov filtrirnih naprav, ki jih rudnik namerava zgraditi.« Dalje je izvajal, da so te naprave zelo drage in da je zanje dolžna prispevati tudi federacija. Z drugimi besedami povedano: vsi oškodovanci zahtevajte škodo, in tako bomo primorani filtrirne naprave čimprej uvesti!

Prav tako so mi še živo v spominu besede drugega zastopnika rudnika — človek s fakultetno izobrazbo — in teh še danes ne moremo spraviti v žakelj. Govoril je v tem smislu, češ rudniški plin ni več problem, ker se je že posrečilo vzgojiti takšno vrsto smreke, ki je proti strupenim plinom odporna. Vzemimo konkretno. Če se bi komu res posrečilo vzgojiti takšno odporno smreko, in če bi imeli že sedaj dovolj takšnih sadik na razpolago za vse ogrožene površine, bi bilo potrebno še vsaj pol stoletja, da se les zaraste. Če bi na to čakala

tudi rodna prst na strmih legah, je drugo vprašanje. Če bi se to posrečilo, bi rešili samo smrekov les; kje je potem še druga rast? Komu bi uspelo vzgojiti proti plinu odporno divjačino, čebele, ribe in nazadnje tudi takega odpornega človeka?!

Dejal je tudi, da rudnik preživlja toliko in toliko tisoč ljudi in da ne smemo imeti do njega takega mačehovskega odnosa. Na tej seji je bilo tudi zagotovljeno, da se dela na tem, da se ti strupeni plini omejujejo ali pa s filtriranjem napravijo neškodljivi. Dobro, da se na tem dela. Dela pa tudi plin. Dan in noč — noč in dan.

Predlanskim smo videli na televiziji reportažo o rudniku Mežica. Na koncu je reporter vprašal vodjo obratne ambulante v Žerjavu, kaj sodi o zastrupljanju zraka v tej dolini. Vprašani je odgovoril, da je odstotek strupenih plinov v zraku tak in tak, ni pa še dosegel tiste meje, ki bi bila neposredno nevarna za zdrav obstoj vsega življenja v naši dolini. Ne morem si kaj, da ne bi primerjal. Večkrat se bere v časopisih ali čuje v radiu, da je zaradi atomskih eksplozij v ozračju taka in taka radioaktivnost, ni pa še dosegla tiste meje, ki bi bila neposredno nevarna za človeštvo. Dobro nas znajo potroštati!

Kar je narava ustvarila v milijon letih, je v okolici Žerjava uničil plin v štiridesetih letih. Ne smemo se tolažiti s tem, da je na zemeljski obli veliko takih opustošenih pokrajin, te je namreč povzročila neka višja sila, tukaj je pa človek sam posegel v naravo! Zelo nepremišljeno! O, stari Matvoz, kako si imel prav!

Zadnje čase na starega Matvoza vedno bolj pogosto mislim. Ponosen sem na to, da sem ga poznal, še več, bila sva znanca in sva se večkrat pogovarjala. Prav živo se spominjam, ko mi je enkrat rekel:

»Moja žena se je tavnj pri Žmolaku ulegva.«

Bila je namreč hči nekdanjega Mraka iz Javorja, ki je bil nekaj let lastnik Žmolakovega grunta. Čeprav pri nas rabimo izraz »uleči se« samo pri živalih, npr. »to gnezdo prasc se je uleglo na venartnico«

Matvozova domačija, priljubljena izletniška točka Črnjanov

(25. marca), kljub temu se mi ni zdelo prav nič skurno, ko je ta izraz uporabil za rojstvo svoje žene. Zdelo se mi je vse tako naravno in preprosto, kot je bil on sam. Prav zato imam te besede še tako živo v spominu. V spominu imam iz njegovega pripovedovanja še marsikaj. Pripovedoval mi je namreč tudi o svoji pravdi z rudnikom. Ljudje smo že taki. Tuja nadloga ali nesreča nas ne prizadene bogve kako. »Mhm«, »seveda«, »menda ja« še rečemo tu in tam kolikor se da prizadeto, toda k srcu si stvar vzamemo šele takrat, kadar takšno ali podobno nadlogo občutimo na svoji koži.

Tako sem si tudi jaz začel jemati Matvozovo nadlogo bolj k srcu takrat, ko sem začel opazovati, da tudi v našem lesu koprc dov leti in da je bilo na vigred več suhlic kakor običajno. Posebno očitno je to postalo pri borovcu, ki je znan kot odporno drevo, saj zlepa ne najdeš suhega odraslega borovca. Spominjam se, kako sva nekoč z očetom »cigala« suh borovc — »cigala« pravim zato, ker takrat še nismo imeli motorne žage. Ko sva si odpočivala, je oče vrgel pogled proti vrhu in zamišljeno dejal:

»Špaso. Borovc se ne stadvá za karbodi.«

Oglašati so se začeli tudi drugi. Najbolj so bili glasni Okrogovnik in Brdinc kar po vrsti:

»Koš se nam suši, koprc dov leti!« so silili v gozdarje, ki pa v začetku tudi sami niso vedeli odgovora.

Odgovor pa je prišel sam. Postali smo pozorni na rjav dim, ki se občasno dviga nad železarno, pokrije mesto, okoplje Preški vrh in potem se počasi vleče in izgublja po hrbtu Brdinja. Kadar pa potegne »zdovc« (južni veter), se ta dim potuhnjeno — kot da bi mu bilo sitno — privleče okoli Stražišča v reški graben, potem se počasi izgubi v stražiških in tolstovrških lesih. Tako tudi mi dobimo svoj delež. Plin je našel tudi park na Ravnah, katerega sreča prvega na svoji uničevalni poti. Od nas se

s prostim očesom vidi, kako se suši les na Preškem vrhu. Okrogovnik, ki ima 30 m³ letnega poseka, je moral lansko leto posekati petkrat toliko suhega in načetega lesa. Koliko je poškodovanega lesa v tako imenovanem socialističnem sektorju, je težko povedati. Z eno besedo: veliko. Gospodinje na Ravnah se pritožujejo, da jim tovarniški plin pada na izobešeno perilo in pušča na njem madeže. Pri obrezovanju sadnega drevja se vrtničarji na Ravnah zelo zamažejo. Sreča, da svojih pljuč ne vidimo!

Dokazov za to, da se širi zadnja leta iz železarne plin, ki ga prej ni bilo, jo torej dovolj. Zanimivo pri tem je to, da se mnogi — predvsem odgovorni — za to našo nadlogo zelo malo ali nič ne zmenijo, nekateri to dejstvo celo zanikajo. Kot noj v trenutku nevarnosti držijo glavo v pesek. Zavračajo vsako odgovornost. V sredini marca je bilo na Ravnah posvetovanje, ki so se ga udeležili zastopniki gozdne uprave — obrat Ravne, zavoda za spomeniško varstvo iz Maribora in železarne. Tudi na tem posvetovanju je zastopnik železarne zanimal, da bi sušenje lesa pri nas povzročil plin iz železarne in je skušal to zvaliti na žerjavski plin. Ko so potem šli na Preški vrh, da si »na licu mesta« ogledajo uničevalno delo plina, zastopnik železarne enostavno ni hotel z njimi z izgovorom, da nima časa. Kot bi se bal pogledati resnici v oči.

Gozdno gospodarstvo je s tem v zvezi že večkrat vodilo razgovore z železarno. Zmenili so se, da mora gozdno gospodarstvo dati stvar znanstveno raziskati, dati izdelati elaborate. Elaborate so naročili pri Inštitutu za gozdarstvo in lesno industrijo v Ljubljani. Inštitut je naročilo prevzel in si izgovoril rok do leta 1972, pozneje pa je obljubil, da jih bo izgotovil do leta 1970. Plin ima torej še veliko časa, da nadaljuje svoje uničevalno delo in izdaja »sečna dovoljenja«, kakor se mu zljubi. Ne trdim, da bi bila kdaj okolica Raven podobna okolici Žerjava — to se ne bi zgodilo že zaradi bolj

položnega terena — vendar smrekove lesove bi prav gotovo zamenjala ničvredna podrast, in to bi bila neprecenljiva gospodarska škoda.

Kot sem omenil, so čebelarji gornje Mežiške doline že pred leti dosegli pri rudniku delno povračilo škode, ki jo imajo zaradi žerjavskega plina. To je dalo povod čebelarjem na Ravnah in so lani poskušali doseči pri železarni Ravne nekaj podobnega. Ker pa njihova organizacija, tj. čebelarska družina Ravne ni pravno telo, je zanj vložilo ta zahtevek na sodišče čebelarsko društvo v Mežici. Pisec te vloge ga je pošteno polomil, namreč pri naslovu. Namesto: »železarna Ravne« je navedel naslov iz bivše Jugoslavije, namreč, »jeklar na na Ravnah«. Ta, na videz zelo nepomembna napaka pa je bila kot rešilna bilka za zastopnika železarne. Na sodnijsko obravnavo je namreč prišel obratovodja jeklarne in izjavil, da on glede tega plina ne more zastopati železarne. Obravnava je bila hitro končana in je vse nekako smešno izpadlo. Omenjeni zastopnik je še omenil, da je treba vso zadevo okrog tega plina temeljito raziskati in da se nekaj dela na tem. Dela pa tudi plin. Dan in noč — noč in dan.

Tri leta ima torej še plin čas, da izdaja svoja »sečna dovoljenja« in pustoši, kolikor ga je volja. Kaj bi rekla rajni Nacesnik ali Okrogovnik, ki sta se tako čudno bala za les? Sekala sta samo poškodovano drevje in les sta sama izdelala, največkrat za »bauolc« (gradbeni les). Potem sta zapregla svoje ritaste, švajcaste vole in zapeljala les na prevaljško ali na dravograjsko železniško postajo. Krajc kruha sta vtaknila v »dovžek«, v obcestni gostilni pa sta popila vsak svoj firkelc vina. Njun cilj je bil: čim manj lesa posekati, za ta les pa čim več iztisniti. Bala sta se za les in sta znala z njim dobro gospodariti. Kakšnega oderuškega lesnega trgovca sploh nista spustila v svoj les. Nista bila samo ta dva taka, takšni so bili večji del vsi Hotuljci; ta dva sem omenil samo za primer.

Povsod čuješ: dokazi, raziskave, analize, elaborati in komisije. Na misel mi spet hodi stari Matvoz. Ta preprosti kmet pač gotovo ni poznal kemijskega sestava tega plina, vedel ni, s kakšnimi formulami se to piše. Tudi besedi favna in flora sta mu bili neznan. Toda nekaj je vedel za gotovo: **če koprc dov leti in se drevje suši, je nekaj narobe.** Pri tej ugotovitvi ni ostal, ampak je šel naprej. Znal je poiskati krivca in se spoprijeti z njim, čeprav je bilo to zelo tvegano. Čeprav ni dosegel tega, da se škoda prepreči, je vendar njegov veliki uspeh v tem, da mora tisti, ki to škodo povzroča, škodo tudi plačati.

Mi pa se bajžamo in lovimo. Gozdarji vodijo brezuspešne pogovore z železarno, kmetje nadlegujejo gozdarje, občino, kmetijsko zadrugo, sprašujejo drug drugega, kaj začeti? Bi nastopili posamič, s pomočjo kmetijske zadruge, gozdne uprave, občine? Bi morda prosili ali pa kar tožili? Nihče pravega ne ve, vsem manjka korajže in odločnosti. Stari Matvoz pa je umrl. Škoda! Osmo leto že teče, odkar mu ni treba več požirati našega zasvinjanega zraka.

Po geografski legi je Mežiška dolina podobna veliki, podolgovati kadunji, ki jo od vseh strani obrobajo gore in hribi. V tej

Gozdovi — naše bogastvo

kadunji proizvajamo kar dve vrsti strupene plina. Zaradi zaprte kotlinske lege se ta dva plina in tudi ves ostali dim ne morejo razpršiti na širšem področju, ampak visijo nad nami kot velika, včasih komaj vidna pokrovka, in počasi, nevidno padajo nazaj na nas. Čisto dobesedno: kar skuhamo, moramo sami požreti.

V to zadimljeno in zasmrajeno kadunjo bi radi zvbili kar največ turistov. Kot da bi bil plin kakšna turistična privlačnost ali posebnost! Drži, da so tudi turisti vse sorte, toda zastrupljenega zraka prav gotovo nobeden ni vževčen. Pred dvema letoma sem bral v »Kmečkem glasu« o nekem gorenjskem kmetu, ki se ukvarja tudi s turizmom. Nekoč je bila pri njem neka družina iz Anglije — bolj točno — iz Londona. Ko so prišli, so mu zaupali, da jim zelo ugaja duh hlevskega gnoja in gnojnice. »Seveda sem jim lahko ustregel«, je zapisal tisti kmet. Ta duh res ni bogve kako prijeten, ni pa tudi tako »nevštavten«, da ga ne bi bilo mogoče prenašati — vsaj za tiste ne, ki imajo vsak dan z njim opravka — toda strupen ni, brez škode ga lahko zajameš s polnimi pljuči!

Ne morem razumeti nekaterih ljudi. Navdušujejo se za razvoj turizma v naši dolini, glede tega plina so pa tako brezskrbni in brezbrizni, kot da ga sploh ni. Tega se niso zavedali tisti, ki so nekoč tako vneto zagovarjali gradnjo modernega hotela v Črni, še manj pa tisti, ki so izbrali lokacijo. Kadar namreč zapiha severni veter, se žerjavski dim tako lepo vleže preko Tebra in pada na kraj, kjer stoji ta novi, moderni turistični objekt.

Še nekaj je zanimivo okoli tega plina. Zelo namreč tuhtamo in skrivamo, kar imamo. Ne najdeš o tem kaj zapisanega, samo pred letom ali kaj se je neki novinar ob tem spotaknil. Drugače čisto nič, kot da ga ni. Resnici si ne upamo pogledati v oči.

Drži, da so ti plini kot nekakšno nujno zlo pri proizvodnem procesu dveh najvažnejših industrijskih obratov v naši dolini, vendar to še ne opravičuje škode, ki jo povzročajo. Človek nima pravice rušiti tako imenovanega ravnotežja v naravi — to ima prevelike daljnosežne posledice. Že prej je bilo slišati o osnutku zakona o čistoči zraka nad industrijskimi mesti. Če je ta zakon že izšel, ne vem; podoba je, da še ni. Če je izšel, se ne izvaja. Vsak delovni oziroma proizvodni proces je že predhodno do potankosti preštudirani, tudi glede posledic. Te je treba upoštevati in nujno ukrepati — v našem primeru nas na to opozarja koprc, ki dov leti.

Prepričan sem, da ne bo to moje pisanje stvar nikamor premaknilo. Hotel sem povedati svoje mnenje, prav tako, kot ga gledam z očmi starega Matvoza. Prav gotovo mi bo kdo očital, da hočem iz njega narediti heroja. Zame je stari Matvoz samo preprost, odločen možakar, ki se je znal potegniti za svoje kakor tudi za pravice vse soseske. Ne morem pri tem svojem pisanju biti nepristranski, ker pač tudi sam živim v tej začomrajeni kadunji, v svoji nemoči moram gledati tudi, kako v našem lesu počasi, vztrajno in vedno bolj koprc dov leti.

Dandanes poklekne pred ženo le še čevljar.

Po stopinjah staršev so hodili

Sinovi in hčerka Dominika Kotnika, pd. Zupanca iz Dobrij. Od leve proti desni sedijo: † dr. Franc, profesor; † Minka, poročena Remše; dr. Janko, profesor. Od leve proti desni stojijo: Dominik, pd. Zupanc, † Beno, pd. Lubas; Šimen, župnik, Andrej, pd. Jurič, in Zorko, učitelj

Vsem starejšim Ravenčanom, ki so še poznali rajnega Dominika Kotnika, pd. Zupanca iz Dobrij, je znano, kako je on visoko cenil izobrazbo; več mu je bila nego bogastvo. Sam žal v mladosti ni užival dobrote šole, samo dve zimi jo je mogel obiskovati. Pomisliti moramo, da je bil rojen l. 1848 in da takrat še niso gledali na obisk šole tako, kakor se na to danes gleda, kar je seveda pravilno. Pa se je res z lastno pridnostjo pozneje sam izobrazil v gospodarskih, zadrudnih in občinskih zadevah tako temeljito, da je slovel daleč naokrog kot resen in zanesljiv svetovalec. Knjige je visoko cenil. Ni čuda, da je bil na knjige Mohorjeve družbe naročen že od tedaj, ko je prevzel Župančevo posestvo. Pri hiši pa je bilo tudi več časopisov, seveda slovenskih.

Kar njemu v mladosti ni bilo dano, to je svojim otrokom naklonil. Vse je poslal v šole. V tistem času se je le redkim fantom posrečilo, da so si pridobili srednješolsko, kaj šele visoko izobrazbo. Od l. 1894 do 1923 so bili dijaki in študentje pri hiši. Štiri sinove je dal v srednje šole in tri naprej, tako da sta postala Franc in Janko profesorja z doktoratom, Šiman duhovnik in Zorko učitelj, ostale pa je poslal v kmetijske šole. Edino hčerko je izšolal v Ljubljani, za nekaj časa pa jo je poslal v Št. Andraž v Laboški dolini, kjer se je naučila kuhanja in šivanja. Prepričan je bil, da je temeljita izobrazba boljša dota kot denar. Neumorno se je trudil za razširjanje zadrudne misli, pa o tem smo že brali v lanskem 4. številki Koroškega fužinarja pod naslovom: Slovenska posojilnica v »nemškem« Dravogradu. Osemnajst let je županoval veliki tolstovrški slovenski občini, in to že za časa Avstrije. Ko je nekoč velikovski okrajni glavar uradno potoval po okraju, se je pripeljal tudi v takratni Guštanj in obiskal guštanjski urad. Od tam je poslal občinskega slugo na tolstovrško

občino z naročilom, da se naj župan Kotnik osebno zgleda pri njem na guštanjskem uradu. Kotnik pa je naročil slugi, da naj pove glavarju, da je on župan tolstovrške občine, ne pa guštanjske. Če hoče gospod glavar govoriti z njim, naj se blagovoli potruditi na tolstovrški urad. Začuda je glavar res prišel. Ko sta se pozdravila, ga je potrepal po rami in izjavil, da bi bil vesel, če bi bili vsi župani v okraju tako odločni in bi poznali svoje županske pravice in dolžnosti, kot jih pozna župan Kotnik. Pa sta se ob koncu kar lepo poslovila.

Prvo delo v času njegovega županovanja je bilo, da je kupil za občinsko pisarno hišo tik trga Guštanja. Največja njegova zasluga je bila slovenska šola za občino Tolsti vrh. Otroci so bili dotlej všolani v nemško šolo v Guštanju. Po dolgem in hudem boju je dosegel svoj cilj in prezidal občinsko hišo v dvorazrednico. Na srečo je večina odbornikov stala trdno za njim. Ta stavba še danes stoji tik Titovega doma in služi v šolske namene.

Vsi Nemci in nemčurji so dobro vedeli, s kom imajo opraviti. Nikdar ni odstopil od svojih narodnih pravic. Bil je odločen in neukrotljiv Slovenec. Ni čuda, če je vse svoje otroke v tem duhu tudi vzgojil. Ne samo sinove, tudi hčerko Minko. Da to drži, naj priča tudi naslednje. Pri Juriču na Dobrijah so predelovali leta 1920 staro hišo, kamor so se potem, ko je Župančevo posestvo predal sinu Dominiku, preselili on, žena in sin Andrej. Takrat so zidarji zadelali tudi zidno omarico. Predlanskim pa so pri Juriču hišo zopet predelovali in ob tej priložnosti slučajno odprli tisti del stene, kjer je bila včasih omarica. Andrejev sin Stanko pa je zagledal v odprtini nekaj belega, zavitega v pergamentni papir.

Odprl je zavitek in videl v njem list s sledečo vsebino: »Ta omarica se je zadelala ravno danes, na usodapolni dan 10. oktobra 1920. za nas koroške Slovence.

Ako poznejšim rodovom pride ta listek po naključju v roke, vam naj bo znano, da so prebivali tukaj ljudje, ki so ljubili svoj mili materni jezik in svoj ljubi dom.

Minka Kotnikova.«

Hčerka Minka se je namreč zelo bala, da bodo Nemci, kakor so tudi govorili, poskusili vse, da dobe plebiscit in po plebiscitu še Mežiško dolino in da bodo potem na tej zemlji počasi zatrli slovenski rod.

Da pa se je oče Županc lahko v toliki meri posvetil zadrudnim, občinskim in drugim zadevam, pa je imela največ zaslug njegova žena Helena, rojena Skidek, Prežihova hčerka iz Kotelj, ki je storila vse,

da gospodarstvo zaradi tega ni trpelo in skrbela za vse, kar je bilo potrebno. Župančeva mati, kakor so jo ljudje imenovali, je bila znana vsem, posebno socialno šibkim daleč naokoli, ker jim je v stiski vedno rada pomagala.

Delo preprostega kmeta in njegove žene se še danes pozna v tem prelepem kraju, v delu njunih otrok, ki so bili tudi v najtežjih časih naše zgodovine na svojem mestu, pa je bilo to delo večkrat pomnoženo.

Da! Tako sta nas vzgajala naš dragi oče in dobra mati. Vsi otroci smo oba visoko cenili in spoštovali ter ju zelo radi imeli. Hvala jima za vse — v najlepšem spominu ju imamo!

Zorko Kotnik

Doživetje zimske olimpiade 1968

Za doživetje olimpiade se moram vsekakor zahvaliti časopisnemu podjetju Delo in njihovim iniciatorjem, ki so prišli na »loterijsko« idejo nagradnega natečaja udeležencev za olimpijske igre 1968. Zahvalo sem dolžan petletni Ireni Poniž iz Ljubljane, ki me je izžrebala kot štirinajstega potnika za Grenoble. Imel sem torej veliko srečo.

Organizacijo potovanja je Delo prepustilo Transturistu iz Škofje Loke. Dan odhoda z modernim avtobusom mercedes je bil določen za 12. februar 1968 ob 20.30 iz Ljubljane. Takrat se nas je zbralo 52 potnikov, od tega polovica izžrebancev nagradnega natečaja in polovica raznih športnih funkcionarjev, ki delajo na področju zimskega športa v organih SZS ali SZJ. V avtobusu smo zasedli rezervirana mesta. Željno pričakovani odhod smo z nestrpnostjo dočakali. Tu in tam je še nekaj časa potekal razgovor in medsebojno spoznavanje. Po kratkih formalnostih na naši in italijanski meji in ko je že popustila popotna nervoza, je marsikdo zadremal. Smrčanja ni bilo, ker smo spali sede. Nastala je tišina, nekateri smo se mučili in gledali skozi okno ter »občudovali« pokrajino v temi.

Pri Benetkah smo zavozili na avto cesto proti Milanu in Torinu. Iskal sem primerjavo med pojmom naše in italijanske avto ceste. Verjemite, da je razlika ogromna! Enaka je samo beseda, v ničemer dru-

gem ni nobene podobnosti, obstajajo samo ogromna nasprotja! Vidi se, da je sistem gradnje popolnoma drugačen, verjetno takšen, da zagotovi maksimalni učinek gradnje ob izdanih ogromnih milijardnih sredstvih.

Šele ob prvem svitu ob avto cesti je bil prvi nekajminutni postanek. Daljši postanek je bil šele v Aosti, kjer smo se lahko pretegnili in si pomeli zaspane oči. Vse naokrog so bile planine z nad 4000 m visokimi vrhovi — Paradiso na levi strani in Veliki Bernard na desni. Dva nekdanja smučarska reprezentanta Matevž Lukanc in inž. Ljubo Bizjak, ki sta bila med nami, sta nam pokazala, kje je znana Cervinia, kamor naši alpski smučarji radi prihajajo na trening. Ogledali smo si slavolok rimskega imperatorja Avgusta, za druge znamenitosti pa ni bilo časa. Tod je potekala znamenita zgodovinska cesta, po kateri so korakale rimske legije čez prelaza Veliki (2473 m) in Mali Bernard (2188 m) v Galijo. V mislih smo bili v Hanibalovi vojski, ki je na dolgem in zasneženem prelazu izgubila večino slonov.

Mudilo se nam je naprej, na olimpijske igre v Grenoble ali po naše »Grobčno«, kakor je v šali imenoval olimpijsko mesto dr. Leon Kocjan. Iz avtobusa smo videli dvoje rimskih vrat v Aosti in del ogromnega obzidja. Po izvrstni gorski avtomobilski cesti smo prispeli v veliko turistično

središče Coumayer. Iz kraja se nudi prvi pogled na Mont Blanc (4807 m) z njegovim mogočnim belim temenom. Na pobočjih so razpredene vzpenjače, na katerih se prevažajo turisti, ki bivajo v lepo urejenih hotelih Coumayerja. Še nekaj kilometrov in bili smo na italijansko-francoski meji. Po kratkem pregledu potnih listov smo vstopili v 12 km dolg predor pod Mont Blanc, ki so ga pred nekaj leti z združenimi močmi zgradili Italijani in Francozi. V predoru je prepovedana hitrost nad 70 km na uro, na kar voznike opozarjajo signalne luči. Če prekoračiš dovoljeno hitrost, se začno vžigati luči kakor tudi takrat, če se vozilo približa drugo drugemu bliže kakor 100 m.

Ponovno smo zagledali nebo na francoski strani, pod njim so žičnice — rdeče kabine so bile videti kot balončki. Ena med njimi je speljana tudi na Aiguille du Midi (3800 metrov), kamor sem leta 1954 v družbi alpinistične odprave na Mont Blanc plezal v izredno slabih vremenskih razmerah ter se valjal po mokrem in globokem snegu. Ko sem ponovno videl vrh v popolnoma drugih razmerah, mi je postalo tesno pri srcu, ko sem pomislil, da bi lahko takrat pustil svoje življenje na tamkajšnjih prostiranih snežiščih in ledenikih. Na desni strani je ležal Chamonix, prizorišče prvih zimskih olimpijskih iger. Po 30 km vožnje smo se ustavili v Mégèveu, kraju, ki je zelo znan našim alpskim reprezentantom. Že tukaj smo spoznali, da je v Franciji že kisla voda skoraj dražja od vina.

Hiteli smo naprej. Več kot meter debela snežna odeja se je počasi tanjšala. Povsod na pobočjih smo videli šolsko in predšolsko mladino na smučeh, mrgolelo jih je kot v mravljišču. Vse vlečne naprave, ki jih je na stotine, so bile izkoriščene. Na vsakem smučišču je napis: »Francoska smučarska šola«. V Franciji je smučanje del šolskega pouka. Pot naprej se je vlekla skozi sotesko in pri mestu Montméliahu smo se pridružili reki Isère, ki priteče iz doline in kraja, kjer so doma Killy in sestri Goitschell.

Končno smo prispeli v olimpijski Grenoble. Nahraniti smo morali motor našega avtobusa z gorivom, zato daljšega postanka ni bilo. Za Grenoblom smo se že začeli vzpenjati do St. Niziéra; pogled nazaj je bil čudovit. Prispeli smo na planoto, široko tri

Grenoble z okolico — prizorišče letošnje zimske olimpiade

Ena od neštetihi žičnic

do pet kilometrov, ki jo na eni strani obkroža Vercors. Iz vasi Lans en Vercors smo krenili od glavne ceste na stransko slabo izpluzeno cesto in po nekaj kilometrih težavne vožnje prispeli do kraja in doma, kjer smo bivali naslednje dni.

Glavno mesto francoskih Alp Grenoble s približno 250.000 prebivalci v pokrajini Savoiji je bilo gostitelj in organizator X. zimske olimpiade. Zaradi svoje primerne nadmorske višine in lege v stikališču številnih dolin je bilo center vsega dogajanja in olimpijskega spektakla. Mesto in doline so obdane z visokim gorovjem Savojskih Alp, na katerih so dani vsi pogoji za izvedbo tekmovanj v vseh panogah zimskega športa po programu olimpijskega tekmovanja.

Po mogočni in impozantni otvoritvi X. olimpijskih iger dne 6. februarja 1968, ki jih je odprl francoski predsednik Charles de Gaulle, je bilo štirinajstdnevno tekmovanje v osvobajanju in premagovanju samega sebe, v uravnovešenju duha in telesa, boja in prijateljstva med 37 ekipami z vsega sveta. Začel se je boj za priznanja, 1291 tekmujočih se je borilo za najvišja odličja, za mesta in uvrstitve na listo najboljših športnikov sveta v zimskih panogah športa.

Grenoble je bil center vsega dogajanja, kjer je imel svoj sedež tudi olimpijski komite. V mestu so potekala tekmovanja v hitrostnem in umetnostnem drsanju ter hokeju. V ta namen je mesto dobilo eno od najimpozantnejših in najlepših tvorb v arhitekturi — Ledeno palačo, ki sprejme pod svojo streho 12.000 gledalcev.

Chamrousse, kraj, oddaljen 30 km od Grenobla, je bil prizorišče tekmovanj v alpskih disciplinah. Leži ob vznožju alpskega masiva Belledonne z bližnjim najvišjim vrhom Croix de Chamrousse 2252 metrov, s katerega sta vodili proga za smuk do Casserousse (1412 m) in proga za veleslalom. Proga za slalom pa je imela amfiteatralno obdelan prostor za gledalce. V kraju so turistična naselja z modernimi hotelskimi kapacitetami, otroškim vrtcem, domovi itd. Vse kopasto področje je prepredeno z desetimi smučarskimi vlečnicami, sedežnicami in žičnicami, ki lahko prevozijo 6000 ljudi na uro. V kraju je tudi 40 učiteljev smučanja, ki učijo staro in mlado smučarske veščine. Do kraja se pride po dveh asfaltiranih gorskih cestah, po katerih teče enosmerni promet.

Autrans — kraj in prizorišče tekmovanj v nordijskih disciplinah — je oddaljen 41

kilometrov od Grenobla. Leži ob vznožju pogorja Vercors na nadmorski višini 1056 metrov. Zaradi prostranih terenov z manjšimi višinskimi razlikami je kraj zelo ugoden za prirejanje tekaških tekmovanj. V kraju je 40- in 70-metrška skakalnica. Bližja področja so prepredena z vlečnicami, kjer se odvija zimsko športni turizem.

Na oddaljenosti 63 km severno od Grenobla leži kraj Alpe d'Huez. Iz doline se po 13 km dolgi cesti, speljani v serpentinah, dospe v prelepo visokogorsko letoviško naselje, kjer so bila tekmovanja v bobu. Vsa proga je osvetljena, tako da so tekmovanja lahko tudi ponoči. Kraj je izhodišče v prostrana alpska smučišča, na katera se vzpenjaš z neštetiimi vlečnicami, sedežnicami in žičnicami (s kapacitetami nekaj tisoč ljudi v eni uri). Brez težav in naporov lahko dospeš na 3360 m visoki Pic Blanc, odkoder se nudi krasen razgled na Alpe, ki obkrožajo velika gorata prostranstva. Videti je tudi najvišji vrh Evrope Mont Blanc. Z užitkom se z vrha v kilometre dolgem smuku ponovno vračaš v nižje ležeče kraje. V kraju je tudi smučarska šola s 75 smučarskimi učitelji. V obratovanju je tudi odkrit bazen s toplo vodo, kamor se lahko greš po smučanju namačkat. Torej — dani so vsi pogoji, da se ob večjih denarnih sredstvih naučiješ naravnih lepote s prebivanjem v luksuznih hotelih.

Pod pogorjem Vercors, 32 km oddaljenem od Grenobla, je Villard de Lans, ki je bil v času olimpijskih iger prizorišče tekmovanj v sankanju. Kot je znano, je nagajivo vreme preprečilo marsikatero tekmovanje, skrbi in jeze pa je bilo pri organizatorjih in tekmovalcih na pretek. Pobočja so prepredena z mrežami vlečnih naprav, kapacitete za približno 6500 ljudi na uro pa garantirajo, da ni treba čakati v vrstah, če se nameravaš povzpeti na vrhove v okolici. Tudi tukaj so smučarske šole s približno 35 učitelji.

Nedaleč od Grenobla leži St. Nizier. Trdo ob stenah je zgrajena impozantna 90-metrška skakalnica, vsa iz betona. Zadnji dan olimpijskih iger je bilo tu tekmovanje v

skakanju. Seveda so tudi tu po pobočjih razpredene številne vlečne naprave.

Toliko o prizoriščih tekmovanj.

Dejstvo je, da do sedaj v zgodovini olimpijskih iger še ni bilo tolikšne dekoncentracije tekmovalnih prizorišč. Za nemoten potek programa tekmovanja v posameznih oddaljenih krajih so organizatorji dobro uredili promet. Za prevoz tekmovalcev in vodstva tekmovanja je bilo na razpolago na stotine kombijev firme Renault. Ni manjkalo tudi na desetine helikopterjev z reakcijskimi motorji, ki so jih večje pilotirali piloti francoske vojske. Z največjo preciznostjo so pristajali na nekaj kvadratnih metrih pristajalnega prostora, in to v neposredni bližini ljudi in naravnih ovir. Bil sem priča velikih nasprotij med predpisi, ki urejajo pravilnost in varnost zračnega prometa.

Za prevoz tisočih gledalcev so organizirali stotine avtobusov. Človek je dobil vtis, da mora biti v notranjosti Francije notranji promet močno okrnjen.

Vsakršna bojazen, da ne bi prišel pravčasno na mesto prireditve, je bila odveč. Brez posebnega čakanja v mrazu na avtobusnih postajah je z vso naglico potekal tudi prevoz ob koncu prireditev, ko je tisočglava množica ljudi zapuščala prizorišča športnih dogajanj. Vse je teklo tako hitro, da vsi potniki še niso utegnili vstopiti, ko je avtobus že odpeljal. Zato je bilo vedno nekaj sedežev nezasedenih.

Ob takih priložnostih je bil prepovedan ves privatni promet z drugimi vozili. Vsi kažipoti so bili že prejšnji večer prekriti. Kolikor se je od kod pojavil kak tujec z lastnim vozilom, je bil zgubljen na križiščih, podvozih in nadvozih. Mnogoštevilna policija ga je postavila na rob cestišča, kjer je moral čakati do večera, ko se je promet zopet normaliziral.

Iz opisanega lahko razberemo urejenost, opremljenost in možnost udejstvovanja v turističnem in športnem pogledu. Na stotine vlečnih naprav v urejenih zimskošportnih centrih daje neomejene možnosti aktivizacije v smučarskem športu. Poleg teh centrov z velikimi hotelskimi kapacit-

Ledena palača

Chamrousse — prizorišče tekmovanj v alpskih disciplinah

tetami so še v vseh manjših vaseh številni domovi za šolske otroke, kjer poteka »pouk v naravi«. Takšen pouk je prvenstveno namenjen pridobivanju smučarskega znanja stotisočernih francoskih otrok ob uporabi tisočernih vlečnih naprav in pomoči armade smučarskih učiteljev ter vaditeljev. Zato ni čudno, če je francoski narod bogat s številnimi svetovno znanimi alpskimi smučarji, na katere je ponosna vsa država. Ni čudno, če je ob zmagooslavju posamezni francoski tekmovalc bolj v ospredju vse dejavnosti kakor najvišja francoska politična osebnost. Tisk, radio in televizija se borijo, kdo bo bolje in lepše znal popularizirati osebnost, ki je prinesla čast in slavo francoskemu narodu.

Omembe vredni so pogoji, v katerih živi francoski turizem. Zelo zelo malo sem videl v vseh turističnih krajih in centrih vozil s tujo registracijo. Ocenjujem, da je inozemski zimski turizem še slabo razvit. Po mnogoštevilnih gostih, od otrok do odraslih, so navzoči morali biti francoski državljani. Verjetno so Francozi sami sebe imeli rajši in so gradili bolj zase in za svojo rekreacijo te številne turistične centre z vso sodobno mehanizacijo kakor pa za tuje. Da pa lahko vse to uživajo, jim vsekakor omogoča standard, ki ga imajo.

Nam ne bi priporočal, da se ukvarjamo z mislijo potovanja in bivanja v teh krajih, kljub temu da bi nam to koristilo. Za pojasnilo bi navedel, da stane 2 dcl kisle vode v nič kaj elitni restavraciji, preračunano v naš denar, približno 5 N din. Enako ali podobno je tudi razmerje pri vseh drugih življenjskih potrebščinah in turističnih uslugah. Zato še vedno drži izrek: »Doma je pač najlepše!« Dodamo pa še lahko: »— tudi najceneje.«

Večeri v našem domu so bili domači in veseli. Vsakodnevni vtisi vsakogar so bili zanimivi, ko smo si jih zvečer pripovedovali ob alzaškem pivu in rhonskem vinčku.

Ugotavljam, da je bil dan vsakokrat prekratek in da jih je bilo premalo. Težko je bilo tudi ustreči 50-članski pisani družini, katere želje in interesi so bili različni.

Nekaj članov družine je imelo s seboj tudi smučarsko opremo, ki smo jo hoteli preizkusiti na prostranih smučiščih St. Nizièra, na pogorju Vercors in v Alpe d'Huez. Nabavili smo si dnevne karte za žičnico in brez usmiljenja stiskali zadnje moči iz teles za edinstvene spuste v dolino. Za lažje razumevanje navajam podatek, da sem kot strasten kadilec pri peturnem smučanju v Alpe d'Huez imel samo toliko časa, da sem lahko pokadil dve cigareti. Torej vsekakor materialni prihranek!

Organizirano smo si ogledali srečanje naše in romunske hokejske reprezentance. Bilo je to posebno doživetje. Vem samo to, da smo bili dva dni hripavi in da so naši zmagali z rezultatom 9:5. Razočaranje pa sem doživel pri slalomu v Chamroussu, ko sem v mrazu čakal na tekmovanje. Megla je napravila svoje! Jaz sem bil ob športni užitek, Schranz pa ob zlato kolajno, katero bi mu privoščil. Senca bo ostala na zlati kolajni, resnica pa zavita v meglo in nikdar razjasnjena.

Nasprotje pa je bilo v nedeljo na 100-metrski skakalnici v St. Nizièru. Prirediteljev se je začela s spektakularnim programom že zgodaj zjutraj. V bližnji navpični, 150 m visoki steni tik ob skakalnici so sloviti francoski alpinisti z René Desmaiso-

nom na čelu prikazali alpinistični vzpon, ki je v celoti uspel. Na vrhu stene pa je pristal helikopter, vanj so vstopili zmagovalci in čez nekaj sekund izstopili na izteku 100-metrske skakalnice. Za norveškimi fanfarami so bila zopet v središču zanimanja športna letala, iz katerih so skočili padalci. Zaradi vetra se je samo enemu padalcu posrečilo skočiti v zaznamovani center na doskočišču skakalnice, ostali pa so poskakali na bližnja drevesa in med skale — brez vsakršnih posledic. Pečat slavju in razpoloženju pa je dodal še naš skakalec Ludvik Zajc s svojim 9. mestom v družbi najboljših skakalcev na svetu.

Kakšen je izkupiček moje prisotnosti na olimpijskih igrah, ni toliko važno. Vsekakor sem bil ob kak športni užitek, ker nisem mogel nositi televizorja s seboj. Vseeno pa mi ni žal, nekaj sem videl in doživel. Ob izkušnjah se človek uči, pridobljeno spoznanje lahko vedno uporabiš!

V nedeljo, 18. februarja 1968, pa je bilo olimpijskega spektakla konec. Eni zadovoljni, drugi nesrečni, tretji naveličani so dočakali zadnji dan. To je bil tudi vzrok, da zaključek ni bil tak kakor otvoritvena slovesnost.

Naslednjega dne ob 9. uri dopoldne smo ponovno zavzeli svoje sedeže v avtobusu. Svojo usodo smo prepustili zelo izkušnemu šoferju Transturista, ki nas je čez visoke prelaze francoskih Alp, svetovno znana zimskošportnega centra Sestriere, Torino in Milana pripeljal v skoraj nepretrgani vožnji ob 5. uri zjutraj v Ljubljano.

Tone Potočnik

Taborniki so zborovali

Objavljamo, kakor smo prejeli, za priznanje in spodbudo.

Uredništvo

Na zadnjem občnem zboru smo si zadali v program dela nalogo pridobiti nove člane v naš odred Koroških jeklarjev in organizacijsko urediti vode. Tako šteje naš odred trenutno 82 članov, ima pet vodov in en klub. Naši vodniki so: Stanko Srčič, Bruno Breznikar, Aleksander Jug, Maks Klemenc in Dušan Brankovič. Vsi vodi seveda ne delajo tako, kakor bi se za tabornike spodobilo, vendar pa je delo kvaliteto in prizadevajo si, da bi bilo še boljše.

Vseh sestankov skupaj je bilo skoraj 30, saj so se vodniki sestajali s svojimi taborniki skoraj tedensko, vendar le nekaj časa. Še vedno nas najbolj prizadeva resnica, da imamo med dijaki na gimnaziji najmanj tabornikov, prav tako tudi med dijaki industrijske šole.

Po občnem zboru lani smo pričeli z delom takoj, in sicer s predavanji, ki smo jim posvetili precej časa. Predelali smo snov za I. zvezdo in delno za II. Priredili smo sankarsko tekmovanje v okviru odreda in tudi v okviru občine. Udeležili pa smo se tudi tekmovanj v sankanju pri nekaterih drugih odredih.

Že v marcu smo pričeli z izleti, ki so bili krajši in povezani s taborniškimi igrami, veččinami in orientacijo. Vse to nam je prišlo prav v aprilu, ko smo se v precejš-

njem številu udeležili tradicionalnega taborniškega tekmovanja na Muti.

Mesec maj je prebudil še preostale trdovratne zaspance. Množično smo se udeležili vseh prireditev in tekmovanj, ki jih v tem mesecu ni malo. Pri sodelovanju na pohodu ob žici okupirane Ljubljane je naša ekipa v sestavi: Jakob Walth, Jože Vrabič in Boštjan Oblak, dosegla zavidanja vredno prvo mesto, in to na 25 km dolgi progi.

Počastili smo dan zmage, se udeležili tekmovalnega pohoda, ki ga je organiziral občinski komite ZMS Ravne, in še vrste drugih prireditev.

Junija pa je naš odred organiziral velik orientacijski pohod. Povabili smo vse tabornike iz koroške regije, tj. od Črne na Koroškem do Mute, žal pa smo na dan pohoda ostali sami. Tudi nagrade (ki so bile kar lepe) smo si razdelili sami. Seveda so jih dobili tisti taborniki, ki so zmagali in rešili vse naloge na pohodu.

Nato je prišel čas taborjenja. Žal tudi letos nismo imeli toliko sredstev, da bi lahko organizirali samostojen tabor, kjer bi lahko zaživel pravo taborniško življenje, pa tudi občinskemu taboru se nismo mogli pridružiti, kakor smo se prejšnje leto, ker tudi občinska skupščina letos ni imela prostora ob morju.

Posamezniki so se odločili ter odšli po svoje taborit in tudi na svoje stroške. Kljub temu so na taborjenju obnavljali in utrjevali svoje taborniško znanje.

IZ STARIH ČASOV

DEDEK MI JE PRIPOVEDOVAL

Spomnim se, kako je naša mala deklica stegnila drobno ročico, pokazala na Barbaro in rekla: »Tam bim — bom, aja dedil!« Pred oči mi je stopila dedkova podoba:

majhen, čokat možek s trdnim korakom, odločnim obrazom in majhnimi, nagajivimi plavimi očmi. Kadar je bil pri volji, mi je dosti in rad pripovedoval. Smejal se ni veliko. Kadar se je pa, se je od srca. Širok je bil njegov smeh in smejala se mu je tudi duša. Oči so se mu svetile in poredno mežikale. Pripovedoval je, kadar se je spomnil česa posebnega. Navadno je rekel: »Če hočeš, da ti kaj povem, sedi in poslušaj!« In je začel.

Na prevaljski Fari stoji stara hiša, ki ima zelo zanimivo zgodovino, saj je bila prva slovenska šola, v kateri smo se tisti, ki smo sedaj dedki in babice, pisati učili. Tudi mene so pošiljali v to šolo, saj sem bil doma pri slovenskem kmetu. V enem prostoru se nas je kar trlo otrok, saj smo bili učenci treh razredov v njem. Učil nas je učitelj Jaroš, ki pa je bil zelo nagle in hude jeze. Kadar smo ga pošteno razjezili, je mlatil na vse kraje in kamor je padlo, je nekaj zaleglo. Nekoč je nekega učenca tako močno udaril, da mu je na dlani presekal kožo in meso do kosti. Fantovi starši so se pritožili in učitelj je dobil ukaz, da ne sme več pretepati otrok. Če jih pa še bo, ob ob službo. Ko smo to izvedeli, smo otroci postali šele pravi hudiči. Sploh ga nismo več ubogali. Tiste, ki so ga najbólj jezili, je obdržal v šoli in jih po končanem pouku gnal na občino. Tam jih je pa občinski sluga božal z leskovkami. Dostokrat sem bil tudi jaz tako nesrečen, da mi je sluga izprašil hlače. Večkrat nas je že prignal do sredine Prevalj, pa smo se, kot bi trenil, razbežali na vse strani. On pa je stal ves trd od jeze in gledal za nami kot huda ura.

V jesenskih mesecih so naši vodniki sklicevali spet le sestanke. Ti so bili koristni in dobro izvedeni, vendar so verjetno tudi taborniki takrat pogrešali izlete in pohode. Zato že ob tej priložnosti opominjamo vse vodnike, naj v bodoče prirejajo več izletov, ki so lahko krajši, zato pa tembolj zanimivi in pestri.

V oktobru sta odšla iz našega odreda v gozdno šolo, ki je vsako leto v Bohinju, načelnik Milan Klemenc in vodnik Stanko Srčič. Tam sta slišala mnogo dobrih stvari in dobila veliko izkušenj. Vse to bi naj prenesla na nas ostale tabornike, vendar je načelnik kmalu odšel k vojakom, Stanko Srčič pa nam je obljubil, da bo to storil letos.

V letošnji zimski sezoni tudi sankarskih tekem nismo uspeli organizirati kakor tudi drugih akcij ne.

Upamo, da bomo v letošnjem letu tudi tako aktivno zagrabili za delo kakor lani, in ga tako aktivno tudi nadaljevali do naslednjega občnega zbora.

Taborniški odred
Koroških jeklarjev

Zapiral nas je tudi rad. Ko smo ostali sami, smo nekaj časa noreli kot obsedeni. Tudi zmerjanje in tepežka sta spadala zraven. Da bi se pa kdo učil, nam še na pamet ni prišlo. Ko sem hodil v tretji razred, sem bil včasih učiteljev namestnik. Učil sem se zelo hitro, si vse zapomnil in lepo sem pisal, zato me je povišal. Bil sem kot kak mlad petelin. Mislil sem, da me sedaj, ko sem njegov namestnik, ne bo več zapiral. Pa mi ni prizanašal. Doma so nas pa hudo težko pričakovali, da bi gnali živino na pašo. Tako so tudi doma deževalo bunke po naših hrbtih.

Ko smo spet bili zaprti, sem poskušal pobegniti. Vrata so bila zaklenjena. Stopil sem k oknu. Do okna je bila speljana mogočna vinska trta in po njej sem se speljal na tla. Ker sem pa bil težak, sem vso trto odtrgal od zidu. Ostali ujetniki so morali počakati na učitelja. Povedali so mu, kako sem ušel. Menda je od jeze zarjul in rekel: »Junc nemarni! Oj, te preklete koroške buče, z vami si pa nobeden ne bo veliko pomagal, še hudič ne!«

Sošolci so mi pripovedovali to štorijo naslednji dan. Takrat sem vedel, da je bil naš ubogi učitelj strašno hud, ker ni sicer nikdar preklinjal. Najbolj spočil se je naš učitelj takrat, kadar so nas domači »frajali«. To je bilo navadno spomladi, tako da smo bili čez poletje doma, jeseni pa so bile počitnice. Tako smo nekateri hodili samo pozimi v šolo. Domači so naredili prošnjo na učitelja, ki jo je skoraj zmeraj odobril. Tisti učenec, ki je brez učiteljeve vednosti ostal doma zaradi dela, je bil prijavljen in starši so morali plačati kazen.

Med prvo svetovno vojno je delalo v Thurnovih fužinah veliko ruskih ujetnikov. To so bili sami mladi in močni fantje. Z njimi je bilo nekaj Rusin, ki so marsikateremu našemu dedu zmešale glavo. Z njimi so ravnali tako, kot da niso ljudje. Bili so zelo slabo oblečeni. Opravljati so morali sama težaška dela. Hrano so imeli zelo pičlo in še ta je bila slaba. Ščasoma so začeli hirati in njihova moč je izginjala. Kdor ni več zmožal dela ali se je kako drugače pregrešil, tega so strašno kaznovali. Privezali so ga na kol, tako da so mu dali roke na hrbet, jih zvezali in ga toliko vzdignili, da se je zemlje dotikal samo s konicami prstov. Tam so ga pustili tako dolgo, da je čisto pomodrel. Skoraj vsak dan smo videli kakšnega nesrečnika. Vsi so bili pod strogim nadzorstvom in jih niso pustili v stik z nami ostalimi delavci. Jaz sem jih imel rad zaradi njihove pojoče in mehke govornice. Kadar paznikov ni bilo kje v bližini, so zapeli otožne pesmi svoje domovine. Malo smo si pokazali s kretnjami rok, malo smo se razumeli z govorom in postali smo prijatelji. Grof je malokrat prišel pogledat, kako gre delavcem. Ko je prišel, je videl tudi ujetnike. Ves jezen je trdo rekel paznikom: »To naj bi bili ljudje! Takoj jim dajte, da se umijejo, spreoblečejo in jesti jim dajte!« Stražarji so takoj odšli po uniforme, ki so bile namenjene ujetnikom, samo dali jim jih niso. Grofova beseda je zalegla. Pobegnil je mlad ujetnik, in ko smo

Pogovor (dr. Franc Sušnik, Zorko Kotnik, dr. Janko Kotnik)

mi to izvedeli, smo mu vsak zase želeli, da bi se srečno vrnil v svojo domovino.

Po končani vojni so postali ujetniki svobodni in so odšli na vse kraje. Nekaj jih je ostalo med nami. Naučili so se naše govornice, se tu poženili, ustvarili so si družine. Tako so postali del nas vseh, ki smo takrat delali v Thurnovih fužinah.

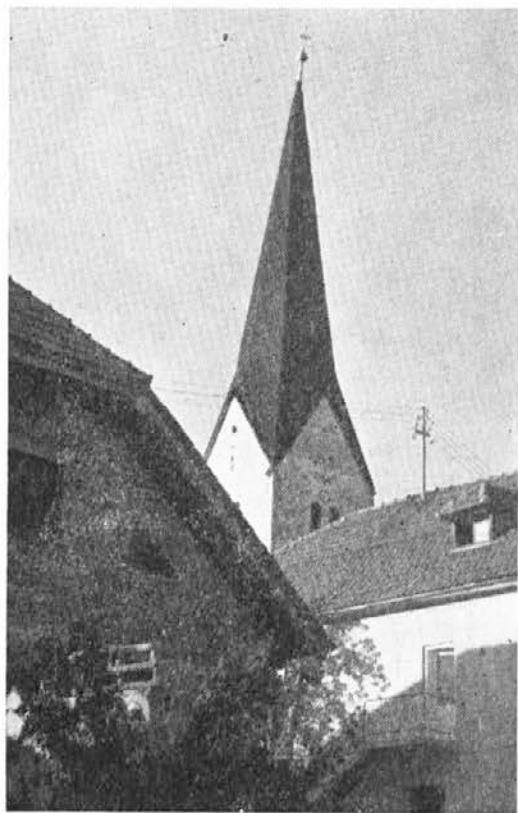
Majda Dobrodel

HUDIČEVA GOSTIJA

Thurnovi jeklarni na Ravnah je predla trda. Zajela jo je gospodarska kriza. Začeli so odpuščati delavce, delili so slabe plače, obetala se je huda stiska.

Ljudem je nekako že v krvi, da morajo od časa do časa malo zapeti in zarajati. Tako so se že nekaj časa uslužbenci fužin spravljali na zabavo na prostem.

Udeleženci te zabave so bili še direktor in orožniki. Bila je kaj pisana družba. Zmenili so se, da bo zabava na Tičlarjevem vrhu, od koder je lep razgled po dolini. Za to prireditvev sta zvedela tudi dva odpuščena delavca. Sklenila sta, da jima pošteno zagodeta. Takrat so kmetje včasih doma zaklali živino in kožo so sami udelali. Tako sta šla naša junaka k nekemu kmetu, si tam izposodila dve koži in roge. S sajami sta si namazala roke in obraz. Zmočila sta kožo z vodo, se zavila vanjo in tako odkorakala na Tičlarjev vrh. Prijeten poletni večer je bil. Ko sta prišla na vrh, sta zagledala dolgo vrsto belo pogrnenih miz in ljudi, ki so jedli za njimi. Godci so veselo igrali. Nekaj parov je rajalo. Največ občudovanja je veljalo ražnju, na katerem so se pekli prašički. Prijetno je dišalo tudi do gozda. Mrak se je začel spuščati. Vse okrog je bilo tiho, samo družčina ob ognju je postajala vedno bolj korajžna. Nekdo je začel peti z lepim čistim glasom narodno pesem. Ostali so mu pritegnili. Takrat sta začela oba nepridiprava v gozdu strašno in na vso moč rjoveti in kruliti.

Šentanel

Lomastila sta sem in tja ko medveda. Ko so te glasove zaslišali gostje, so se vznemirili, drugega nič. Z ražnja so vzeli prašiče in jih odnesli, da bi jih razrezali. Na ogenj so naložili novih drv. Oba v lesu sta se odločila, da bosta morala skočiti v ogenj, da jih preženeta. Spet sta začela kruliti in se počasi pomikati iz gozda. Kar naenkrat, ko ni nihče pričakoval, se je znašel črn »hudič« sredi ognja. Iskre so zletele visoko v zrak. V trenutku so bili vsi na nogah in jo udrli po bregu nazaj v dolino. Ženske so tudi prestrašeno kričale. To bežečo družino je bilo tako smešno gledati, da sta se oba hudiča začela od srca smejati. Hitro sta slekla kože in sedaj se je začela gostija za dva »vražiča«. Ko sta se dosti najedla in napila, sta ostalo jed naložila v nahrbtnike in jo odnesla domov.

Ko se je to izvedelo med ljudmi v fužinah, so se vsi delavci smejali in zbijali šale na račun pogumnih orožnikov. Še vedno pa niso vedeli, ali so bili živi hudiči ali samo navadni zemljani. Oba prijatelja sta se zmenila, da nobeden ne sme črhiniti kje besede, da kaj ve o tem. To obljubo sta tudi držala. Čez leto dni, ko je bila vsa ta reč zastarela, je eden počakal na trgu glavnega orožnika in mu rekel, da mu mora nekaj povedati. Oba sta odšla v gostilno. V posebni sobi se je izvedela vsa skrivnost tistega večera, ko so prišli vrage v goste na Tičlarjevem vrhu. Orožnika je kar vročina dajala, tako ga je bilo sram, da je tudi njega pognal v beg tak navaden možakar, ki bi mu nobeden ne presodil kaj več soli v glavi. Nič drugega ni mogel, kot da je rekel sosedu:

»Jaz ti plačam za cviček, ti mi pa ne delaj sramote in ne pravi ljudem, kako je bilo.«

Tako sta pila cviček oba. Prvi z zavestjo, da jo je imenitno podkuril za petami, drugi pa z žalostno mislijo, kako strašen je lahko strah, da požene v beg še tako pogumnega človeka.

Ljudje so kar hitro izvedeli tudi to, da sta skupaj pila vrag in orožnik in da mu je slednji za pijačo plačal, da bi bil tiho. Spet so se ljudje smejali na račun gostije na Tičlarjevem vrhu in strahopetnih orožnikov.

Majda Dobrodel

MED DOMAČIMI GLASILI

Misel mladih št. 2, literarno glasilo dijakov ravenske gimnazije, vsebuje po vrsti naslednje prispevke:

Uvodnik je impresionističen spominski zapis o Drabosnjaku. »In sanje so umrle« je otožna črtica o samotnem otroku, ki ga svet sanj in pravljic ne more odrešiti resničnosti. Osrajnikova »Pesem neke ljubezni« je proza, »Slutnja« je pejzaž, »Tožba« najboljša od vseh, verjetno tudi v vsej številki — moderna po obliki, zgoščena, trpka. Lahko bi izšla v katerikoli literarni reviji.

Črtica Draga Kompana »Ko je posijalo sonce« kaže fanta, ki je vase zaprt, doživlja narave pa ga vrne tovarišem in življenju. Andreja Doboviška »Upanje« in »Kruče sanje« so prozaični verzi o zaljubljenosti, ki še ni ljubezen. Črtica Josephine »Doživeltja« prav tako razmišlja o ljubezni.

Otmar Pečko ocenjuje prejšnjo številko Misli mladih pošteno, odkrito in tovariško. Je oster, vendar nikomur ne jemlje veselja do nadaljnjega dela.

Križanka in ilustracije Tonke Vezonik popestrijo številko.

Koroški šport št. 1. Izšla je 1. št. glasila občinske zveze za telesno kulturo, namenjenega interni uporabi, sicer pa želi predstavljati bralcem telesnovzgojna in športna društva, pisati o dosežkih koroških športnikov doma in po svetu pa tudi o problemih telesne vzgoje. Glasilo bo za zdaj izhajalo štirikrat na leto. Prvo številko je v celoti napisal tov. Jože Šater, ilustriral pa jo je tov. Dušan Stropnik. Zelo skrbno in temeljito prikaže delo vseh panog športa v preteklem letu in obilno postreže tudi z dokumentacijo.

Želimo, da bi revija enako uspešno nadaljevala in da bi našla dosti vnetih sodelavcev.

Izšli sta tudi glasili ravenske in prevaljske osnovne šole — **Samorastniki in Vigred.**

ŠT. DANIJEL ALI SPODNJA JAMNICA

Ko sem aprila 1967 prejel novo osebno izkaznico in sem v njej bral: rojen 4. julija 1892 v Spodnji Jamnici, sem bil res ogorčen. Imam vendar v vseh prejšnjih uradnih listinah zapisano, da sem rojen v Št. Danijelu, zdaj naenkrat pa naj bi bil rojen na Jamnici, kar ni res.

Seveda obstaja Spodnja Jamnica, pa to je samo del bivše šendanijske občine. Že v šoli bivše enorazredne utrakvistične pomenčevalnice smo pod tedanjim učiteljem Simonom Plantevom (pozneje je bil nadučitelj v Šmihelu nad Pliberkom) pisali v zvezke: »St. Daniel, Dürngupf, Jamnitz und Strojna bilden eine Gemeinde.« (Št. Danijel, Suhi vrh, Jamnica in Strojna tvorijo občino.) Kako more torej tistih enajst raztresenih kmetij nositi ime za vas Št. Danijel, kjer so cerkev, šola, župnišče, dve gostilni, trgovina in ducat hiš skupaj? Tak-

šno preimenovanje se mi zdi ravno tako nesmiselno, kakor če bi Ravne preimenovali v Tolsti vrh ali pa Mežico v Podkraj.

Kako je le moglo biti, da na tistem množičnem sestanku pred leti (za datum se nisem pozanimal) pri Riflu v Št. Danijelu, kjer je nekdo predlagal, da bi se Št. Danijel preimenoval v Spodnjo Jamnico, udeleženci niso protestirali? Sprašujem se, so mar bili mutasti? Očividno je nekoga bodel v oči tisti »Sveti«, da se ga je hotel znebiti. Zakaj pa še naprej smejo obstajati stara imena, npr. Št. Janž, Št. Peter, Št. Ilj itd.?

Prepričan sem, če bi sedaj zopet sklicali zbor volivcev v Št. Danijelu in bi nekdo predlagal, naj se ime Št. Danijel zopet uradno postavi za vas in kraj, ne pa Spodnja Jamnica, in bi to dali na glasovanje, pa bi Jamnica ne dobila niti 10 % glasov.

Nekateri (in to celo izobraženci) pa so začeli imenovati ta kraj »Šentanel«. Tudi to ni pravilno. (Bojim se, da bi mi kak izobraženec zabrusil: »Le čevlje sodi naj kopitar.«) Saj vendar izvor imena ni od kakšnega »šenta«, ampak jasno je, da izvira od svetopisemskega preroka Stare zaveze svetega Danijela, ki je upodobljen tudi v glavnem oltarju šendanijske cerkve, katerega so pripravili leta 1902 tedanji župnik, pokojni pisatelj in pesnik Ksaver Meško.

In oni tudi povsod v svojih spisih, npr. »Mladim srcem« (6. zvezek str. 10), pišejo Št. Danijel, nikjer pa Šentanel.

Ker ljubim in spoštujem svoj rojstni kraj, sem to napisal v obrambo lepega imena Št. Danijel.

Urh Šipek

Soglasje

V eni stvari se ženske in moški popolnoma ujemajo, namreč: niti prve niti drugi ne zaupajo ženskam!

V restavraciji

— Natarakar! Naročil sem zrezek z jajcem. In kje je zrezek?

— Pod jajcem!

Prevaljski pejzaž

TAKO SMO PUSTOVALI

Takole vabilo smo slišali letošnjo pustno nedeljo na vseh koncih Raven:

Vsem Ravnčanom dajemo vedet, da bo dons — na pustno nedelo — ob dvijeh popudne v našem častilevem mesto, ko bo lietos že 720-lietnco obhajavo, an velek hejc. Otroce otroškega vrteca no pa s ta povrh prvih štirjeh razredov se bojo za puste gr naredle, po cestah prangale pa ta oderbano zimo zravno vozle. Na čečovskem pvacu bojo ukuvu ne rajale pa druge

bajže mele, pol jo bojo zažgale pa do večer v ta nobel gostilne vesievo pele no pa rajale.

Otroce tuj drugem prvošjo vesele, zatu vas vabjo, da sie larfe nataknete, se ob dvijeh pr Titovem domu zberete pa z nimi grete.

Na pustne tork se bomo pa ta vejke skazale, svoje vredne ksihte za larfe skrele pa se puste šle. Dur kolčkaj more, naj ob trijeh nacaman h gradisove menze pride, da bomo skop najprej na pvac, pol pred fabriko, nazadne pa na Čečovje šle.

Da stare šege dou ne pridejo, bojo puste pvoh žagale pa druge starosvietne antle mele, da pa be pust prevenč starosvieten ne gratu, bo meu televizijo subo pa nam bo karsibod povedu.

Že stare liede so viedle povedat, da smieh no pa dora vola hude boliezne vohko zdravta, zatu saj ambrrt na leto ta poštirkanesrajce doma postmo pa ries dore vole bodmo!

Slike kažejo lepše od besede, kako smo se vabilu odzvali. Bilo je smeha in dobre volje, posrečenih pustov — malih in velikih pa tudi nekaj resnic o »preostalem delu leta« pri nas smo videli in slišali.

Če gre glas, da so Ravne za zdaj še bolj velika mešanica ljudi kot kraj s svojim obrazom, pa moramo reči, da so vsaj masko že našle. Naj bo še končni odlitek tako pogumen in vesel, kot je bil pustni kalup!

Vsaj nekaj

— Mamica, ali dajo pri nakupu otrok popust?

— Ne sine, samo dopust.

Začel se je ta hec že z Adamom in Evo, pa je vedno znova aktualen

Kmečka ovset je vzbudila mnogo pozornosti

Sidro integracije so obesili na vprašaj

Domača »televizija« nam je pa glave prala

»Objave« — nova literarna revija

V kraju in občini vsako leto preštevamo koncerte in igre ter radi vedno znova potožimo o majhni kulturni dejavnosti. Ni nam pa še prodrlo v zavest, koliko s posameznimi domačimi ustvarjalci posredno dajemo slovenski kulturi, in ta prispevek morda odtehta kakšno amatersko kulturno prireditelje. Ker pri takšnem kulturnem delu ne kraj ne občani nimajo nobenih zaslug, nimamo zmeraj pravega pregleda nad tvornostjo naših rojakov, pa bi bilo prav, če bi se kdaj spomnili tudi nanje.

Prva številka nove literarne revije »Objave« je pred nami — dva Korošca, nekdanja dijaka ravenske gimnazije, sta jo pomagala ustanoviti — Ernest Kobolt in Herman Vogel — in nedvomno sta kot sourednika tudi soustvarjalca programa in obraza te revije.

Ne navadno je stanje v našem revialnem življenju. Vse tri slovenske leposlovne revije na široko odpirajo vrata kvalitetnim sodelavcem ne glede na njihovo starost in stilno ter nazorsko usmerjenost, kljub temu pa tu in tam zraste kakšna nova revija. To pa lahko pomeni le, da se njeni ustanovitelji ne morejo v zadostni meri istovetiti s programi obstoječih revij in da torej hočejo nekaj svojega in nekaj novega. »Novost« objav je v tem, da revija nima in ne mara imeti ne socioloških ne družbeno ekonomskih in podobnih prispevkov, temveč svoje doživljanje sveta in človeka oblikuje le v literarnih formah v pesmi, prozi, drami in literarnem eseju. To je naposled nujna reakcija na današnja stanja, ko so v marsikateri reviji znotraj istih platnic npr. pesmi in statistika ali ekonomika.

Druga značilnost nove revije je nekakšna zadržanost, pristni ali umetni hlad, ki se kaže že v brezbarvnem naslovu.

Nič ne preseneča dejstvo, da kvalitete številki za zdaj še ne dajejo mladi ustanovitelji, temveč že afirmirana umetnika — pesnik Dane Zajc in pisatelj Pavle Zidar.

Zajčeve pesmi bi človek lahko imenoval ljudsko ali svetopisemsko preproste in elementarne, brez naivnosti, ki je včasih lastna Bibliji. Njegovi verzi so kot kamni — strahotno mirni, usodno nespremenljivi, položeni drug na drugega ugotavljajo nesmiselnost našega sveta in bivanja.

Zidarjev odlomek iz romana kaže pisatelja z njegove boljše strani: v slikanju življenja (prizor nočnega kopanja) je prepričljiv, v svojih razmišljanjih o smrti in bogu manj. Daje pa celota slutiti, do kakšnih širin in višin bi se Zidar lahko še razvil.

Mladi pesniki Darko Komac, Robert Ceglar in Aleksander Peršolja pišejo kultivirano v tisti moderni maniri nerimanih verzov, ki so še zmeraj dovolj komunikativni, nobeden od njih pa se še ni dokopal do takega osebnega stila, ki je sam po sebi pesnikov podpis.

Od dveh mladih prozaistov je Jože Horvat v svoji impresionistični črtici Park — fragment dobro združil podobe in misli, Matija Prottnik pa je v Znamenju na slonovi poti opisal vsakdanji pogovor mladih fantov, katerih misli in občutki so na nivoju človečnjakov. Tak stenogram človeške praznine je gotovo po svoje zanimiv, za prozo pa bi moral imeti vsaj še kakšno dodatno dimenzijo.

Esejistiko zastopa razmišljanje Vilija Vuka o avtentičnosti v umetnosti, sicer pa številko zaključujejo prevodi tujih pisateljev — »Kapnik« Andreja Sinjavskega, sovjetskega pisatelja, ki je bil obsojen zaradi svojih del, objavljenih v tujini, »Črna magija« Roberta Musila in »Na kratko«, Leonieja Bruela.

Povejmo še, da revija izhaja za zdaj ciklostirano v samozaložbi in da so se sodelavci odrekli honorarjem.

Ena številka stane 3,50 N din, naročiti pa jo je mogoče na naslov: »Objave«, Ljubljana, Vojkova 15.

n. r.

NOVO ZNANSTVENO DELO O MEŽIŠKI DOLINI

Koroška podjetja so s prednaročili omogočila izid doktorske disertacije Jakoba Medveda, MEŽIŠKA DOLINA — socialno-geografski razvoj zadnjih 100 let, ki jo je leta 1967 založila Mladinska knjiga v Ljubljani.

V njej je avtor z znanstveno natančnostjo in temeljitostjo obdelal prirodno geografske pogoje v razvoju pokrajine (zemljo, podnebje in rast) ter naslednji dve veliki poglavji o družbenih razmerah pred industrializacijo doline in med njo. Analiziral je predvsem naslednje probleme:

- spreminjanje pomena in vrednosti posameznih prirodnih činiteljev vzporedno z družbeno ekonomskim razvojem,
- razvoj socialno posestne strukture,
- razvoj neagrarnega gospodarstva,
- razvoj prebivalstva,
- skupni učinek razvoja agrarnega in neagrarnega gospodarstva in socialno ekonomskih odnosov ter njihov vpliv na razvoj in podobo današnje pokrajine.

Pri tem je izkoristil doslej objavljene tekste o tem predelu, sam pa je zares podrobno preučil razvoj posestne strukture, razvoj prebivalstva ter današnje socialno geografsko podobo območij v okolici mestnih industrijskih središč Mežiške doline.

Vsi izsledki izhajajo iz obilnega, skrbno zbranega in obdelanega statističnega gradiva, saj predstavljajo priobčene tabele (27) ter skice (25) obsežen del teksta, ki ga dopolnjujejo še priložene karte katastrskih občin Koprivna, Meža — Takraj in Strojna (6) ter fotografije (16), ki so jih poleg avtorja prispevali še Maks Dolinšek, D. Vončina in J. Kunaver. Delo zaključuje povzetek v angleščini.

Ob doslej objavljene take spise o naši dolini (Mohorič, Industrializacija Mežiške doline, Med Peco in Pohorjem, 300 let rudnika Mežica) se je torej postavila še Medvedova razprava, ki jih v marsičem dopolnjuje in tako domala že zaokroža podobo o našem gospodarstvu včeraj in danes ter tako terja še dopolnil z drugih področij.

Veseli smo naposled tudi, da je Koroški fužinar v knjigi precej pogosto naveden kot vir.

j.

Z A D O B R O V O L J O

Služba

— In kako si dobila službo? Prek komisije za delovna razmerja?

— Ne. Prek razmerja s komercialnim.

Optimist

Optimist je tisti, ki je denar zapravil, obleko strgal, avto polomil, pa še misli, da žena ne bo huda.

Razlika

— Če danes srečaš očeta in sina, je tisti z brado zelo verjetno — sin.

— Da! Ali pa če srečaš mater in hčer, je tista s cigareto v ustih prav gotovo hči!

Mreža

20 let bele žogice na Ravnah

Zlati časi ravenskega namiznega tenisa

Mala, bela celuloidna žogica je pri nas že pred vojno pomenila svojevrstno atrakcijo, a njeno šviganje čez mrežico je bilo le igra razvedrila redkih posameznikov. Zadnja leta vojne in takoj po osvoboditvi se »ping-pong« pojavlja v kopališču, še vedno kot igra razvedrila redkih ljudi, ki so bili toliko »premožni«, da so imeli svoje loparje in žogice. Žogica je bila takrat prava redkost in nič čudnega ni bilo, da se je igralo s tako zakrpano žogico, da že ni bila več okrogla, ampak precej oglata. Kljub temu pa je našla ta »nova« igra hitro veliko privrženecov, zlasti med mladimi kopalci, ki so v začetku v previdni razdalji stali okrog zelene mize in občudovali gibčnost igralcev, pa čeprav takrat še ni bilo spinov, kontra udarcev in bleščečih obramb, ampak pravzaprav samo potiskanje žogice čez mrežo. »Ali mi posodite lopar?« so bile prve besede najbolj korajžnih in tako se je začela ta igra počasi širiti med mladino.

Brez dvoma gre levji delež zasluge za razvoj namiznega tenisa železarni na Ravnah in redkim posameznikom, ki so se za to igro navdušili in začeli premišljevali o ping-pongu kot športu, ki je za mladino zanimiv in sprejemljiv. Prvi dve mizi, narejeni v železarni, nekaj čisto navadnih loparjev, nekaj žogic in veliko acetona in starega filma za lepljenje in še več iznajdljivosti so bili pravzaprav prvi znanilci lepe bodočnosti bele žogice na Koroškem. Pravo vrednost tej igri pa sta dala predvsem Marjan Ažman in Rudi Krebs, ki sta dolga leta bila najboljša igralca na Ravnah. To je bilo pred dvajsetimi leti — leta 1948 — in športno društvo Fužinar je bilo bolj bogato za eno sekcijo — za sekcijo namiznega tenisa.

Pomanjkanje osnovnih rekvizitov pa ni bilo edini problem tistih dni. Tudi pravega prostora za igranje ni bilo. Od začetka se je igralo le na eni mizi in kljub temu da takrat sekcija še ni štela veliko igralcev, so morali tisti, ki še niso bili tako dobri,

včasih čakati tudi več kot uro, da so prišli na vrsto in lahko malo »pimplali«. Kolikokrat do danes so morali namiznoteniški igralci že menjati prostore? Najprej so igrali v telovadnici na odru in spodaj, potem v gradisovi jedilnici. Prvi »svoj« prostor smo imeli v kletnih prostorih samskega doma, vendar je bilo treba zopet misliti na preselitev. Gradis je zopet odstopil barako in tam se je pravzaprav začela oblikovati generacija do sedaj najboljših ravenskih igralcev. Naslednje »bivališče« je bila bivša menza v baraki v železarni, ki se je pozneje umaknila novi valjarni in od tam so šli namiznoteniški igralci — na cesto. To so bili bridki časi in posledice se čutijo še danes. Ko je bil dograjen DTK, so namiznoteniški igralci le dobili zopet svoj prostor — najlepšega do sedaj, celo telovadnico, kjer lahko stoji pet miz za trening. Čeprav je to velika pridobitev, je le treba povedati to, da gre le vztrajnim funkcionarjem namiznoteniškega kluba za sluga, da se ta igra danes na Ravnah še igra, saj je bilo po popolnem prenehanju igranja zaradi pomanjkanja prostorov treba pričeti pravzaprav čisto znova. In resnici na ljubo še to, da si še do sedaj nismo prav opomogli. To naj bi bil opomin in resno opozorilo, da je po prenehanju aktivnosti v kateri koli športni panogi zelo zelo težko oživiti delo, nemogoče pa ga je nadaljevati tam, kjer je bilo prekinjeno. Pri namiznem tenisu nam je »ušla« cela generacija. To pa za poznavalca športa dovolj pove!

No, vrnimo se nazaj v čas, ko je prišel Marjan Ažman, takrat znan slovenski namiznoteniški igralec Jesenic in z za nas zelo čudno oblikovanim loparjem, veliko večjim od klasičnega — mi smo mu pravili lopata — ter pokazal, kako se namizni tenis pravzaprav igra. Dobro mu je asistiral zelo prefinjeni igralec Rudi Krebs, tretji član prvega ravenskega namiznoteniškega moštva pa je bil Franček Vrtačnik. Ta trojica je z velikim uspehom zastopala žele-

zarno Ravne na sindikalnem prvenstvu slovenskih kolektivov črne in barvne metalurgije v Ljubljani. Ta trojica je med slovenske športnike prvič prinesla tudi vest, da na Ravnah niso samo smučarji, odbojkarji in nogometaši, ampak tudi namiznoteniški igralci. Tudi žensko ekipo smo takrat že imeli. Zelo dobro sta igrali Ažmanova in Tatjana Eratova. Ob zeleni mizi so se takrat zbirali še Homan, Šumer, Ferline, Šater, kasneje pa so prišli še Leš, Košakova, Vinklerjeva, Fišerjeva, Mlakar, Vetter, Metelko, Šetina in drugi, ki pa so igrali le bolj doma in le redko so Fužinarja zastopali tudi izven Raven. Prave naslednike iz svojih najboljših dni sta Ažman in Krebs dobila v Auprihu in Maklinu, pri ženskah pa je bila Vavčeto (sedaj poročena Ačko) tista, ki je v slovenskem, kasneje pa tudi v državnem merilu ravenskemu namiznoteniškemu športu prinesla toliko veselih trenutkov. In takoj za tema je prišla tista čudovita generacija: Jamšek, Grabner, Petračeva, oba Baučeta, Pandev in kasneje še Krajgerjeva. To so res slavna imena ravenskega namiznega tenisa.

Takrat ne govorimo več o sekciji, takrat smo že imeli klub. Treninji so bili redni, imeli smo tudi že prvega izprašanega trenerja Iva Mlakarja. Kasneje je tudi Grabnarjev Pepi opravil trenerski izpit, pa Jamšek in Ludvik Bauče. Imeli smo res močan klub in v državi je bil ta klub znan pod imenom klub pionirjev in mladincev Fužinar z Raven. Ta klub ni bil samo ponos Raven, bil je ponos Koroške in tudi Slovenije. Bil je to klub, ki je nizal uspehe za uspehi, klub najboljših mladincev in mladink v državi. Takrat se je igralo vsak dan, udarci žogice niso prenehali niti ob nedeljah, za delo so bili slabši pogoji kot danes, uspehi pa veliko veliko večji. A igralo se je s srcem, z zagrizenostjo, s pravim mladeniškim zanosom, brezkompromisno. Bilo je tudi solz; niso jokale samo deklice, tudi fantje so zapuščali igralni prostor solznih oči, kadar so občutili grenkobo poraza. A vsi so bili z dušo in telesom za klub, bela žogica jih je popolnoma prevzela, bili so prijatelji, a ostri nasprotniki za zeleno mizo, živeli so za namizni tenis. Ob tako hvaležni generaciji, ki se na žalost vsaj hitro ne ponavlja, je bilo tudi delo v klubu užitek in kaj hitro so bile pozabljene vse tegobe okrog pomanjkanja rekvizitov, denarja, prostorov — bogati uspehi so kronali požrtvovalno delo.

Vavčeto je bila pravi talent. Ofenzivna igralca, ki je že po nekaj treningih (in srečo je imela, da je igrala vedno s fanti) začela nastopati na tekmovanjih ter je zelo hitro začela mešati štrene vsem slovenskim igralkam. Ni še dolgo igrala in bila je že druga slovenska mladinka. Edino Marjani Plutovi takrat še ni bila kos. Ko smo takrat morali postaviti ekipo, smo se odločili za drobno Petračevo Ivanko, ki se je razvijala v zelo neugodno obrambno igralco z zelo dobrimi živci in svojstveno vzdržljivostjo. In ko je Jožica postala članica, je bila tu že druga mladinka, Erika Krajgerjeva, ofenzivna igralca s pravo moško igro. In ta trojica je dolgo gospodarila na najvišjem jugoslovanskem mladinskem namiznoteniškem podiju.

Kar spomnimo se nazaj. Po desetih letih dela, v letu 1958, sta Vavčeto in Petračeva prvič postali mladinski državni prva-

Tako smo včasih pričakovali naše goste

kinji. Leta 1959 in leta 1960 najdemo na tej stopnici Petračevo in Krajgerjevo. Tudi v igri parov so naše igralkke takrat krepko držale pozicijo. Leta 1960 sta Vavčeto in Petračevo državni prvakinja med članicami, a Petračevo in Krajgerjevo med mladinkami. Petračevo je bila leto pozneje državna prvakinja med mladinkami posamezno in že nastopa v državni reprezentanci članic. Istega leta igrata Vavčeto in Petračevo za slovensko reprezentanco na turnirju ženskih republiških reprezentanc v Sarajevu in priborita Sloveniji prvo mesto brez izgubljenega dvoboja. A takrat sta igrali še Ružica in Dinka Nikolić. Krajgerjevo takrat zastopa skupaj s Knapovo drugo ekipo Slovenije. Bili sta tretji!

Tem najvišjim naslovom je potrebno prišteti še veliko prvih mest na republiških prvenstvih in republiških turnirjih. Prav zanimivi so rezultati republiškega prvenstva leta 1960, ki je bilo v Ljubljani. To je bilo pravo slavje Petračeve, Vavčeto in Krajgerjeve. Pa pustimo, da povedo svoje rezultati sami.

Članice: polfinale: Plut — Vavče 3:2, Petrač — Pirc 3:1; finale: **Petrač** — Plut 3:2;

mladinke: polfinale: Petrač — Prelog 2:0, Krajger — Pipuš 2:1; finale: **Petrač** — Krajger 2:1;

ženski pari: finale: **Vavče-Petrač** — Pirc-Črešnjevce 2:1;

mladinke pari: finale: **Petrač-Krajger** — Knap-Kokalj 2:1.

Vse, kar je bilo možno osvojiti, vsi republiški naslovi v mladinskih in ženskih disciplinah so šli na Ravne! In mala, drobna Petračevo je bila junak dneva. Postala je štirikratna republiška prvakinja, dvakrat posamezno, dvakrat pa v dvojicah z Vavčeto oziroma Krajgerjevo. Nič čudnega ni, da je takrat bila najboljša mladinka v državi, Krajgerjevo pa tretja.

Veliko takih veselih trenutkov smo od vseh teh doživeli tiste dni, največ pa je dosegla Petračevo in bila tudi prva in do sedaj edina izmed naših namiznoteniških

igralcev, ki je nastopila tudi na svetovnem prvenstvu z državnim grbom na prsih. Vse tri pa so kot namiznoteniške igralkke premale vso Jugoslavijo, bile so tudi v Avstriji, Petračevo pa je videla še Prago in London. Tri dekleta z Raven so takrat pomenila veliko. Petračevo pa je obetala še več. Devetkratna državna prvakinja Čovičeva je takrat izjavila: »Verjela sem, da je Plutova vnaprej določena, da bo jugoslovanska igralka št. 1, a ni bilo tako. Danes izstopa mlada Petračevo, vendar je vprašanje, če bo vzdržala sistematično delo, ki ga veliki uspehi zahtevajo...« Danes lahko povemo, da ga ni vzdržala, bolezen ji je onemogočila, da bi postala še večja igralka.

Če danes ocenjujemo takratno igranje in takratne uspehe, moramo pravzaprav priznati, da so te tri igralkke dolgo vzdržale na vrhu. In ko so začele izgubljati pozicije, zadaj ni bilo pravih naslednic. Največ je obetala Dežmanova in tudi že veliko dosegla, bila je že četrta pionirka v Sloveniji. A šlo je navzdol. Vavčeto je prenehala igrati, Petračevo se je odselila, Krajgerjevo je ostala osamljena, prostora za igranje ni bilo več in dve sezoni o ravnanskih igralkah ni bilo več slišati. In tako je minilo slavno obdobje ženskega namiznega tenisa na Ravnah. Kdaj se bo ponovilo? Ali se sploh bo?

V moških disciplinah sicer nismo dosegli tako velikega uspeha kot v ženskih, vsaj pri članih ne, vendar je potrebno takoj povedati, da je tu vladala hujša konkurenca, rezultati sami pa bodo tudi povedali, da naši iz različnih vzrokov niso vzdržali.

Auprih in Maklin sta bila solidna igralka in zelo močna opora mlajšim. Skromna, kakor sta bila, športnika v pravem pomenu besede, sta neutrudljivo prenašala znanje na mlajšo generacijo in dolga leta zastopala barve Fužinarja v članski konkurenci kot prvi in drugi igralkke ekipe.

Več tekmovalnega uspeha so imeli Jamšek, Grabner, oba Baučeta in Pandev. V. Grabner, M. Bavče in Jamšek so bili pio-

nirska ekipa, ki v slovenskem merilu ni imela prave konkurence. Ti trije fantje so se med seboj dopolnjevali in nikoli ni bilo mogoče vnaprej povedati, kateri je boljši. Pandev, L. Bavče in Pepi Grabner so prehitro postali mladinci in pozneje člani, da bi lahko držali korak s prvo trojko, ki si je ob velikem številu dvobojev kalila znanje in nizala uspehe. Od začetka je bil prvi igralk pionirske ekipe Mirko Bavče, drugi Valter Grabner in tretji Robert Jamšek. Ko pa so prerasli v mladince je bil vrstni red obraten. Ko so bili še pionirji, je Grabnerju enkrat uspelo osvojiti naslov republiškega prvaka, med ekipami pa so bili daleč najboljši. Večje uspehe so dosegli kot mladinci. Jamška že najdemo v reprezentanci države. Temu igralcu so napovedovali bleščečo bodočnost, vendar sta najprej rokomet, potem pa študij v Mariboru naredila svoje. Kljub temu pa je bil velik igralk — lahko celo zapišemo, da je še danes soliden. Valter Grabner, naši prvi »gobaš«, je bil hiter, izredno dinamičen in napadalen igralk, ki je mogel premagati tudi boljše od sebe. Mirko Bauče je obvladal napad in obrambo in je imel zelo neugodne backhand udarce.

Dolgo pravzaprav niso igrali skupaj. Najprej je Mirko Bauče zamenjal lopar za smučke, Jamšek se je odselil v Maribor, Grabner pa v mlajših ni imel dostojnih nasprotnikov. Če bi ti trije ostali skupaj tudi kot člani, trenirali tako kot takrat, bi bili še danes velika ekipa. Ali ne verjamete? Poglejte rezultate.

Prvič v zgodovini jugoslovanskega namiznega tenisa se je zgodilo, da je naslov mladinskega državnega ekipnega prvaka osvojila slovenska ekipa. In to je bila ekipa ravnanskega Fužinarja v postavi Jamšek, M. Bauče, V. Grabner! Bilo je leta 1960. Ne prej ne pozneje tak podvig Slovincem ni uspel. In da je bil ta uspeh za naše železarsko mesto še lepši, so bile takrat tudi naše mladinke prvakinja države! Jamšek je bil isto leto najboljši mladinec v državi, Grabner četrty. A takrat so že igrali Vecko, Korpa in drugi! Jamšek in Grabner sta stopila na najvišjo državno stopnico še enkrat. Bila sta državna prvaka v mladinskih dvojicah. Grabner je na slovenskem prvenstvu premagal kot za šalo Vecko z 2:0, da ne govorimo o bleščečih uspehih Jamška, pred katerim je pokleknil tudi danes zelo znani Madžar Rožar. Ni bilo republiškega turnirja, od koder se naši igralci ne bi vrnili s plaketami in diplomami, z osvojenimi prvimi mesti.

Bili so mladinski turnirji, kjer se je igralo 9 disciplin, a osem prvih mest so pobrali mladi igralci in igralkke Fužinarja z Raven. Preveč bi bilo, če bi hoteli naštevati vse rezultate, ki pričajo o zlati dobi ravnanskega namiznega tenisa, povemo naj samo še to, da so klicali na zvezne treninge včasih kar po 5 igralcev iz našega kluba.

Da ne bo kdo mislil, da takrat na Ravnah ni bilo še drugih, mlajših igralcev, ki bi mogli zamenjati Jamška, Grabnerja, Baučeta. Bili so, a takega nivoja niso dosegli. Resnici na ljubo je treba priznati, da je bilo tudi kasneje dovolj talentov za dostojno zamenjavo: Krebs, Španžev, Šulerja, Filipa, Makan in Ofič so veliko obetali, a manjkala jim je tista svojevrsna volja, tisti pravi čut odgovornosti do samega sebe in do kluba, tista vztrajnost, tista vroča

želja uspeti. Poleg tega smo izgubili prostore in izgubili tudi tiste, katerim se bi mogoče še odprlo.

Jokati za tistimi zlatimi časi najbrž nima smisla. Bilo pa je to res zlato obdobje ravenskega namiznega tenisa, obdobje velikih in dragocenih uspehov, ki so nam danes, ko se jih spominjamo, še toliko bolj dragi, ki pa na drugi strani tudi zavezujejo in kličejo po ponovitvi. Zato pogledjmo, kje je naš namizni tenis danes.

Pogoji dela so pravzaprav idealni. Imamo izprašene trenerje, lep prostor, dobre žogice, veliko kadra in boljše materialne pogoje.

Če pa povemo, da so naši najboljši igralci še vedno Jamšek, Gutenberger, Pandev, Ludvik Bauče in Krajgerjeva, potem moramo takoj ugotoviti, da v osmih letih nismo uspeli vzgojiti igralcev, ki bi dostojno zamenjali starejše. In ta vrzel se zelo čuti.

Še več! Če primerjamo delo pred leti s sedanjim pa kvaliteto igralcev in igralck, moramo takoj prikazati bistveno kvalitetenno razliko.

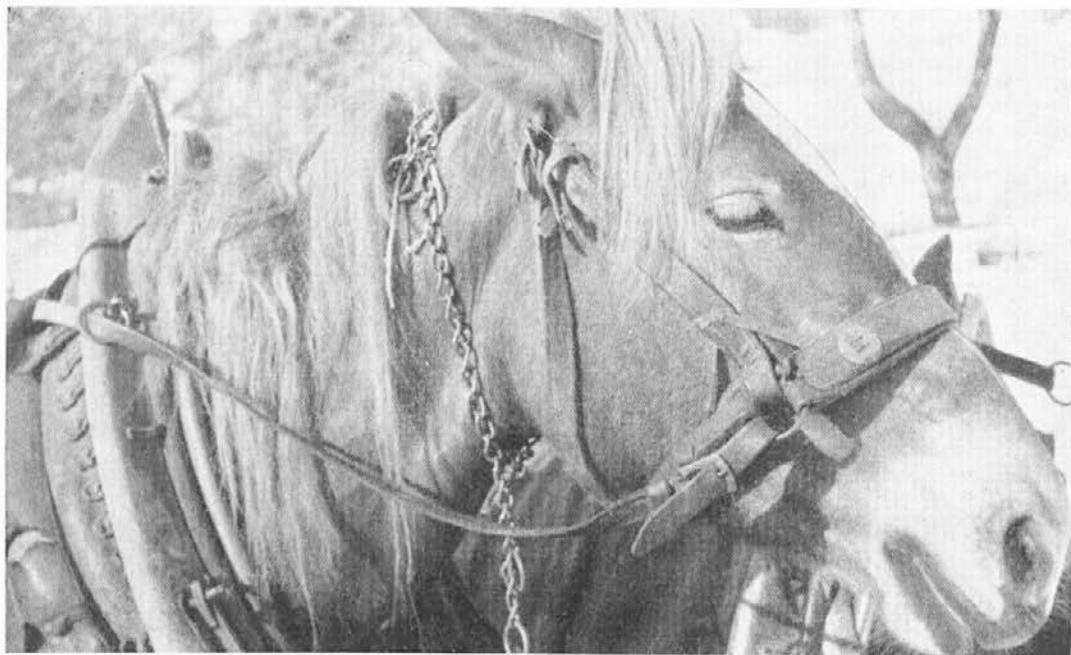
Danes slovenske igralke v državnem merilu še daleč ne dosega nivoja prejšnjih let in razen Pirčeve bomo med prvimi desetimi težko našli še kakšno Slovenko. Ko so bile Vavčeto, Petračeva in Krajgerjeva najboljše, nikoli niso uspeli dobiti niti seta (če je šlo zares) proti Jamšku, Grabnerju, Pandevu in drugim najboljšim sovratnikom, danes pa moreta Petračeva mlajša in Hanuševa premagati svoje vrstnike Osojnika, Orešnika, Plešaja in druge gladko s 5:0! Ta razlika ogromno pove in tu komentar ni potreben.

Člani sicer igrajo v I. republiški ligi, kljub temu da neredno trenirajo. Jamšek kot posameznik še vedno spada med prvo deseterico najboljših slovenskih igralcev, Krajgerjeva, Hanuševa in Petračeva med prvih 10 članic. Res svetla točka je Silva Petračeva, ki je trenutno najboljša slovenska pionirka, solidna je tudi mladinka Hanuševa, ki v svoji konkurenci sili v vrh, potem pa je zopet kvalitetna vrzel. Tu so že Gutenbergerjeva, pa Fišerjeva in Kovačičeva, ki veliko obetajo. Če bodo zdržale, če bodo disciplinirane in vztrajne, bo mogoče še veliko iz njih. Za svoja leta že dobro igrajo. Pri pionirkah, mladinkah in članicah pravzaprav že silimo v slovenski vrh, a ta vrh je znatno nižji kot državni, veliko nižji, kot je bil nekdanj.

Pri pionirjih in članicah — mladincev praktično nimamo — je situacija slabša. Jamšek, Ludvik Gutenberger (ki je nekdanj veliko obetal) in Pandev bi ob rednem delu še leto ali dve držali stik z najboljšimi slovenskimi ekipami, razen Olimpije in Triglava, vendar je zadaj velika praznina. Res da so Osojnik, Orešnik, Plešaj in drugi šele pionirji, vendar s svojo igro še niso našli priključka k članski konkurenci, kot so to nekoč znali Jamšek, Grabner in Mirko Bauče.

Razveseljivo pa je, da je v klubu veliko mladih, da se je tudi na Ravnah začela namiznoteniška šola. Rezultate dela pa bo mogoče oceniti šele čez nekaj let. Upajmo, da bodo vsaj približno taki, kot so bili tisti, leta 1960.

To bi bilo nekaj o delu in uspehih ravenskega namiznega tenisa v 20 letih. Pravzaprav kratka doba, a po svoje tudi dolga. Doba hitrega vzpona, doba odličnih rezul-

Počitek

Foto: Broman

tatov in doba padca. Razveseljivo je to, da je ničelna točka že bila dosežena in da gre sedaj krivulja zopet navzgor. Kako hiter in kako strm pa bo ta vzpon, je odvisno od igralcev samih in igralck, od dela trenerjev in vodstva kluba.

Prikaz dela v teh 20 letih pa bi bil nepopoln, če ne bi omenili tudi nekaj funkcionarjev, ki so tudi po svoje botrovali velikim uspehom. Veliko priimkov in imen najdemo med funkcionarji, a vse to obdobje ali vsaj večino tega obdobja pa so pri namiznem tenisu delali in še delajo dolgotletni predsednik kluba Otmar Leš, Ivo Mlakar, Maks Jamšek in podpisani. Razveseljivo in obetajoče je tudi to, da Auprih in Maklin vzgajata mladi namiznoteniški rod v Mežici, Metelko na Prevaljah in Robert Jamšek na Ravnah in da tudi Marjan Ažman še vedno dela na namiznoteniškem področju, in sicer kot predsednik strokovnega odbora za namizni tenis pri tukajšnji občinski zvezi. Prav je, da še povemo, da poleg Rudija Orešnika, Borisa Fišerja in Lizike Pandev ter prej imenovanih delajo v klubu tudi nekdanji igralci kot Rozika Vinklerjeva, Andrej Pandev in Ludvik Bauče.

Ko čestitamo ravenskemu namiznemu tenisu ob 20-letnici dela, želimo predvsem to, da bi čimprej ponovili tisto, kar so pred leti že dosegli.

-ate-

Leopold Suhodolčan:

PIKAPOLONČEK

Po radiu smo poslušali igro Pikapolonček, ki jo je napisal pisatelj Leopold Suhodolčan. Všeč nam je bila, zato smo ga naprosili, da jo je priredil za naš oder. Rad nam je ustregel. Dodal je še nekaj novih prizorov ter pomnožil število nastopajočih. Igro so poživil glasbeni in plesni vložki.

Na pot k babici in Pikapolončku so se odpravili KATARINCA (K. Pristovnik), MINCA (Pavla Marin), KRISTINCA (Z. Suhodolčan), BARBARA (B. Pergovnik), godci (Kešpret, Klemenc, Juh, Petrič, Štrikar, Longer, Škorjanc, Verčkovnik) in razbojnik JAGODIN (Rado Jurač). Katarinči-

no mam je igrala E. Pogladič, babico pa Vida Kovač. Vse je k babici vlekla ena sama velika želja, da bi videli Pikapolončka, telička, rdečega z belimi lisami. Vse druge stvari so nenadoma postale manj važne. Katarinca je na poti k babici znala najprej navdušiti tri žalostne deklice, prebutila je zaspane godce, spravila na noge cirkusante, ki so brž spet priredili svojo predstavo, ogrela srce pazniku v parku, prinesla upanje za Velikana in Palčka, da, spreobrnila je celo »strašnega« razbojnika Jagodina. Zelo dobro je zaigral svojo vlogo Branko Arl kot PAJAC, VELIKANA je igral M. Gregorc, PALČKA Primož Suhodolčan, PAZNIKA V PARKU pa L. Raško. Igrali so še Jolanda Ajtnik, Magda Močivnik, Metka Samec ter Franc Sirk.

Igra je zahtevala mnogo vaj in truda. Vsi igralci so odigrali svoje vloge zelo prizadevno in z veseljem. Premiera igre je bila 8. marca 1968, ob dnevu žena, in je bila zelo toplo sprejeta. Z igro smo gostovali še v Dravogradu ter na Ravnah. Povabljeni pa smo tudi v Mežico in Ljutomer na dramsko revijo. Igro je zelo pohvalno nastudirala Mira Stresova, plesne vložke pa Tanja Kopusar.

JAHORINA

Jahorina je pod debelo snežno odejo. Človek komaj verjame, da je sredi marca, ko se narava že prebujala iz zimskega spanja. Da, tu je še prava zima, taka, kot je pri nas decembra ali januarja. In prav Jahorina, ali bolje, »bela lepotica«, kot ji sicer pravijo domačini, je bila od 14. do 18. marca gostiteljica vseh najboljših smučarjev Evrope. Tu so se zbrali, da pokažejo svoje znanje, svoje sposobnosti, saj se bodo morda oni čez štiri leta v Saporu na Japonskem potegovali za medalje. Morda pa bo njihov čas prišel še prej. Svoje sposobnosti bodo lahko morda dokazali že čez dve leti na svetovnem prvenstvu v Italiji.

Jahorinski kup iz leta v leto pridobiva na pomenu. Tukajšnji ljudje niso zaman ponosni na to prireditelje, saj je mlada avstrijska smučarka Olga Pall začela svojo smučarsko kariero prav na belih pobočjih Jahorine.

Prijazni domačini so se res potrudili, da bi bilo mladim smučarjem čim prijetneje. Mnogo naporov so vložili v pripravljanje tega tekmovanja in pri tem so jim pomagali pripadniki JLA. Kljub muhastemu vremenu, ki je

organizatorjem pošteno zagodlo, saj je zapadlo precej novega snega, so bile proge za tekmovalce dobro pripravljene. Kljub trudu pa le ni šlo vse po načrtu. 15. marca je bil na sporedu nonstop trening v smuku. Vreme je bilo čudovito in sonce, ki je ves dan sijalo, je obetalo lepo vreme. Toda naslednji dan je bilo prav obratno. Močan veter, ki je prinašal sneg, je preprečil tekmovalce v smuku. Organizatorji so ga morali preložiti na nedeljo, 17. marca. Tako sta bili tega dne na sporedu kar dve tekmovalji, in sicer dopoldne smuk in popoldne slalom. Za tekmovalce je bil to res naporen dan. Rezultati so bili temu primerni. Kljub velikemu številu udeležencev je pri fantih osvojilo plasma v kombinaciji samo enajst tekmovalcev, od tega samo en Jugoslovčan — Janko Košir z Jesenic, ki je s svojo zanesljivo vožnjo v smuku in slalomu premagal vse svoje tovariše iz državne reprezentance.

Tudi pri dekletih ni bilo nič boljše. Kombinacijo je osvojilo vsega skupaj deset tekmovalk, med katerimi ni bilo nobene predstavnice Jugoslavije, ker v smuku nobena ni prišla do cilja.

Največ uspeha so na jahorinskem kupu poželi mladi, a dobri tekmovalci Italije. Prekrižali so račune dobrim tekmovalcem Francije in Avstrije, ki so veljali za glavne favorite. Svojo kvaliteto pa so pokazali tudi nemški, švicarski, češkoslovaški in ne nazadnje tudi nekateri naši tekmovalci (v posameznih disciplinah).

Teden dni je plapolalo pred domom JLA na Jahorini sedem zastav držav, udeleženk šestega jahorinskega kupa.

Toda to so sedaj le še spomini. Pred nami je še mnogo tekmovalj in treba se bo pošteno potruditi in se boriti za čim boljše uvrstitve med najboljšimi.

Marjeta Matvoz

OB NOVI ŠTEVILKI ODSEVOV

»Odsevi« so droben almanah, ki ga je pred dvema letoma začel občasno izdajati literarni klub v Slovenjem Gradcu. Od 1. do 4. številke (ta je zdaj pred nami) se je sestav sodelavcev nekoliko spremenil. Najprej so imeli večino prispevkov članov domačega kluba ob nekaterih gostih (Prennerjeva, Suhodolčan), zdaj pa so že gostje v večini in se v zadnji številki pojavljajo po vrsti Filipič, Ogen, Cimerman, Suhodolčan, Kuntner, Prennerjeva in Pogačnik.

Tako iz najrazličnejših generacij literatov izbrani in najrazličnejšim stilom pripa-

dajoči avtorji dajo seveda tudi dokaj pisano podobo almanahu, predvsem pa kažejo željo uredniškega odbora, da bi glasilo preraslo slovenjgraške meje in se razširilo v slovenski prostor.

Če vemo, s kakšnimi težavami se ubadajo obstoječe leposlovne revije pri nas, je ta poskus še posebno zanimiv. Nobena skrivnost pač ni, da so te težave po vrsti: denar, sodelavci in koncept urejanja.

Denar je prvi, ker določa obseg in redno izhajanje revije ter spodobne honorarje sodelavcem.

Sodelavcev ne bi smelo manjkati, če vemo, da šteje samo Društvo slovenskih pisateljev okoli 150 članov in da imajo vse šole literarna glasila, v katerih se učijo pisati ducati mladih. Kljub vsemu temu pa je zares kvalitetnih sodelavcev po revijah malo. Kakor hitro se namreč pisatelj ali pesnik uveljavi in izda nekaj knjig, piše samostojne knjige, ne pa več drobnih in krajših stvari, ki so za revijo najprimernejše.

Mladi pa, ki se šele uveljavljajo, se iščejo, tipajo in eksperimentirajo, zato njihovim prispevkom mnogokrat manjka kvaliteta. Pa še tretja zvrst obstaja, namreč producenti na veliko, ki bi lahko s svojo množično, povprečno robo polnili tudi še enkrat večje število revij — pa niso zanimivi.

Koncept urejanja, uredniška politika in končno tista stvar, ki loči revijo od revije, daje vsaki njen obraz ter tako sploh opravičuje njihov obstoj. Kajti prav malo smisla bi imelo izdajati dve reviji z enakim programom.

In ker so literarne revije v svetu književnosti isto kar laboratorij v industriji, morajo njihovi uredniki dobro poznati sedanost z vsemi njenimi značilnimi pojavi, morajo pa obenem biti za korak, dva pred njo, da nakazujejo smer in utirajo nove poti. Poleg znanja je za to treba imeti še veliko mero vztrajnosti in poguma.

Takšne so v grobem težave, na katere bodo slovenjgraški Odsevi naleteli prej ali pozneje. Želimo lahko le, da bi uspeli.

n. r.

TRDE LIETE

Zdaj so prišle trde liete,
ko kne gratajo več žite.
Zdaj bo prišva dragota
in pa huda lakota.

Prišva ljuba je vigred,
pavr nima kaj začeti.
Nima žita, da bi sjav,
b'l dab' krušno v mlin dajav.

Gospud po ganku postopuje,
ubogega pavra pričakuje,
kdaj šta pavr prišo bo,
da to štibro pvačov bo.

Ubogi pavr, k'k trpi,
take pvasle vkup dobi:
hvapec dremle, dekva spi,
draga luč zastanj gori.

Pa še t'k se kje nastavi,
vsak brezposeln se mu predstavi.
Naj bo berač al' beračica,
vsi so enega poklicia.

In še taka kdaj je viža,
ko mesar se mu približa.
Za živino nizka cena,
ne podpira mu zamena.

(Pripev k vsaki kitici:)

Ubogi pavr, ti le daj,
če glih jesti nimaš kaj.

To je zapisal in popravil

Jernej Krof

MISLI

Če človek izgubi avtoriteto,
je njegovo življenje prekleto.
Je otroku pred rojstvom spočeto,
za kar se kdaj brigal bo vneto.

Jernej Krof

Z A R A Z V E D R I L O

Konec sveta

Drago iz Kotelj je spremljal mamo v trgovino. Spotoma je pričel vpraševati:
— Čuješ, mama, kje je konec sveta?
— Ej, tiho bodi.
— No, pa povej, kje je konec sveta!
— Eh, v Prevaljah!
In Drago je bil zadovoljen.

Vrstni red

Brez anket ne bi vedeli, kaj je najljubša zabava mladih Američanov. Ankete so pokazale, da je na prvem mestu base-ball, na drugem razveza zakona, na tretjem pa kino!

Licemerstvo

— Kaj je licemerstvo?
— Če bi na primer med šolskim letom pogorela šola in bi učenci zaradi tega jokali.

Redakcija te številke je bila zaključena
13. aprila 1968

Snežno ogledalo

Foto: Broman

Izdaja upravni odbor Zelezarne Ravne. Ureja uredniški odbor: Alojz Breznikar, Jože Delalut, Ivo Kohlenbrand, Marjan Kolar, inž. Stane Lenasi, inž. Vlado Rac, Jože Sater, Tone Vehovar, inž. Jože Zunec. Odgovorni urednik: Marjan Kolar. Telefon interni 304. Tisk: CP Mariborski tisk, Maribor